

КПСС XIX БУТУНИТТИФОҚ КОНФЕРЕНЦИЯСИ

БИБЛИОТЕКА
ИСТ. 2-4-11-11-11
ЦК КП Узбекистана

Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!

СОВЕТ УЗБЕКИСТОН

Газета
1918 йил 21 июндан
чиқа бошлаган

Ўзбекистон Коммунистик партияси Марказий Комитети,
Ўзбекистон ССР Олий Совети ва Министрлар Советининг органи

№ 148—149 (20. 117) • 1988 йил 29 июнь • чоршанба • Баҳоси 5 тийин.

Кеча Москвада, Кремлнинг
Съездлар саройида Совет
Иттифоқи Коммунистик партия-
сининг XIX Бутуниттифоқ кон-
ференцияси очилди.

МОСКВА. Кремлнинг Съездлар саройи. 1988 йил 28 июнь. Суратда: КПСС XIX Бутуниттифоқ конференциясининг очилиши.

ТАСС — ҒаТАГ телефотоси.

ЛЕНИНЧА АНЪАНАЛАР РУҲИДА

КПСС XIX Бутуниттифоқ
конференцияси ўз ишини бошлади

28 июнь кўни эрталаб со-
ат 10 да Кремлнинг Съезд-
лар саройида Совет Итти-
фоқи Коммунистик партия-
сининг XIX Бутуниттифоқ кон-
ференцияси очилди. Залда
хозир бўлган кишилар КПСС
Марказий Комитети Сўсий
бюросининг аъзолари М. С.
Горбачев, В. И. Воронков,
А. А. Громико, Л. Н. Зай-
ков, Е. К. Литачев, В. П.
Никонов, Н. И. Рижков,
Н. Н. Слюньков, М. С. Соло-
менцев, В. М. Чебриков,
Э. А. Шеварднадзе, В. В.
Шербицкий, А. Н. Яков-
левни қарсақлар билан та-
бриқлаб қўтиб олади.

М. С. Горбачев конферен-
цияни оча туриб, бундай де-
ди:

КПСС XIX Бутуниттифоқ
конференциясида беш минг
делегат сайланган. Конфе-
ренцияга 4 минг 991 деле-
гат келди. Қолган делегат-
лар ушбу сабабларга қўра
қатнашмапти.

Совет
Иттифоқи Коммунистик пар-
тияси Марказий Комитети-
нинг тошпиригига биноан
Совет Иттифоқи Коммуни-
стик партиясининг XIX Бу-
туниттифоқ конференцияси
очилди, деб эълон қилинади.

Биз Президиуми, Секре-
тариати, редакцион ва ман-
дат комиссияларини сайла-
шимиз зарур. Кеча делега-
циялар вакилларининг ке-
наши мажлиси ўтказди. Ана
шу органларнинг состави
хусусидан тақлифлар ишлаб
чиқилиб, сизларнинг қўриб
чиқишингизга учун ҳавола
этилди.

Аввало конферен-
циянинг Президиуми тўри-
сида. 3ўр масъулият қўла-
наётган конференциянинг
характеридан келиб чиқиб,
биз катта ишни бажариши-
миз лозим. Конференцияда
ишчанлик кўпроқ бўлиши ке-
рак.

Делегаторлар конференция-
нинг 112 кишидан иборат
Президиумини сайлайдилар.

М. С. Горбачев и н и
«КПСС XXVII съезда наро-
длари қандай бажарилаётган
ва қайта қурилиш чўқури-
лишига таъсир қилди» деган
темада доклад қилишга тўғри-
сидан келган делегаторлар
биринчи бўлиб қўришди.

Конференцияда музокара
бошланади. КПСС Мар-
казий Комитетининг аъзо-
лари, Кемерово вилояти партия
комитетининг биринчи секре-
тари В. В. Вакулинга сўз бе-
рилади. Марказий Комитет-
нинг XIX Бутуниттифоқ пар-
тия конференциясига Тезис-
лари мувоқамаси самарали
бўлди, деди у. Коммунист-
лар ва партиячилар, касб-
лари, ёшлари ва тақдирлари
турлича бўлган кишилар 75
мингтадан кўпроқ тақлиф ки-
ришди.

Нотийқ Кузбасс меҳнат
коллективларининг асосий
кўпчилиги қайта қурилиш
иш билан баҳо бериш зарур
деб ҳисоблаётганликлари
таъкидлади. Қайта қуриш—
катта меҳнат ва катта масъ-
улиятдир. Кузбасс меҳнатчи-

лари М. С. Горбачев докла-
дидаги қорхоналарни бошқа
решени демократиялашдан
тармоқларни бошқаришни де-
мократиялаштиришнинг жад-
даллаштириш зарурлиги тўғ-
рисидаги хулосаларга тўла
қўшилишди. Хусусан, меҳ-
нат коллективларига давлат
бюджетмаси билан таъин қи-
лашнинг мутлақо тўхтатиш
керак. Бундай буюртма, сўз-
сиз план тошпиригидан кам
бўлиши лозим. Биз бунга
қанчалик тезроқ эришсак,
«ялпи» маҳсулот ишлаб чи-
қариш учун омад, балки ис-
теъмолчи учун ишлашни
шунчалик тезроқ ўрганиб
оламиз.

Делегат сўнгра қорхона-
ларнинг министри ва идора-
ларнинг ўз фикрини сўзлаб
ўтказишдан халос қилиш
зарурлиги тўғрисида гапи-
риб, Ҳозирча марказдан маъ-
мурий-бўғруқбозлик метод-
лари билан раҳбарлик қи-
лиш жуда секин ва ноқийс
дартараф этилмоқда. Бун-
дай аҳвол жумладан маблаг-
ларни тақсимлашга, қорхона-
ларнинг маҳаллий Советлар
билан алоқасига таъсир қи-
лмоқда. Шу муносабат билан
кечгуси йилдан бошлаб ма-
ҳаллий бюджетларни социал
жиҳатдан асослаб туришга
ўтиш тўғрисида тақлиф ки-
рилади.

Партия ва жамият тур-
мушини янада демократи-
лаш тадбирлари ҳақида.

Партия Марказий Коми-
тети маъмур конференция-
да кун тартибидан биринчи
масала асосидан ҳам, ик-
кинчи масала асосидан ҳам
битта доклад қилишни мақ-
сада мувофиқ деб ҳисобла-
ётгани маълум қилинади.

Конференция тартиби ва
иш тартиби бир овоздан та-
сдиқланади.

КПСС Марказий Комитет-
ининг XIX Бутуниттифоқ
партия конференциясида
доклад қилиш учун КПСС
Марказий Комитетининг Бош
секретари М. С. Горбачева
сўз берилади.

М. С. Горбачев и н и
«КПСС XXVII съезда наро-
длари қандай бажарилаётган
ва қайта қурилиш чўқури-
лишига таъсир қилди» деган
темада доклад қилишга тўғри-
сидан келган делегаторлар
биринчи бўлиб қўришди.

Конференцияда музокара
бошланади. КПСС Мар-
казий Комитетининг аъзо-
лари, Кемерово вилояти партия
комитетининг биринчи секре-
тари В. В. Вакулинга сўз бе-
рилади. Марказий Комитет-
нинг XIX Бутуниттифоқ пар-
тия конференциясига Тезис-
лари мувоқамаси самарали
бўлди, деди у. Коммунист-
лар ва партиячилар, касб-
лари, ёшлари ва тақдирлари
турлича бўлган кишилар 75
мингтадан кўпроқ тақлиф ки-
ришди.

Нотийқ Кузбасс меҳнат
коллективларининг асосий
кўпчилиги қайта қурилиш
иш билан баҳо бериш зарур
деб ҳисоблаётганликлари
таъкидлади. Қайта қуриш—
катта меҳнат ва катта масъ-
улиятдир. Кузбасс меҳнатчи-

ференциядан олдин бўлиб
ўтган умумхалқ мунозараси-
да муҳим ўрин тутган яна
бир мавзу ана шундан келиб
чиқади. Гап тўғ партия хо-
димидаги демократиялаш-
тиришнинг имтиёзлари тўғ-
рисида бормоқда. Нотийқнинг
фикрича, баъзи бировлар бу
мавзун атайлаб бўрттирма-
қилар. Шу сабабли амалда
партия ходими нимага
эга эканлигини матбуотда
очиқ-ойдин сўзлаб бериш
мақсадга мувофиқдир.

Партия оммадан ҳеч нарсани
яширмайди, фақат омма
орасида иш олиб боради.
Биз, деди нотийқ, амалда со-
циализм моҳиятини ленинча
тушунишга тобора кўпроқ
қайтиб, айни шу даражада
партиянинг ролини ленинча
тушунишга ҳам қайтишимиз
лозим. Партия ўзгариб, ри-
вожланиб, ўз ишини қайта
қуриб, омманинг сиёсий раҳ-
бари бўлиб қолиши керак.

Қилинган ишларга реал
баҳо берад эканмиз, деди
КПСС Марказий Комитет-
ининг аъзоси, Херсон вилояти
Белозерский районидан К.
Моторний, қонуний равишда
қайта қурилишнинг ўрнини
аълойдиган бошқа тадбир
йўл, деган асосий хулосага
келамиз. Қайта қуриш жа-
миятнинг барча қатламлари
ва соҳаларини ўз ичига олиб,
кучга тўлиб бормоқда, ҳар
томонлама кенг авж олдирил-
ди. КПССнинг қайта қуриш,
мамлакат социал-иқтисодий
тамаддиётини жадаллашти-
риш йўлини халқимиз, қар-
дош мамлакатлар яқинлиги
билан қўллаб-қувватладилар.

Ҳеч қачон ҳозиргидек,
КПСС Марказий Комитети
Тезисларини муҳокама қилиш
давомида бўлганидек самий,
ялпи манфаатдорлик
бўлмаган эди. Ҳозир «Сен
қайта қуриш тарафдорими-
сан, ёки йўқми?» — деган
саволга бериладиган жавобга
фақат амалий ишларга қараб
ишониш мумкин. Шу жиҳат-
дан қараганда, қолхоз рай-
сининг маълум қилишича,
ўзи бошчилиги қилаётган ҳў-
жалиқдаги ишлар озиқ-овқат
проблемасини ҳал этишга
реал ҳисса қўшаётганлигидан
далолат бермоқда. Нотийқ
сўрагани кўроққини дахшта
муваффақиятнинг ҳал қи-
лавери омили деб атади. Ре-
зервларчи? Резервлар бор.
Улар аввало қолхоз манфа-
атларини қолхозчиларнинг
шахсий манфаатлари билан
оқилона бирлаштиришдадир.

Биз кам ҳақ тўлаишига
ва ёмон ишлашга ўрганиб
қолганмиз, деб давом этди де-
легатор. Унинг фикрича, бу-
гунги кунда баъзи жойлар-
да бошқача тенденция, яхши
иш, лексин сарфланган меҳ-
натнинг миқдори ва сифати-
га нисбатан уз-тўрт барабар

Нотийқнинг фикрича, кон-

кўпроқ мислсиз юқори ҳақ
тўлаш бошланмоқда. Униси
ҳам, буниси ҳам ёмон. Биз
объектив иқтисодий қону-
нлардан, айниқса меҳнатга
қараб тақсимлаш қонунидан
фойдалана олмаймиз. Бун-
да иқтисодчи олимларнинг
айби жуда катта.

Нотийқ, унинг ибораси
билан айтганда, аппарат ходи-
мларидан масалан, улар зўр-
лик билан ўз қўлларига ол-
ган қолхозларга буйроқ бе-
риш ҳуқуқларини тортиб
олиш керак. Бунинг фақат
экономикани демократиялаш
орқалигина амалга ошириш
мумкин. Пулни ишлаб то-
лган кишигина уни тасаруф
эта олади, бу қонунга айла-
ниши лозим.

Сўнгра делегат нарх бел-
гилашнинг долзарб муаммо-
ларига тўхталди, бу масала-
ларни қўриб чиқиш чоғида
гойат назимлик билан бил-
лаш лозимлигини ўқитди.
Бу ишда хатога йўл қўйиш
мумкин эмас.

Халқ қайта қуриш нати-
жаларига энг аввало озиқ-
овқат маҳсулотлари билан
таъминлашда, инсоннинг
бонжа ҳаётий эҳтиёжларини
қондиришдаги сиқишлар на-
қадар сезиларли бўлишига
қараб баҳо беради. Афсуски,
вазират ахшилланиш сари жу-
да секин ўзгармоқда. Бун-
нинг сабаблари кўп. Нотийқ,
иқтисодий рағбатлантириш-
ни, меҳнатни таъминлаш эти-
шининг янги формаларини на-
зар-писанд қилмасликни,
қишлоқни социал жиҳатдан
қайта қуриш сира кечикти-
риб бўлмайдиган заруратга
айланганлигини назарда ту-
тмаслигини асосий сабаблардан
бири деб ҳисоблайди. Биз
кучли социал сиёсатни қиш-
лоқ инфраструктурасини яратиш
билан муштахкамлашимиз ке-
рак. Чунки қишлоқ аҳолиси-
нинг шахарларга кетиб қоли-
ши ҳамон давом этмоқда.
Замонавий қишлоқнинг ўнча
асосий масаласини ҳал этиш
лозим: унга иссиқлик этика-
зиб бериш, йўллар, водо-
провод ва канализация қу-
риш керак. Қолхоз райси-
нин фикрича, бу муаммолар
уй-жой билан таъминлашдан
ҳам муҳимроқдир. Кадрлар-
нинг қишлоқда муҳим иш-
лаб қилиши масаласи бу му-
аммоларнинг ҳал этилишига
кўп жиҳатдан боғлиқ.

Делегат қишлоқ Москвада
бўлиб ўтган Қолхозчилар
съездининг замонавий қишлоқ
ҳаётидаги муҳим воқеа деб
атади. Одамларнинг руҳи
қўтарилиди. Чинакамга ҳў-
жалиқ юртиш истиқболлари
очилди. Бироқ ҳўзиқ янги
Намунавий устав тезроқ қо-
нун тўсига кириши гоят му-
ҳим иш бўлур эди, деб ҳи-
собламоқда. Чунки ҳўқуқин
муҳофаза қилиш органлари-
нинг текшириш ўтказадиган
турли вакиллар Намунавий
уставини ҳали ҳам ҳўқуққа
оид ҳўжжат, деб ҳисобла-
маётдилар.

Делегат қишлоқ Москвада
бўлиб ўтган Қолхозчилар
съездининг замонавий қишлоқ
ҳаётидаги муҳим воқеа деб
атади. Одамларнинг руҳи
қўтарилиди. Чинакамга ҳў-
жалиқ юртиш истиқболлари
очилди. Бироқ ҳўзиқ янги
Намунавий устав тезроқ қо-
нун тўсига кириши гоят му-
ҳим иш бўлур эди, деб ҳи-
собламоқда. Чунки ҳўқуқин
муҳофаза қилиш органлари-
нинг текшириш ўтказадиган
турли вакиллар Намунавий
уставини ҳали ҳам ҳўқуққа
оид ҳўжжат, деб ҳисобла-
маётдилар.

Делегат қишлоқ Москвада
бўлиб ўтган Қолхозчилар
съездининг замонавий қишлоқ
ҳаётидаги муҳим воқеа деб
атади. Одамларнинг руҳи
қўтарилиди. Чинакамга ҳў-
жалиқ юртиш истиқболлари
очилди. Бироқ ҳўзиқ янги
Намунавий устав тезроқ қо-
нун тўсига кириши гоят му-
ҳим иш бўлур эди, деб ҳи-
собламоқда. Чунки ҳўқуқин
муҳофаза қилиш органлари-
нинг текшириш ўтказадиган
турли вакиллар Намунавий
уставини ҳали ҳам ҳўқуққа
оид ҳўжжат, деб ҳисобла-
маётдилар.

(ТАСС).

КОНФЕРЕНЦИЯНИНГ РАҲБАР ОРГАНЛАРИ

Президиум

О. О. Абрамян
П. А. Аброров
Е. И. Августини
Р. А. Анушкин
С. Г. Арутюнян
В. Г. Афанасьев
С. Ф. Ахмедов
В. В. Бакин
О. Д. Бакилов
А. Д. Бирюков
Л. Ф. Бобинкин
Г. П. Богомилов
О. М. Бойко
П. Д. Бородин
И. А. Васильев
А. Р. Х. Везиров
Н. Н. Воробьев
В. И. Воронков
Н. И. Восколунова
В. И. Вялая
Н. В. Геллерт
А. Н. Герасимов
М. С. Горбачев
С. А. Громико
С. К. Гроссу
З. С. Гулова
П. Н. Демичев
А. Ф. Добрынин
В. И. Долгих
Е. И. Дроздецкий
А. С. Елизеев
П. Б. Жалмас
Л. Н. Зайков
Г. Р. Ибрагимов
Г. Д. Иванова
В. А. Ивашко

Г. А. Илизаров
В. П. Кабандзе
В. И. Калашников
И. В. Капионов
В. В. Карпов
Г. В. Колбин
Б. И. Колесников
С. В. Колпаков
А. Т. Корюков
А. М. Королев
В. Ф. Красненкова
А. В. Кузнецкий
Е. Кулибалин
К. Ю. Лавров
Е. К. Литачев
А. Д. Литачев
М. П. Литвиненко
А. Н. Лукьянов
Н. И. Маликов
Ю. А. Маняков
С. И. Маняков
Г. И. Марчук
А. М. Маслаев
К. И. Маслак
Ю. Д. Маслаков
К. Махкамов
В. А. Медведов
В. В. Меркулова
В. К. Месец
А. Г. Метонидзе
В. И. Мироненко
В. С. Муратовский
В. П. Никонов
Р. Н. Нишонов
С. А. Ниёзов
А. Н. Нуров
В. П. Орлов
Ю. П. Осинин

С. А. Осинин
Д. И. Паташвили
Б. Е. Патон
И. К. Полозов
В. В. Попов
В. И. Постников
З. П. Пугов
З. П. Пухова
Г. Л. Рабдаев
Г. П. Разумовский
И. Х. Романов
Н. И. Рижков
В. А. Саар
С. Д. Сафронов
В. Л. Сидоренко
Н. Н. Слонов
В. П. Смирнов
Е. Е. Соколов
Ю. Ф. Соловьев
М. С. Соломенцев
Р. В. И. Сонгайла
В. А. Стародубцев
Е. С. Стров
Н. В. Талиян
Н. И. Травкин
Г. И. Усмонов
В. Ф. Уткин
Р. Х. Хабибуллин
А. Х. Хабиров
В. М. Чебриков
М. А. Чурсина
С. А. Шалаев
Э. А. Шеварднадзе
Е. А. Шуляк
В. В. Шербицкий
Г. А. Ягодин
Д. Т. Язов
А. Н. Яковлев

Секретариат

В. П. Анишчев
Ю. П. Баталин
В. И. Болдин
Е. А. Браков
В. А. Браунов
В. А. Бурлаков
Б. Г. Валадинов
В. А. Власов
Б. М. Володин

И. Л. Воробьев
А. И. Галдеев
К. Н. Загребав
М. В. Ковалев
В. В. Коповлев
А. А. Хомяков
С. М. Нестеренко
К. Г. Петров

Ю. Н. Погорелов
Е. М. Примаков
Н. И. Светличин
В. И. Соломин
М. А. Ульянов
А. А. Хомяков
А. К. Черный
Р. М. Шевцова
О. С. Шенин

Редакцион комиссия

А. Н. Аксенов
Г. А. Арбатов
В. А. Васнецов
В. М. Волочков
С. Г. Гринченко
В. И. Зорькин
Н. С. Игнатов
А. Кадарбекова
И. П. Калинин

З. Камалиденов
А. П. Клауцен
В. Г. Куликов
В. А. Купцов
И. Д. Лагет
С. Лосев
Г. М. Мхитарян
А. Ф. Нестерук
А. Ф. Пономарев

Г. И. Ревенко
Ю. А. Силаров
Ю. Ф. Суворов
В. В. Терешков
А. П. Харламов
О. Ф. Шаполина
О. Ф. Шаповалов
Л. В. Шарин
Б. Е. Шербина

Мандат комиссияси

Б. М. Басанов
Ю. А. Велянов
Н. В. Вилков
С. В. Болдырев
Г. А. Боровик
А. Г. Браун
Д. Н. Гагаров
Р. Гуломов
Х. А. Давдов
К. В. Задескас
Г. С. Кабасин
В. М. Кауун
В. А. Камай
В. М. Каменичев
С. А. Катин

М. А. Клязков
Л. А. Коваленко
И. Кожанов
В. Г. Колесников
В. А. Копитов
С. Кубашев
С. А. Кузнецова
Ю. И. Литвинцев
П. Г. Лушев
А. В. Муратова
Б. В. Никольский
Н. П. Осиповский
В. Н. Плетнева
Е. З. Разумов

Г. П. Разумовский
И. С. Сидяев
Ю. М. Соломин
В. С. Степанов
С. М. Сулейманов
Г. С. Тарасевич
А. А. Титаренко
П. П. Тодоров
Г. И. Улянов
Б. Е. Филиппов
В. И. Фомин
В. Х. Хабитов
В. Х. Хачатрян
М. Ю. Юсупов

КПСС XIX БУТУНИТТИФОК КОНФЕРЕНЦИЯСИ

КПСС XXVII СЪЕЗДИ ҚАРОРЛАРИ ҚУРИШНИ БАЖАРИЛАЁТГАНЛИГИ ВА ҚАЙТА ҚУРИШНИ ЧУҚУРЛАШТИРИШ ВАЗИФАЛАРИ ТЎҒРИСИДА

КПСС Марказий Комитети Бош секретари М. С. ГОРБАЧЕВнинг XIX Бутуниттифоқ партия конференциясида 1988 йил 28 июнда қилган доклади

Делегат ўртоқлар!

Партия ташаббуси билан ва унинг раҳбарлигида мамлакатимизда авж олиб кетган революцион қайта қуришни қандай қилиб қўйиш ва муқаррар қилиш керак, — биз, XIX Бутуниттифоқ партия конференциясининг делегатлари олдидан турган туз масала мана шундан иборат.

Бу масалани ҳаётнинг ўзи ўртага қўйди. Бу масала партияда ва ҳалқ орасида кенг муҳокама қилинмоқда. Партия совет жамияти тараққиётининг янги босқичида сиёсий авангард ролини бажаришга қодирми ёки йўқми эканлиги бизнинг шу масалага нақадар тўғри жавоб беришимизга боғлиқ бўлади.

Турмушимиздаги сўнгги уч йилни тўла ҳуқуқ билан бундлик йиллари дейиш мумкин. Мамлакатнинг иқтисодий, социал ва маънавий соҳаларда кризис томон боришни тўхтатишга партиянинг, меҳнаткашларнинг куч-ғайратлари тўғрисида муваффақ бўлди. Энди жамият ўз ўтмишини, ҳозирги кунини ва келажатини аниқроқ билиб, тушуниб турди. Аниқ-рашан социал-иқтисодий программаларда баътафсил белгилаб берилган қайта қуриш сиёсати миллион-миллион кишиларнинг амалий иши бўлиб қолмоқда. Мамлакатдаги сиёсий вазиятнинг моҳити мана шундан иборат.

Жамиятнинг руҳи нақадар кўтарилганини кўриб турибмиз. Мамлакатнинг маънавий турмуши янада хилма-хил, мароқли ва сермезмун бўлиб қолди. К. Маркс билан В. И. Лениннинг ақли вақтларгача ё бир томонлама идрок этилган ёки бутунлай тилга олиниб қўйилган кўпгина ҳодисалар янгиликларга айланди. Илмий, инсонпарвар социализмнинг иқбодий негизи доғматизмга қарши курашда қайтадан бунёд этилмоқда.

Одамлар ўз масъулиятини ҳис этиб олдилар. Лоқайлик ва бегоналашувдан халос бўлмоқдалар. Янгиланиш шабадаси халқнинг маънавий соғломлигини чиниқтирмоқда. Демократиялашди фикрлар, ҳис-тўғвулар, ташаббусларнинг қудратли оқимини жўш урдириди. Ҳақиқат ва ошкораликнинг қарор топиши ижтимоий муҳитни покламоқда, одамларнинг руҳанлигида, онга эрк бермоқда, актив фаолиятини рағбатлантирмоқда.

Ўртоқлар, бу ёрқин, жозибадор жараёндир, жамиятимиздаги жамини софил, илгор кучлар шу жараёнга қўшилмоқдалар. Революцион янгиланиш кучлари жинслаганмоқда. Одамлар қайта қуришга ишонч ҳосил қилдилар, улар мутасил олға ва фақат олға ҳаракат қилишни талаб этмоқдалар.

Ишчилар синфи юксак оқимлиги ва узоққўллик намуналарини кўрсатмоқда. Турмушимизга одатдан ташқари янги ва мураккаб ишлар кириб келган бир пайтда уяна ўзининг ажойиб сиёсий ва ахлоқий фаолиятларини намойиш қилмоқда. Ишларга давлат манфаатларини қўлаб-қинамак граҳданларча ёндашмоқда, қайта қуришни қўлаб-қувватлашни меҳнатда ифода қилмоқда. Ишчилар синфининг бу позицияси партияга революцион ўзгаришларни дадил ўтказишнинг имконияти беради.

Деҳқонлар зўр манфаатдорлик билан фикр билдирдилар. Улар қайта қуриш соҳасида нақадар зўр куч-ғайратга эга эканликлари кўлҳозчиларнинг съезди кўрсатди. Қишлоқ

хўжалигидаги қайта қуриш жонқуярлари дадиллик билан янги иш усулларида ўтмоқдалар, илм-фан, самарали технология билан қўроллашмоқдалар, янги иш манфаатлари йўлида тажриба қилиб кўриш, язади, ҳатто таваккал иш тутушга, ўзлари учун ва Батон манфаатлари йўлида тўла самарадорлик, масъулият ва омиқдорлик билан ишлашга тайёр эканликлари намойиш этмоқдалар.

Қайта қуриш Лениннинг зиялиларнинг социал сезгирлиги, ўтирилги, уларнинг ижтимоий ўғаришларга ҳозиржавоб эканликлари тўғрисидаги маъмул фикрини тасдиқлади. Улар партиянинг жамиятнинг интеллектуал, маънавий куч-қудратини қайта қуришга тўла-тўқис хизмат қилдириш тўғрисидаги даъватига лаббай, деб жавоб бердилар. Зиялилар XXVII съезд берган ҳақиқат сабогини сидқидилдан қўлаб-қувватладилар. Партиянинг кейинги уч йил мобайнида қабул қилган қарорларини зиялилар чуқур тушуниб маъқуладилар.

Шундай қилиб, бутун ижтимоий муҳит ўзгарганлиги, янгиланиш ғойлари моддий тўла ошлаганлиги, партиянинг қайта қуриш йўлини совет халқи тобора кучлироқ қўлаб-қувватлаётганини — апрелдан кейинги даврининг асосий сиёсий ақиқатидир.

Аммо бу тағ ҳамма жойда яхшиланган сари силжишлар жўшини соғир бўлмоқда, революцион ўзгаришлар муқаррар тўз олди, деган маънони билдирмайдими?

Йўқ, бу маънони билдирмайди. Агар биз реаллик заманида турмуш истилақ ҳозирча бундай бўлгани йўқ, деб тал олишимиз керак. Ўртоқлар, Халқ биз тўғаноқ солишининг чуқур сабабларини бартараф этганимиз йўқ, янгиланиш омилиларини ҳамма жойда ҳам ишга солганимиз, айрим соҳаларда эса бундай омилиларни ишлаб чиққанамиз ҳам йўқ. Қўпгина партия ташкилотларининг иш қобилияти ҳали қайта қуриш вазифаларини даражасида эмас. Тараққиётимизга янги сифат ўғаришларини бахш этиш керак, бу эса тағ-заминли қарорларни, фаол ва ташаббускор ҳаракатларни талаб этади. Ҳозир олдимизда кўпгина мураккаб масалалар қўндалган бўлиб турибди. Аммо бу масалаларнинг қайси бири энг муҳим? КПСС Марказий Комитетининг фикрича, сиёсий системанинг ислоҳ қилиш мана шундай энг муҳим масаладир.

Марказий Комитет конференцияга Тезисларда ўз платформасини баён этиб берди. Бу Тезисларда ҳамма саволларга тайёр жавоблар қайтариш вазифаси қўйилмаган эди. Мўҳокама давомида янги ғойлар ва тақдирлар вужудга келишди, конференция бу ғоя ва тақдирларни эътиборга олиш мумкинлигини назарда тутган эди. Шундангина конференциянинг қарорлари бутун партия билан халқ коллектив ижодкорлигининг ҳақиқий натижаси бўлади.

Шу тариқа конференциянинг сиёсий мўлжалли — ленинча аъналар руҳида ва орттирилган тажрибага таяниб, Марказий Комитетнинг апрель Пленумидан ва КПСС XXVII съезидан кейинги даврини ҳар томонлама ва тақдирли идрок этишдан, ўзгаришларимиз стратегиясини бойитиш ҳамда тактикасини равшанлаштиришдан, қайта қуришни муттасил ривожлантириш ва унинг муқарраларини таъминлашдан йўлларни, иш шакллари ва усулларини белгилаб беришдан иборатдир.

I. Қайта қуришни ривожлантирайлик ва чуқурлаштирайлик

1. ЭРИШИЛГАН НАТИЖАЛАРНИ ЎЗ-ЎЗИНИ

ТАЌИД АСОСИДА БАҲОЛАЙЛИК

Ўртоқлар! Революцион янгиланиш жараёни турмушнинг ҳал қилувчи соҳаси — экономикага тобора чуқурроқ кириб бормоқда.

Биз халқ хўжалигини бошқариш системасини ўз мақсадлари ва миқдорлари жиҳатидан чуқур, чинакам тўбдан ислоҳ қилишга киришдик. Экономика бошланғич бўғинларини қиёбатига қисми давлат корхонаси тўғрисидаги Қўнғига мувофиқ, тўла хўжалик ҳисоби ва ўзини-ўзи пул билан таъминлаш принципларини ўзлаштирмоқда. СССРда кооперация тўғрисида яқинда қабул қилинган Қўнғун мамлакат экономикасида йирик кооператив секторни вужудга келтириш, халқ хўжалигининг барча соҳаларида кооперациянинг хилма-хил шакллари кенг жорий этиш йўлини очди.

Ижтимоий мулкнинг афзалликлари инсоннинг шахсий манфаати билан, унинг ишга омиқдорлик муносабати билан, граҳданларча ўзини-ўзи қарор топтириш билан бирга қўшиш имконини берадиган пудрат ва яқара асосидаги меҳнат, ички ишлаб чиқариш муносабатлари қайта қуришга бошланди. Яқна тартибдош меҳнат фаолиятини ривожлантиришга сезиларли омиқ бахш этилди.

Принципиал ҳаракатлардаги бир қанча йирик қарорлар қабул этилди, халқ хўжалиги ва социал соҳанинг асосий тармоқларидаги йўналишларни белгилаб берган бу қарорлар турмушга таътиб этилмоқда.

Экономика иш суръатини тобора кўчатирилмоқда. Ўтган йили миллий даромад ўсшининг ҳаммаси биринчи марта меҳнат унумдорлигини ошириш ҳисобига таъминланди. Меҳнаткашларнинг реал даромадлари яна ўсга бошладилар: шу беш йилликнинг икки йили мобайнида аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал даромадлар 4,6 процент қўлайди.

Ўн биринчи беш йилликка нисбатан уй-жойларни бойдаланиш учун топтириш йилига 15 миллион квадрат метр оша бошладилар. Биз халқ маорифини ва соғлиқни сақлашни қайта қуришга жиддий киришдик. Туғилиш қўлайди ва ўлим қамайди, бу эса ичкилибозликка ва алкогольизмга қарши кураш билан қўн жихатдан боғлиқдир.

Бу йил ҳам социал-иқтисодий вазиятнинг соғломлаштириш тенденцияси ривожланмоқда. Миллий даромад моддий ишлаб чиқариш соҳасида банд бўлган кишиларнинг мутлақ сон қисқарган ҳолда, планда қўзда тутилганидан кўра тезроқ қўлаймоқда.

Халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш илдам суръатлар билан ўсмоқда, бу эса товар обороти ҳажми юзасидан белгиланган беш ойлик топтиришни бажариш имконини берди. Ўтган йилнинг шу даврига нисбатан озиқ-овқат маҳсулотлари ва озиқ-овқат моллар 5,9 процент кўп соғилди. Аҳолига машийн хизмат кўрсатиш ҳажми 13,5 процент қўлайди.

Уй-жой ва социал-маънавий объектлар қурилиши жадаллашди. Квартиралар ва уйлар қуриш 6 процент, умумий таълим мактаблари қуриш 22 процент, мактабгаъа тарбия бошлар муассасалари, клублар ва маданият уйлари қуриш салкам учдан бир ҳисса, касалхоналар қуриш икки баравар қўлайди.

Мана шуларнинг ҳаммаси — қайта қуришнинг яққол қўриғи бўлган самараларидир. Аммо биз, ўртоқлар, ўзимизга ўзини таъиниди назар билан қарашимиз, ҳамма ижобий жиҳатларга қарамай, экономикадаги ишларнинг аҳоли, айнакча пировард натижа — халқнинг турмуш даражасига қараб фикр юритилганда, секинлик билан ўзгариётганини яққол қўришимиз керак.

Бунинг сабаблари нимада?

Ўртоқлар, шунга рўй-рост айтиш керакки, биз ўтган йиллардаги бўзилликлар ва турғунлиқнинг бутун чуқурлиги ҳамда оғирлигига етарли баҳо бермаган эканмиз. Кўп нарсани чуқурроқ билмаган эдик ва экономиканинг ҳар хил соҳалардаги ишларнинг ўз ҳолига ташлаб қўйилганлиги аввал бошда тасаввур этилганидан кўра жиддийроқ бўлиб чиққани эгиндига кўриб турибмиз.

Вазият нақадар жиддийлигини, жумладан, мамлакатнинг маънавий аҳолидан қуриш мумкин. Кўп йиллар мобайнида давлат бюджетининг ҳаракатлари даромадлардан тезроқ омиқ бори. Бюджетнинг камомади бозорга таътиб қилади, сўмининг барқарорлигига ва бутун пул муомаласига путур етказида, пулнинг қадрсизланиш жараёниларини келтириб чиқаради.

Шундай бўлса-да, ўтмиш хатолари ва аччиқ сабоқлари ҳақида гапирганда, биз ўзимизга, ҳозирги ишларга салафларга бўлганидан кўра ҳам қаттиққўлроқ ва принципа-

роқ ёндашишимиз, кейинги уч йил мобайнидаги фаолиятимизнинг муваффақиятларинингизга эмас, улар билан бирга хатолари ва сабоқларини, қайта қуриш жараёнида йўл қўйилган хатолар ва нуқсонларни ҳам таҳлил этишимиз керак. Мана шу нуқтан назардан ўз-ўзини тақид асосида қайта қуриш учун йил мобайнида биз қайта қуришнинг асосий йўлини, ишларда, аввало экономиканинг самардорлигини ошириш, унинг пировард натижаларини яхшилаш соҳаларида қилганимиздан кўра анча кўп иш қила олишимиз мумкин эди.

Чунки мамлакат ҳозир ҳам миллий даромад бирлиги ҳисобига ёқилги, электр энергия, металлони анча кўп миқдорда сарфлаб келатганлиги факт-ку, ахир. Ресурслар кўп ҳажмида ишлаб чиқарилишга қарамай, улар тақчиллигининг, бу эса ҳам анча ва ёқилги-энергетика базасини қучайтириш учун тобора янги мабларлар сарфлашга мажбур этаётганлигининг сабаби мана шундан келиб чиқади.

Мана шу ёмон гирдобдан чиқиб олиш учун биз фан-техника тараққиётини жадаллаштиришнинг, бутун халқ фан-техника тараққиётини реконструкция қилишнинг ҳал қилувчи шарти бўлиши мамлакат машинасозлигини тўбдан модернизациялаш бошладик. Бунинг мислиси программа деса бўлади. Шу сабабли у бекис қуч-ғайрат сарфлашни ҳам талаб қилади. Машинасозликнинг эмас, химия соҳасида, металлургияда, бошқа тармоқларда ва албатта, илмий тадқиқотлар ҳамда ишламалар соҳасида ҳам мана шундай куч-ғайрат сарфлашни лозим. Бу соҳаларда ишлар авж олдириб юборилган бўлса ҳам, бироқ бу ишлар ҳали ўртага қўйилган ва зифаларининг миқдорларига мос эмас, айнакча микроэлектроника, компьютер техникаси, янги материаллар ҳосил қилиш каби пешқадад йўналишларда секинлик билан олиб бориламоқда. Бунинг учун СССР Министрлар Советининг Машинасозлик бюроси ҳамда СССР Фан ва техника давлат комитети, тармоқнинг раҳбар нафрлари бевосита жавобгардирлар. Экономиканинг структура силжишлари ҳам умуман сўст давом этмоқда. Бунинг маъносини эса шундан иборатки, экономикада ўтмишда тўпланиб қолган муаммоларнинг кўпи ҳали ҳам сақланиб турибди. Аммо шунинг ўзи ҳам экономикага раҳбарлиқни ҳозирги ёндашувларнинг ифодасидир.

Яна бир фан. Марказий Комитетнинг июнь Пленумида узоқ муддатли стратегик мақсадларга эришишни халқнинг энг зарур эҳтиёжларини имкони борица яхшироқ қондириш билан қўйиб олиб бориш лозимлиги ҳақида гапирилганлиги эсинизда бўлса керак. Структурани қайта қуриш, тўз иқтисодий ислоҳот — тағ-заминли жараёнлардир. Бу жараёнлар вақтни, куч қуч-ғайрат ва маблагни талаб қилади. Биз шу вазифаларни амалга ошириш билан айни бир вақтда халқ фаровонлигини юксалтиришни кечитириб бўлмайдиган муаммоларнинг ҳам зудлик билан ҳал қилишимиз керак. Бу йўл партия XXVII съезидининг тараққиётимизнинг социал йўналишини қучайтириш тўғрисидаги йўл-йўриқларидан тўла-тўқис келиб чиқади.

Ҳўш, бу вазифалар қандай ҳал этилмоқда? Гапини озиқ-овқат муаммосидан бошлаб қолай, чунки бу жамиятимиз турмушининг энг нозик жиҳати, энг ўткир муаммоси бўлиб турибди.

Бу соҳада муайян силжишлар бор. Аммо булар бизни қанатлангирга олмайдилар. Аслида, озиқ-овқатни қўйайтириш соҳасида биз эришган ютуқлар кўп жихатдан аҳолининг ўсishi билан боғлиқ бўлган эҳтиёжларини қоплашга кетди. Бунинг маъносини шуки, ўртоқлар, бизга озиқ-овқат ресурсларини қўлайтиришнинг бошқа, янада юқори суръатлари керак. Озиқ-овқат муаммосини ҳал этиш чўзилиб кетишига маънавий жиҳатдан ҳам, сиёсий жиҳатдан ҳам тоқат қилолмаймиз.

Бу соҳада олга силжишга нега шу қадар узоқ вақт муваффақ бўла олмаганимиз, деган ҳаққоний савол туғилди. Кўп сабабларнинг илдизлари ўтмишга бориб тақалиши, шубҳасиз, ўтмишда қишлоқни ривожлантириш негизлари жиддий равишда қўйрилган эди. Аммо бу нарсани қишлоқ хўжалигида ҳозир йўл қўйилаётган камчиликларни асло оқламайди. Назаримда, ҳамма масалалар ҳал қилинда, деҳқончилик ва чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни қўйайтириш учун қолхоз ва совхозларга, районларга, областларга, республикаларга жуда кенг ҳуқуқлар бериб қўйилди, аммо ҳозирча қўнғилдагидек натижа йўқ. Бунинг устига, кейинги вақтлардаги кўпгина қарорлар турғунмаслик басосига бориб тақалмоқда, уларни амалга оширишдаги сусткашликка, турғунликка, бюрократик тўғаноқларга, баъзан эса янгиҳасига ишларни мутлақо истамасликка ҳам бориб тақалмоқда.

Ҳақто табиий-иқтисодий шартнолири тенг бўлган кўпгина регионлар фаолиятининг натижаларидаги тафовутлар бу ҳулосанинг тўғрилигини тасдиқлаб турибди. Ишга зўр ғайрат

билан киришилган, янги имкониятлардан чинакамига фойдаланилаётган жойларда аҳоли сезиларли равишда ўнғилаб олинмоқда. Белоруссия, Литвани, Олтой ўлкасини, Белгород, Волгоград, Житомир, Липецк, Орёл, Хмельницкий, Целиноград областларини олиб кўриш. Бу жойларда чорвачилик маҳсулотлари етиштириш муттасил ўсмоқда, бу эса озиқ-овқат билан таъминлашни сезиларли равишда яхшилаш имконияти бериб.

Ҳўш, нега Белгород областида аҳолини озиқ-овқат билан таъминлашни яхшилашга муваффақ бўлишди-у, қўшни Курск областида нега бундай қилмадилар? Неге Целиноград областининг қишлоқ меҳнатчилари савдога тўшт, сўт, сабабот етказиб беришни қўйайтирдилар-у, Шимолй Қозғистон областида ва бошқа баъзи қўшни областларда нега бундай қила олмадилар?

Бундай мисоллар, таъбир жоиз бўлса, қалашиб ётибди, ўртоқлар. Бунинг устига, Вологда, Калининград, Кировоград, Курган, Ярославль областларида, Қалмоқ автоном республикасида эса ҳатто кўпгина қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш қамалишига йўл қўйди. Ўзбекистон, Молдавия, Қазақазье республикалари қишлоқ хўжалигида турғунлик ҳолатлари сақланиб қолмоқда. Демак, кўп нарсани ишга ёндашувга, раҳбарлиқнинг омиқдорлигига, хўжалиқни янгица юритиш маҳоратига ашириниб ётибди.

Назаримда, озиқ-овқат етиштиришни яхшилаш йўлларини ҳамма жойда ва аввало, аҳоли ўзгармаётган ёки сўст яхшиланмаётган область ҳамда республикаларда давом эттириш керак. Бу ишни бутун халқ иштирокида — қишлоқ хўжалигининг аҳолини чуқур таҳлил этиш асосида қилмоқ керак.

Ҳўш, диққат-эътибор нимага қаратилиши лозим? Меҳнатни ташкил этиш ва рағбатлантиришнинг ижара ҳамда бошқа самарали усулларини ҳамма жойда кенг жорий этиш — озиқ-овқат мўл-қўллигига эришишнинг энг қисқа ва ишончли йўли эканини тажриба кўрсатиб турибди. Бу — ҳозирги аграр сиёсатнинг энг муҳим бўғинидир.

Нисбатан қисқа муддатларда ҳосилдорлиқни ва чорва маҳсулдорлигини тез ошириш, меҳнат унумдорлигини анча кўтартиш, ноубудгарчиликни қамайтириш ва яхши сифатли маҳсулотлар бериш мумкинлигини ижарачи ва пудратчи коллективлар ишнинг яқинлари исботлади. Мамлакат озиқ-овқат муаммосини қачон ҳал этади, деган асосий саволнинг жавобини мана шу тажрибадан топиш мумкин, ўртоқлар. Ҳамма нарсаси беш одамларни қандай қилиб тартибга солиш, ижарачи ва пудратчи коллективлар ишнинг йўлга қўйишига, қишлоқ меҳнатчиларини бу жараёнга нақадар кенг жалб этишимизга, деҳқонни ернинг ҳақиқий хўжалиғига айлантиришимизга боғлиқ.

Шу билан бирга биз қишлоқ хўжалигининг ва озиқ-овқат сановатининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш йўлини давом эттиришимиз кераклиги ўз-ўзидан равшан. Қишлоқ хўжалик маҳсулотини ташши, асраш ва қайта ишлашни яхшилаш тадбирлари кечитириб бўлмайдиган тадбирлар сирасига кириди. Агар ҳосилни ўз вақтида йиғиштириб, ташиб олсак, нобуд қилмай қайта ишласак, маҳсулотни истеъмолчига ўз вақтида етказиб беришга муваффақ бўлсак, даладлар ҳосилдорлиги ва фермалар маҳсулдорлиги ҳозирги даражасининг ўзидан озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмолчини 20—30 процент қўлайтира оламиз.

Озиқ-овқат қўриғи бўлган шу резервдан фойдаланиш керак. Биз қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш, асраш ва ташини яхшилашнинг қисқарт программасини ишлаб чиқиб, шу мақсадлар учун XII беш йилликнинг қолган йилларида ва ўн учинчи беш йилликка 77 миллиард сўм ажратдик. Энди ишни муҳорона ташкил этиш, бу ресурслардан самарали фойдаланиш, шу тариқа аҳолини қисқа муддатда қатъийн тўзатиб олиш лозим.

Кооперацияни кенг миқёсда ривожлантириш, хўжалик ҳисобини, ижара, пудратни, меҳнатни ташкил этиш ва рағбатлантиришнинг бошқа илгор усулларини жорий этиш аграр сановат комплексини бошқаришда тўз ўзгаришларни объектив равишда талаб қилади. Районлар ва областларда ҳозирги тароқдаги агросаноат органлари эскириб қолаётганлигини тажриба кўрсатди. Чамаси, турмуш тақозо этган йўлдан бормоқ керак, Тула қаллакорлиқларида намуна олган кўпгина районлар, областлар ва республикалар шу йўлга ўтидилар. Бунда мен қўшма хизматлар ва бошқарув органларини тузиш учун қолхоз ва совхозларнинг иқтисодий бирилушувини назарда тутаман. Қишлоқ меҳнатчилари ўзларига қайси бошқарув ва хизматни уюштириш усуллари кераклигини ўзлари аниқроқ билидилар.

Совет ва партия органларига келганда эса, уларнинг вазифаси қишлоқдаги қайта қуришда, бошқарув усулларини тўбдан ўзгариштиришда хўжалиқларга ёрдам ва мадад беришдан иборат. Ишга халақит бераётган, янглик йўлда ғов бўлиб турган ҳўдмоларни эса, қолхозчиларнинг съезида айлантиридик, қатъий билан йўлдан суриб ташлаш керак.

Яна бир муҳим муаммага тўғталмоқчиман, биз қишлоқ хўжалиғига қанча ресурс сарфламайлик, башарти, инсон ҳақида, унинг меҳнат ва турмуш шартнолири тўғрисида гапмуҳри қилинмаса, бу ресурслар муносиб самара бермайдилар. Қишлоқни социал жиҳатдан ривожлантириш ҳақида алоҳида гапирмоқчиман. Бу соҳада жамият қишлоқ аҳолисини анчагина қаророл бўлиб қолмоқда. Кўпгина районларда уй-жой, соқил-мадан шартнолар, қишлоқдаги тиббий хизмат савабиде қолмоқда. Бунинг устига, қишлоқ уйлари нинг ободончилиги қониқарли эмас, энергия таъминотида, рўзгор техникасида фойдаланишда қийинчиликлар бор, йўлларнинг ҳолати ёмон.

Ҳозирги беш йилликда қишлоқдаги социал соҳани яхшилаш юзасидан ҳар қачонгидан ҳам қатта чора-тадбирлар қўрилмоқда. Жумладан, мамлакатнинг Россия Қонраутропқ ўлкаси қабж жуда муҳим регионда ўзгаришларнинг қатта программаси амалга оширилмоқда. Қишлоқ меҳнатчилари яқин йиллардаёқ ҳамма жойда турмуш ва меҳнат шартноларини амалда ўзгарганини сезиб оладиган бўлишлари керак. Шу йўл келгусида ҳам янчилик билан амалга оширилиши лозим. СССР Госплани ва Давлат агросаноат комитети ўн учинчи беш йиллик планини тайёрлашда мана шунга асосланишлари керак.

Хўллас, ўртоқлар, ҳозирги босқичдаги аграр сиёсатнинг муҳияти қишлоқнинг ўзидан ишлаб чиқариш муносабатларини, ўзгаришлардан иборат. Биз шахар билан қишлоқ ўртасидаги иқтисодий мувозанатни қайта тиклашимиз, қолхоз ва совхозларнинг имкониятларини пудрат ва ижаранинг хилма-хил усулларини ривожлантириш орқали ҳар томонлама рўёбга чиқаришимиз, деҳқоннинг ердан бегоналашувини бартараф қилишимиз, унинг тўла ҳокимиятини хўжалиғига айлантириб, ҳар қандай буйруқбозликдан химоя қилишимиз, қишлоқ меҳнатчиларининг турмуш шартнолири тўбдан ўзгаришларимиз лозим. Аграрсановат ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини шу асосдагина кескин ошириш, мамлакатдаги озиқ-овқат таъминоти тўбдан яхшиланганини йўлга қўйишимиз мумкин.

Уй-жой муаммоси ҳақида. Биз бениҳоя муҳим вазифани ҳал этишга — амалда 2000 йилгача ҳар бир оилани алоҳида квартира ёки яна тартибдош уй билан таъминлаш вазифасини ҳал этишга киришдик. Бунинг учун 35 миллионгадан кўпроқ саваблар ва уй қуриш кераклиги маълум. Гарчи уй-жой қуришдаги вазият яхши томонга ўзгара бошлаган бўлса-да, бу муаммо ҳамон жуда кескин бўлиб турибди, одамлар йиллар давомида квартира берилишини кутмоқдалар.

Шу муносабат билан биз алоҳида муҳим қарорлар қабул этидик — ишлаб чиқариш қурилишларига капитал маблаг сарфини қамайтириб, давлат ресурслари ҳисобидан, шунингдек хўжалик ҳисобига ўтган меҳнат коллективларининг маблагларидан янги уйлар ва квартиралар қуриш миқдорларини анча кенгайтирдик. Кооператив ва яқна тартибдош уй-жой қурилишнинг ривожлантириш соҳасида амалий тадбирлар қўрилди. Уларнинг моҳияти шундан иборатки, кооператив квартирга ёки ўз шахсий уйига эга бўлиш истидаги кишиларнинг хоҳишини қондириш керак. Шу масқадда иморатларнинг ҳажми ва уларнинг қаватлари ҳусусидаги ҳамма тақдирлар на чеклашлар олиб ташландилар. Майли, одамлар ўз меҳнатлари

билан топган маблаг эвазига ўзларининг бутунги ва келажакдаги эҳтиёжларини ҳисобга олиб, ўзларига керакли иморатни кураверсинлар. Граҳданларга ўзлари яшаб турган квартираларни мерос қилиб қолдириш ҳуқуқи билан давлатдан сотиб олиш имкониятини бериш тўғрисидаги қўндал-қўн тақдирлар ҳам ўринли, деб ҳисоблайман.

Уй-жой қурилишини жадаллаштириш юзасидан қабул қилинган қарорларнинг совет кишилари маъқуладилар. Иш ҳамма жойда яхшилик сари. Ҳазара бошладилар, аммо янги муаммолар ҳам келиб чиқмоқда. Қурилиш ташкилотларининг ва бинокорлик материаллари сановатининг базасини ривожлантириш даражаси олиб бораётган эҳтиёжларга мувофиқ келмапти. Шу сабабли бу соҳада областлар, ўлкалар ва республикалардаги мавжуд имкониятларнинг ҳаммасини фойдалани

М. С. ГОРБАЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 2-бетда).

Хазрати «ялпи махсулот»га саноат билан хизмат қилаётган кимсалар бизда ҳали нақадар кўпи!

Бу ҳол исохотнинг моҳиятига тубдан зид бўлиб, экономикасини боши берк қўчага олиб кирган ўша бошқариш методларини сақлаб қолди билан баробар эканлигини исботлаб ўтиришнинг ҳолати бўлмаса керак.

Эндилкида аввалги тартибларга сира ҳам қайтилмаслиги ҳаммага равшан бўлиши керакдек эди. Шунга қарамай, ҳозир ҳам агар корхонага план билан «таъйин» ўтказилмаса, у гўё иқтисодий кўрсаткичларни яхшилашга интилим қўяди, деган фикрларни эшитишга тўғри келмоқда. Бир қарашда бу фикр-мулоҳазаларда заҳардор маъно бордек туюлади. Аммо реал турмуш бошқа нарсалар далолат бериб турибди. Бир фактни келтириб ўтман, холос.

Кўплар корхоналарнинг ҳуқуқларини кенгайтириш директив кўрсаткичлар доирасини тораيتириш, план кўрсаткичларнинг пассивлиги ва беш йиллик топириқларини қайта кўриб чиқиш заруратига олиб келади, деб ҳавотир олинган эди. Дарҳақиқат, тўла ҳўжалик ҳисобига ўтган саноат корхоналари шу йил учун қабул қилган фойда олиш планларидаги нами маблаг микдори контрол рақамларидан нисбатан 4,5 миллиард сўм кам бўлди. Эскича методларнинг баъзи ашаддий тарафдорлари: фақат иқтисодий воситалар ва омиларларнинг умид боғлашга интилиш мана нимага олиб келади, деб ичи қорали билан сўндоқлар.

Амалда эси қандай борди? Иш шундай бордими, мазкур корхоналар шу йилнинг беш ойи ичида фойда олиш планларини 2,5 миллиард сўмлик ошириб бажардилар. Тўла ҳўжалик ҳисобида ишлаётган меҳнат коллективларида фойда олишнинг ўсиши эскича ишлаётган корхоналардаги 10,2 процент ўрнига 18,8 процентни ташкил этди. Бунда шу нарсга муҳимни, фойдани оширишга асосан таннархлар арзонлаштириш, моддий сарф-харажатларни камайтириш ҳисобидан эришилди.

Бу натижа кейинги вақтда бизнинг экономикамиз учун, тўғрисида айтсам, жуда одаддан ташқари натижадир. Бу натижа эътибор билан ҳар томонлама ўрганишга арзийди. Шу хусусда нимадир айтиш мумкин? Айтидан, иқтисодий механизмда корхоналарнинг яна ҳам юқорида план-топириқларини қабул қилишлари учун самарали омилар ҳали вуқудга келтирилмагандир. Бу ҳақда ҳам ўйлаб қўриш керак. Аммо, ўртоқлар, бизга охири оқибатда ширард натижа мумкин-ку, ахир. Модомки, ҳўжалик механизми ишлаб бoшлoб, реал натижаларни яхшилашни таъминлаётган экан, бу аниқ мудоаонинг ўзи-ку. Ибратли сабоқ! Бу нарсга, нисҳоят, план органларини планлаштиришга ёндашувларни қатъиян қайта кўриб чиқишга, асосий эътиборни «план билан таъйин ўтказишдан иқтисодий воситалар ва омиларга қаратишга ундаши лoзим.

Ўртоқлар, иқтисодий исохотнинг бoриши КПСС Марказий Комитети билан ҳукуматнинг доимий эътиборига муҳим эканлигини таъкидлаб қўришга тўрибди. Давлат буюртмаси томонидан бузилганлигини улар кечиниб пайғаванлигини эътибор эътиҳ керак. Олинган сигналларга ўз вақтида ва тегишли тарзда баҳо берилади. Энди бу хато тўзатишмоқда. Ўқини вақт ичида давлат буюртмаларини қўллашни тартиб тўғрисида ҳўкуматнинг махсус қарорлари қабул қилинади.

Исохотнинг илк бoсқичида иқтисодий нормативларни тузиш масалалари ҳам меҳнат коллективлари билан бошқарув органларининг диққат марказида бўлди. Бунда ҳам министрликлар ва идораларнинг корхоналарга нисбатан буюртмаларни одадларини сақлаб қолдиш йўлидаги уринишлари намоён бўлди. Кўпгина министрликлар шундай нормативларни белгилашга ҳаракат қилдиларки, мазкур нормативлар ердимида аввалгидек маблагларни яхши ишлайётган корхоналардан кам самарали корхоналар фойдасига қайта тақсимилаш имкониятини сақлаб қолмоқчи бўлишди.

Эҳтимол ҳўжалик ҳисоби ва ўз харажатини ўзи қоплаш йўлига ўтаётган меҳнат коллективларининг ишви эъди бошлаган пайдада имкониятлари турлича эканлигини эътибор олмаган ҳoзир бундай қайта тақсимилаш муайян даражада изохлаш мумкинлигини. Аммо нормативларнинг асосий вазифаси бошқа нарсалар-ку, ахир, яъни даромадларнинг ширард натижалар билан бевосита бoғлиқлигини шундай таъминлаш кераки, коллектив иш сифатининг ҳар қандай яхшилашнинг унинг даромадлари оширилиши билан рағбатлантириладиган бўлиши. Биз таъйига айёрлигини ҳар қандай ошорка ёки ишнинг формаларига, ёмон ишлаб бoшқарув ишви имкониятига тоғат қила олмаймиз. Текисчилик психологиямизга ва ҳўжалик практикасига жуда мустаҳкам ўрнатиб қолган, ўртоқлар! Уни эшикдан ҳайдасан, тешикдан кириб келяпти, деса бўлади.

Иш ҳақини ислох қилиш давомиди ҳам биз ҳудди шундай муаммага дуч келмоқчимиз. Унинг дастлабки натижалари умидбахш қўрилади. Янгича шароитга ўтган қолдотилган меҳнат унумдорлиги ошди, унга ҳам тўлаш қўйлади. Аммо бунда ҳам текисчилик таслим бўлмагани йўқ. Яхши ҳoдимларни муносиб равишда муқофотлаш ва тангаслар, брақчилар, ишқамасларнинг маошини камайтириш ҳўкумини олган бўлишларига қарамай, корхоналар ундан журъатсизлик билан, бирон кишини ранжитиб қўймаган эди, деган принцинга амал қилган ҳoлда фойдаланмоқдалар.

Меҳнат коллективларининг фаолиятида биз турғунлиги давриддан мерос қолган ёндашувларни ҳoзирга бoртараф этганимиз йўқ. Ана шундай ёндашувлар чоғида иқидий, юксак самарали, баъзида эса ноё меҳнат намунасини кўрсатган ишчилар, техниклар, инженерларнинг иш ҳақи суғий равишда чеклаб қўйилмоқда. Бу хусусдаги баъзи норматив ақтларга ҳам танқидий муносабатда бўлиш зарур. Меҳнат коллективларининг фаолиятидагина эмас, балки улардаги барча бўлимларнинг фаолиятида ҳам, ҳар бир иш жойида ҳам ҳўжалик ҳисоби принципларини ижтимолий амалга ошириш — текисчилик тенденцияларини тағ-томир билан тўзатишнинг энг самарали йўли эканлигини наҳотки ҳали ҳам исботлаш лoзим бўлса?

Олдий қилиб айтганда, исохот дeриш ҳар бир меҳнаткашнинг шахсий манфаатларига чуқур дахл қилмаса, унинг жононжон ишви бўлиб қолмаса, бундай исохот ишга тушмайди, биз умид боғлаётган натижаларни бeрмайди.

Кооператив харақатини кенг авж олдириш — туб иқтисодий исохотнинг бoш йўналишларидан биридир. Қолхо-чиларнинг сўзсизда ҳам, кооперация турғисидан Қонун тасдиқлаган Олий Совет сессиясида ҳам бу масалалар етарлича муфассал муҳомақа қилинди. Шу тариқа биз кооперация бoш чoралар билан ривожлантириш учун зарур шарт-шарoитларни асосан вуқудга келтириб бўлдик. Марказий Комитет кооператив харақатни юксалтириш жамиятининг кўпгина ҳаётий муҳим муаммоларини ҳал эттиш учун кенг имониятлар очади, деган фикрга асосланмоқда.

В. И. Ленин кооперацияга қандай аҳамият ва роль берган бўлса, биз ҳам кооперацияни ривожлантиришга ҳудди шундай аҳамият ва роль бахш этдик. Ҳoзир асосий эътибор амалий ишлар соҳасига қаратилмоқда. Зотан, меҳнаткашларнинг кооперация асосида қайта қуриш ишига тобора кўпроқ ҳисса қўиш мудоаосини ҳарчанд қўллаб-қувватлаш Советларнинг, партия ташкилотларининг бевосита бурчидир.

Ўртоқлар! Бошқарув аппаратида консерватизм шу қадар яшовчан бўлмаганида иқтисодий исохот анча яхшироқ амалга оширилиши мумкин эди. Буйруқбозлик ва маъмуриятчилик ўз позицияларига эў бeриб давомиди оломоқда. Биз исохотни амалда рўёбга чиқариш ёнмида қoлоқ кўчларнинг қаршилигини реал равишда сезиб туришми, бундай қаршилик эса баъзида чалакам-чатти, муросоолиқдан иборат, баъзан хато қарорлар қабул қилинишига олиб келмоқда.

Давлат ишлаб чиқариш биришмаларини тузиш ниқoб остида министрликларнинг аввалги бюрократик бoш бошқаруш системасини қайта тиклашга уриниб қўрилганлиги факт-ку, ўртоқлар. Шундай йўл билан мустақил корхоналарнинг иштиёрий биришувчи гоёсини идоравий гоёвларни сақлаб қолган ҳoлда ва бошқарув аппарати ҳаддан эъб бўлган қаттиқ марказлаштирилган ташкилот билан алмаштириш мумкин бўлиши.

Демократиялаш ва иқтисодий исохот шарт-шарoитларига мo бўлиб ўшаётган янги бошқарув формаларини қабул қилмаётган ҳoдимлар марназда ҳам, жойларда ҳам ҳали оз эмас.

Иттифоқ ҳақда республика министрликлари ва идораларининг бошқарув аппаратини, област ва ўлка бошқарув органларини йнқартириш чоғида ҳам шу нарсга намоён бўлди. Хўш, бунга нима дейиш керак? Биз учун бу принципал масалалар. Биз аппаратни йнқартириш ва арзонлаштириш, унинг иш самардорлигини ошириш йўлини қатъиян билан ўтказишми керак. Айни вақтда ана шу тадбирлар натижасида бўшатиб олинмаётган кишилар бошқа идораларда ўрнатиб қoлмай, балки ишлаб чиқаришга, хизмат соҳасига, кооперативларга, савдога, коммунал ҳўжаликка, ҳулас қадрлар етишмаслиги ҳақиқатан ҳам сезилиб турган жойларда бoришлар турғисиди ҳам ғамхўрлик қилиш лoзим.

Кўриб туришмики, исохотнинг бошланғич билан бoғлиқ қараёنларнинг ҳатто ниқoбга тахлил ҳам бу нақадар осон иш эмаслигини у қанчалик катта ва эў эътибор бeриладиганини талаб қилаётганлигини кўрсатиб турибди. Ҳа, қийинчиликлар бор, келгусида ҳам улар эҳтимолдан холи эмас,

аммо исохот ҳўжаликнинг тобора кенг соҳаларини қамраб олиб, ўзининг ишаш қoбилиятини намоён этмоқда.

Биз орттирилган тақрибани эътиборга олиб, 1989 йилдан бошлаб моддий ишлаб чиқариш соҳасидаги барча корхоналарнинг ҳўжалик юртишининг янги шарoитига ўттишини ниқoбига етказишга пухта ҳoзирилик қўришимиз керак. Бу жуда жиддий масала бўлиб, унда майда-чўдалар йўқ, чуқури исохот яна миллион-миллион меҳнаткашларга дахл қилади.

Корхоналарни янги шарoитда ишлашга қабилетларда туриб тайёрлаш — ўғинидаги энг катта хато бўлиб, биз уни тақдорлашми асло мумкин эмас. Меҳнаткашлар, меҳнат коллективларининг кенгашири исохотни амалга оширишдан четда қолган жойларда, ҳама нарсга ҳўфияна, юқоридан туриб ҳал қилинган жойларда — аини мана шундай жойларда энг жиддий нуқсонлар ҳам пайқалди, кўпгина қўтилмаган қийинчиликлар юзага келди. Бу эса одамларнинг социал қайфиятига, уларнинг исохотга бўлган муносабатига таъсир қилиди.

Шу йилнинг тақрибаси ишлаб чиқариш воситалари билан улғуржи савдога ўтишни жадаллаштириш зарурлигини англаб етишимиз ҳам мустаҳкамлади. Хўш, биз бутун нимани қўришимиз? Ҳўжалик ҳисобига ва ўзи ни ўзи пул билан таъминлашга ўтганлар учун улғуржи савдо матбуғина эмас, балки ҳаётий зарурат ҳамдир. Келгуси йил бошидан моддий ишлаб чиқариш соҳасидаги корхоналарнинг ҳаммаси ҳўжалик ҳисоби асосида ишлайдиган бўлиши сабабини, айтидан, биз ишлаб чиқариш воситалари билан улғуржи савдога ўтиш мудоатларига ҳам янгича ёндашимизми, уни кўп йилларга қўиш юбормай, балки шу беш йиллик доирасида ниқoбига етказишимиз лoзим бўлади. СССР Госплани ҳам, Госнобаи ҳам бу хусусда конкрет тақлифлар киритишди, деб ўйлаيمиз.

Ҳoзир кўп нарсга нарх белгилашни исохот қилишга бoриб тақалмоқда, албатта. Мен улғуржи нархларни ҳам, харид нархларини ҳам, чакана нархларини ҳам, тарифларини ҳам қайта кўриб чиқишни назарда тутяман. Бу муаммонинг ҳал қилинмаганлиги иқтисодий исохотни амалга оширишнинг жуда қаттиқ мушқуллаштиришмоқда. Нархларни исохот қилимай туриб, биз ҳалқ ҳўжалигида нормал иқтисодий муносабатларни вуқудга келтира олмаймиз, ишлаб чиқариш харажатлари ва натижаларига асосан баҳо бeришни, товарлар ва хизматларни айирбoшлаштириб мунособиллигини таъминлай олмаймиз, фан-техника тараққийини ҳамда ресурслар тежалишини рағбатлантира олмаймиз, бoзoрдаги вазиятни нормаллаштира олмаймиз ва меҳнатга қарб адолатли равишда тақсимилаш амалга ошира олмаймиз.

Масалан, ҳoш аёв қўйилганинг нархлари пасайтирилган ҳoлда ҳўжаликни қандай қилиб текамил юритиш мумкин? Асло бундай қилиб бўлмайди. Ёки бошқа бир масалани олиб қўрайлик. Давлат товарларнинг бир грoппасидан юқори фойда олиб, аини вақтда бошқа бир товарлар грoппасига бoджетдан ўйлаб миллиард сўм дoтация тўлашга мажбур бўлмоқда. Ваҳолонки, дoтация бeриладиган паст нархлар ҳам, асосини юқори нархлар ҳам ишлаб чиқаришнинг ўстиришни рағбатлантирмаслиги ҳамда фан-техника тараққийига ниқoбдa салбий таъсир ўтказиши янги маълум.

Шунинг ҳам таъиниди зарурки, нарх белгилашни исохот қилишнинг ўзи агар аини бир вақтда молиявий, балонислик, кредит-молия системасида, банклар фаолиятида, бoд, иетда ва ҳoказоларда тартиб ўрнатиш масалалари ҳал этилмас экан, иқтисодий вазиятни яхшиламайди. Шу бoсанд нарх белгилаш исохот қилишни ҳалқ ҳўжалигини молиявий жиҳатдан соғломлаштириш программасини амалга ошириш билан чамбарчас бoғлаш керак. Бу эса ўз навбатида ҳар бир корхонанинг молиявий аҳволи, ҳар бир меҳнат коллективининг ишви билан бoғланган. Бунинг ҳам унутмаслик керак.

Нарх белгилашни исохот қилиш чакана нархларга ҳам дахл қилмаслиги мумкин эмас, чуқури улар бутун нарх-наво системаси билан чамбарчас бoғлиқдир.

Ҳoзир кўпгина озиқ-овқат махсулотларининг, аввало, гўшт ва сутнинг чакана нархлари уларни етиштиришга кeтаётган реал харажатлардан ва харид нархларидан анча арзондир. Давлат бу тафoвутни истеъмoлчига дoтация ҳoлida қоплашга мажбур. Бундай аҳвол нормал эмас. Бу ҳoл мана шу махсулотларни етиштириш омиларига пурут етказида, уларга, айниқса нoнга нисбатан бeғамлиликни келтириб чиқаради.

Буларнинг ҳаммасини биз ҳаммамиз биламиз, ўртоқлар. Шу бoсанд бу вазифа қанчалик қийин бўлмасин, бир қарашда у қанчалик шубҳа-ғумон ва ҳавотирлилик келтириб чиқармасин, уни ҳал этишимиз ниқoбдa зарурдир. Ҳoзир чакана нархлар турғисидан масала пухта ишлаб чиқилмоқда. Бу хусусдаги тақлифлар ҳалқнинг ҳар томонлама муҳомаасига қўйилди.

Бунда фақат битта ёндашув бўлиши мумкин, у ҳам бўлса — чакана нархларни ўзгариштириш одамларнинг турмуш раёжасини мулғoла пасайтирмаслиги керак. Масала мана бундай қўйилмоқда: ҳoзир давлат дoтациялар ҳoлida тўлаётган маблаглар компенсация ҳoлida батамом ахoлига бeрилади. Шундай қилиб, чакана нархларни қайта кўриб чиқишдан давлат бирон-бир бевосита молиявий наф қўрмайди ва ахoли ҳам ҳеч нарсга ютқизмайди. Бунда тап ҳалқ ҳўжалигидаги вазиятни соғломлаштириш, иқтисодий воситалар ва омиларнинг ишлаш учун, махсулот ишлаб чиқаришни қўпайтириш ва унинг сифатини ошириш учун, бoзoрни озиқ-овқат махсулотлари билан тeрoқ тўлдиритиш учун анча қўла шарoитларини вуқудга келтириш турғисиди бoрипти.

Қайта қуриш доирасида ва туб иқтисодий исохотни амалга оширишнинг эътиборга олиб, тақши иқтисодий сёбат, ни қайтадан идрoк этиш бoрасида қайта ишлар қилинади. Бунда ҳам халқаро меҳнат тақсимоти афғаллиқларидан яхшироқ фойдаланиш имконини бeрадиган принципал янги ёндашувлар зарур бўлиб қoлди. Эндилкида корхоналар ва биришмалар учун тақши бoзoрга кенг миқёсда чиқиш, бевосита тақши иқтисодий алоқаларни йўлга қўиш, қўшма корхоналар барпо этиш имкониятлари очилди.

Биз илгари бўлганидек, социалистик мамлакатлар билан муносабатларни устуни қўймиз. Инки томонлама ва кўп томонлама асосда, ўзаро Иқтисодий Ердан Кeнгаши доирасида биз дoстларимиз билан бирга фан-техника тараққийининг, иқтисодий ҳамкорлик замонавий формаларини ривожлантиришнинг энг муҳим вазифаларини ҳал этишга киришмоқчимиз. Истикбoлда сўминг эркин муомалада бўлишига ўтилишни, ягона социалистик бoзoр шаклланишини кўриб туришимиз.

Биз ўзаро манфаатдорлик асосида капиталлар ва ривожлантирган мамлакатлар билан тақши иқтисодий алоқаларни кенгайтиришга ҳам ҳаракат қила бeраимиз. Бу соҳада ҳам турли хил халқаро кооперация ҳамда ихтисoсланиш неғизиди илм-фан, техника ва ишлаб чиқариш соҳасида чуқур ҳамда комплекс равишда ҳамкорлик қилиш йўлидан бoрилма.

Ўртоқлар! Иқтисодий исохотнинг дастлабки якуларини чиқара туриб, биз ҳoзиргиб беш йилликин қандай бажариш турғисидангина ўйлаб қолмаслигимиз керак. Келгуси ва биринчи навбатида ўн учинчи беш йиллик стратегиясини ишлаб чиқиш учун қайта қуриш дастлабки йилларининг сабоқларидан фойдаланиш принциплари мумкин.

Марказий Комитет билан ҳўкуматда шундай яқдил фикр қарор тоилмоқда. Ўн учинчи беш йиллик ва мамлакатнинг кейинги тараққийет концепциясида Марказий Комитет апрель Пленумининг, КПСС XXVII съездининг экономика-

ни социал соҳага қаратиш йўли чуқур ва оғинмай ўтказилиши лoзим.

Аввало, одамларнинг тўла қимматли озиқ-овқат махсулотларига бўлган талаб-эҳтиёжларини қондириш, бoзoрни ҳалқ истеъмоли моллари ҳамда хизматлар билан керакли турларда ва юқори сифатли қилиб бoйитиш, уй-жой қурилиши, соғлиқни сақлаш, ҳалқ маорифи ва маданиятини яхшилаш программаларини амалга ошириш шўлар жумласидандир.

Табиий муҳитни муҳoфаза қилиш, мамлакатда экологик вазиятни тубдан яхшилаш бoрасидаги таъриятчиликларни қўпайтириш биринчи навбатидаги вазифалардан биридир. Мана шундай ёндашгани тақдирдагина биз турғунлиги давриддан қолган қарорларни узиб, экономикамизни ҳалқ манфаатлари йўлида соғлом ривожланиш йўлига ўткази оламиз.

Иқтисодий ривожланишнинг социал соҳага йўналиштириш, илмий даромадда истеъмол улушини қўпайтириш бутун структурани инвестиция сёбатининг ўзаги, экономика суръатлари ва мунособиллигини шакллантириш неғиз бўлиб қoлиши керак. Ҳaл эир шу нарсга равшанлики, хизмат соҳасидан бошлаб оғир индустрия ва мудофаа саноатига чам умуман ҳалқ ҳўжалигини қамраб оладиган чуқур ўзгаришларни амалга ошириш лoзим.

КПСС Марказий Комитети конференция шундай йўлни қўллаб-қувватлаб фикр билдиришига умид боғлайди.

Шу муносабат билан яна бир масалани ҳам муҳoмаа қилиш керак. Гап иқтисодий тараққийет меъзолари ва кўрсаткичлари турғисиди бoрипти. Махсулотни ўстириш суръатларининг ўзгича эмас, балки уларнинг реал равишда қўпайиши, ҳалқнинг талаб эҳтиёжлари ҳақиқатда қондирилиши муҳимлиги ҳақида биринчи марта таъйирганимиз йўқ.

Ҳoш аёв қўйилган энергетика тармоқларининг махсулот ресурслардан нoрационал, исофгарчилиги билан фойдаланилиши натижасида «ямлаб юборилган» экан, бу махсулотнинг қўпайтирилишидан нима фойда? Ёки қишлоқ ҳўжалик машиналарининг иш самардорлиги пастлиги сабабини уларни харид қилишмас экан, ишлаб чиқаришни қўпайтиришнинг кимга кераги бор? Ёнгли саноатда ҳам «ялпи махсулот» эмас, ишлаб чиқаришнинг шўчакчи ҳажми эмас, балки одамларнинг реал эҳтиёжини қондирадиган буюмларнинг турлари керак.

Биз эскича ёндашувлардан ҳали сира ҳам воз кeча олмаймиз. Бизга шўчакчи миллионлаб тонна пулат, миллионлаб тонна цемент, миллионлаб тонна кўмир эмас, балки конкрет ширард натижалар керак. «Ишлаб чиқарилса бўлди» ва «план бўлса бўлди» деган мулғoла эскириб қолган мушкул тасаввуллар ва фикрлар доирасида биз қачон-гача айланиб қoраверамиз?

СССР Госплани, Фанлар академияси ушбу масала юзасидан тақлифлар ишлаб чиқишлари зарур, ана шу тақлифлар асосида ўн учинчи беш йилликдаёқ планлар тузилган ва иқтисодий ривожланиш натижаларига баҳо бeрилган бўлур эди.

Ўртоқлар, социал-иқтисодий соҳадаги ишмизнинг баъзи йўналишлари мана шўлардан иборат, туб иқтисодий исохот илқ бoришдан эътиборан, биз муаммолар мана шўлардан иборат, яқин кeлажак ва анча олис истиқболни назарда тутган баъзи фикр-мулоҳазалар мана шўлардан иборат.

3. ЖАМИЯТНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ, МАЪНАВИЙ

ИМКОНИЯТИНИ АКТИВЛАШТИРАЙЛИК

Ўртоқлар! Жамиятнинг фан, таълим, бутун маданиятдан иборат интелектуал, маънавий имкониятини ҳар томонлама активлаштириш туриб қайта қуриш, социализмни янгилаш мумкин бўлмайди. Аммо бу гапни айтиб қўишнинг ўзи ниқoб эмас. Харакат қилиш, харакат қилганда ҳам таъриб билан ва дунёда бу йўналишга жуда катта қуч-қайрат сарфланаётганлигини, бу соҳага капитал маблаг сарфлаш қўпайиб бoраётганлигини ҳисoбга олган ҳoлда кенг қўламда ҳаракат қилиш керак.

Қайта қуришнинг бошдаёқ устуни соҳалар ўрнини ўзгариштириш, маънавий соҳа ролини ошириш, унга етарли баҳо бeрмаслигини бoртараф этиш вазифаси қўйилган эди. Зотан, бу соҳада кўпгина нарсалар ўзгарибди. Янги иқтимоий-сёсий, сёсий-ошкоралик, иқидиёт ва мунозаралар, объектив, ҳoлida тақдирот, танқид ва ўз-ўзини танқид эркинлиги муҳити вуқудга келди. Сўнгиинг чинакам революциясини давом этмоқда. Бўзис янги ҳаёт қуриш мумкин эмас.

Партия омиларининг қайта қуришга қўшаётган ҳисoсига катта аҳамият бeраётди. Марказий Комитет Тезисларда таъйидланганидек, фан-техника тараққийини жадаллаштириш ва аввало унинг ҳoзиргиб бoришдаги авангард ҳўкумларини, биотехнология ва шу сингариларни ривожлантириш билан бoғлиқ ютуқларини ағалаш партия иқтисодий ва социал стратегиясининг неғизидир.

Фан ва техникани ривожлантиришда иқидий ўзгаришлар кўзга ташланмоқда. Махсулотнинг техника даражасига талабчанлик ошди, илмий-тақдирот ташкилотларининг ечимларни ўзлаштириш мудоатлари қисқарди. Тақдиротлар ва ечимларни планлаштириш, маблаг билан таъминлаш ва уларнинг моддий таъминоти системасини ўзгариштириш, фан ютуқларини рағбатлантиришга кoзасидан катта тадбирлар қўрилди. Бу тадбирлар иқидий таъсирини кўрсатди, лекин вазиятни тубдан ўзгариштиришга ҳали эришилгани йўқ.

Илм-фан ва фан-техника тараққийети истиқболни белгилайдиган фундаментал тақдиротларда вазият айниқса мураккаб онанлиги маълум бўлди. Фаннинг ўз тараққийети мантиқидан келиб чиқмайдиган тақдирот йўналишларини фанга қўишга зўрлик билан қабул қилдирилган пайдада раҳбарликнинг буйруқбозлик-маъмурий методлари ҳўкумронлик қилган даврдан мерос бўлиб қолган кўпгина тўснқлар ҳамон ўз таъсирини кўрсатиб кeлмоқда. Асннча, тақдиротларнинг кўпгина инги истиқболли соҳаларга ўз вақтида қўллаб-қувватланмади ва ҳатто тақдирот қўйилди.

Қатор-қатор асосланган вазифалар қўйилар, лекин улар моддий ва таъминий жиҳатдан таъминланмас эди. Бу эса умуман илм-фан соҳасидаги сёбатнинг обрўсини тушириб қўлди. Фан умумий давлат план системасига унинг тарбоний қисми сифатида зарур даражада киритилмади. Ваҳолонки, узи кенг маънодаги социал-иқтисодий сёбатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш мумкин эмас. Омилар дойиқлар, ечимлар, планларни экспертиза қилиш учун аёв-аёвдaгина жалб қилинди, уларнинг фикри идоралар фикрига тўғри кeлмаса бу фикр писанд қилинмас ва ҳатто баъзан таъйиб остига олинар эди.

Натижада кейинги ўн йилликлар мобайнида илм-фаннинг иқтимоий статуси ва илмий фаолиятнинг обрўси жуда пасайиб кетди. Энг таъиниди нарсга шўки, турғунлиги йиллариди совет фани бир қатор етакчи йўналишлар бўйича ордада қoлиб кетди. Унинг «қўвиб етиш» йўлидаги ривожланиш асосий йўналиш бўлиб қoлди. Фаннинг фундаментал тақдирот асосий ҳажминг бажарувчи академия сектори ҳисoсига илмий тақдиротлар учун ажратилган барча маблагларнинг 6,8 процентигина тўғри кeлганлиги нормал ҳoл эмас, албатта.

Шу сабабини эндилкида илм-фан соҳасидаги, сёбатдан ана шу барча хaтолар ва нуқсонларни тўзатишнинг ўзгича ниқoб эмас. Гап чуқур қайта қуриш ҳақида, ҳўжалик меҳ-

натининг кўпгина қарор топан структураларини синдириш ҳақида, илм-фандаги чўки муносабатларни тақомиллаштириш ҳақида бoриди. Ватанимизнинг сифат жиҳатдан янги илмий потенциалини яратиб зарурки, бoзис фундаментал тақдиротларда қисқа мудоатларда ёриб чиқишнинг ва шу асосда жамиятимизни социал-иқтисодий қайта қуриш соҳасида белгилаган программаларнинг бутун комплексини муваффақиятли амалга оширишнинг илоки йўқ.

Фан-техника тараққийини бошқаришни тақомиллаштиришда, идора тўснқларини бoртараф этишда кeскин чoралар талаб қилинади. Бунда тармоқларо фан-техника комплексларини, инженерлик марказларини, тармоқ вазифаларини ҳал этиш учун мувақ

М. С. ГОРБАЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Бош 2-3-бетларда).

Қайта қуриш даврида фан, маориф ва маданият соҳасидаги сийосатнинг бош йўналиши ҳақида гапирадиган бўлсак, бу йўналиш ленинча принципларга қайтишдан, инсон томон бўрилишдан, халқнинг маънавий бойлиги томон бўрилишдан иборат бўлади. Партия ана шу инсонпарварлик мақсади йўлида куч-гайратни ошираверишни ўз вазифаси деб билади.

4. ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАРНИНГ ДЕМОКРАТИЯЛАШТИРИЛИШИ

Ўртоқлар! СССРдаги қайта қуриш жаҳон аҳамиятига эга бўлган омилга айланди. Ўз уйимиздаги тўв ўзгаришлар халқаро ишларда ҳам янгича ёндашушни талаб қилди.

Урушдан кейинги даврдаги совет ташқи сийосати баҳо берад эканмиз, биз шуну унутмаймизки, империализм бизнинг ва иттифоқчиларимизнинг атрофида амалда давқулолда вазиёти вужудга келтирди. АҚШ бошчилигидаги Ғарбий ҳарбий блок социализмга нисбатан ўзини очиндан-очиқ агрессия тарзда тутди. Биз учун уруш хавфи доимий нарса бўлиб қолди. Бу хавф ҳамон йўқолгани йўқ. Совет Иттифоқи ўз иттифоқчилари билан биргаликда бугун, шунингдек, социалистик мамлакатларга қарши қаратилган аниқ мақсадга йўналтирилган психологик урушга эътибор бермаслиги мумкин эмас эди.

Шундай бўлсада, ўтмишдан сабоқ чиқарар эканмиз, буйруқбозлик-маъмурий методлар ташқи сийосат соҳасига ҳам таъсир кўрсатмай қолмаганини тан олмаслик нотўғри бўлур эди. Батъан ҳатто энг муҳим қарорлар ҳам коллектив томонидан ҳар томонлама муҳомама ва таҳлил қилинмасдан, баъзан эса дўстлар билан етарли даражада маслаҳат қилинмасдан тор доирадаги кишилар томонидан қабул қилинган ҳоллар ҳам бўлган. Бу эса халқро воқеаларга ва бошқа давлатларнинг сийосати ноҳилосона муносабатда бўлишга, баъзан эса хато қарорларга ҳам олиб келар эди. Афсуски хатти-ҳаракатларнинг у ёки бу вариантга халққа нақадар қимматга тушибди ва қандай оқибатларга олиб келиши ҳақида жиддий ўйлаб қўрилмас эди.

Бизга ва бутун социалистик дунёга қилинган ядровий дағдагага жавобан АҚШ билан стратегик тенгликка эришиш зарур эди. Шундай қилинди ҳам. Аммо империализмга қарши ҳаракатда ҳарбий жиҳатда жуда катта маблағлар акратиб ва бу масалага жиддий эътибор бериб, биз давлат хавфсизлигини таъминлаш учун, кескинлиги камайтириш ва халқлар ўртасидаги ҳамжиҳатлиқни мустаҳкамлаш учун дунёда руй берган асосли ўзгаришлар муносабатда билан вужудга келган сийосий имкониятлардан ҳамма ҳам фойдаланганимиз йўқ. Натижада қуролланиш пойғасига мугтола бўлишимизга йўл қўйди, бу эса мамлакат социал-иқтисодий ривожланишига ва унинг халқро аҳолига таъсир кўрсатмай қолгани мумкин эмас эди.

Шу аснода қуролланиш пойғаси жар ёқасига ақинлашиб қолди. Шу муносабат билан бизнинг тинчлик ва қуролсизланиш йўлидаги ағъанавий-сийосий ва иқтимоий фаолиятимиз ўзининг ишончли хусусиятларини йўқотга бошлади. Жиддийроқ қилиб айтганимиз бўлсак, — бундай ривожланиш манъияни ўзгартирмасак, — ҳарбий қарама-қаршилик чегарасига ҳақиқатан ҳам ақинлашиб қолган бўларди.

Шу босқанда ташқи сийосати шунчаки тақомиллаштириш эмас, балки қатъиян янгилан зарур бўлиб қолди. Бунинг учун эса янги сийосий фикрлар зарур эди. Марказий Комитетнинг апрель Пленуми, партиянинг XXVII съезди бу тафаккурга асос солиди. Пленум ва съезд қайта қуриш шартини халқро фаолиятимиз учун фалсафий асос яратди. Янгича фикрлаш — ёниқ ва тугал доктрина эмас. У диалектик характерга эга, шу сабабли сийосати жушқин ҳаёт жараёнида мувофиқ тарзда ўзгариш тақомиллаштириш ва ривожлантириш имконини беради. Табиқий, у бизнинг социалистик йўналишга, ленинча принципларга мувофиқ тарзда амалга оширилади.

Ички ишларда бўлганидек, совет раҳбарияти Ленинга, унинг таърибига мурожаат қилиди — ҳамма жойда, ҳар қандай вазиятда реализм позициясидан ҳаракат қила бошлайди. Фақат шундай ташқи сийосатига қайта қуришга самарали хизмат қила олади. Шу таъдирдагина у кимга қаратилган бўлса, уларнинг ана шу сийосатга реалистик муносабатига умид бўлмай олади. Шу ҳолатдагина у дунёни ақинлашиб келмаётган хатардан сақланида ёрдам бериш қобилиятига эга бўлади.

Биз ҳозирги дунёни таҳлил қилар эканмиз, шунинг аниқ тасаввур қиламизки, халқро муносабатлар, ўз сийосий характери сақлаган ҳолда, худди халқлар ўртасидаги муносабатлар сифатида тобора кўпроқ намоён бўлмоқда. Биз жаҳон ишларда халқларнинг, миллатларнинг, шаклланаётган янги миллий давлатларнинг роли тобора ошиб бораётганини қайд қилдик. Бу эса халқро ишларда манфаатларнинг хилма-хиллиги билан ҳисоблашмаслик мумкин эмаслигини таъқоз қилади. Уларни ҳисобга олиш янги сийосий тафаккурнинг муҳим элементидир.

Биз ядровий хавфнинг ошиб бораётганини, бошқа глобал проблемаларнинг кескинлашуви, дунёдаги барча жараёнлар интернационалашувининг кучайиши билан характерланувчи замонавий позициясидан — унинг барча эҳдидалиридан қатъи назар, тобора яхлит ва ўзаро болглик тушуни олаётган замонавий позицияларидан, марксизмнинг негизини келиб чиқадиган ғояни — пролетар-сийий ва умуминсоний манфаатларнинг ўзаро болглигини ғоясини чуқурроқ идрок этишга ҳаракат қилдик. Бу эса бизларни асримизда умуминсоний қадриятлар устуни турши керак, деган ҳулосага олиб келди. Янги сийосий тафаккурнинг негиз ҳам ана шунда.

У ҳозирги халқро муносабатлар учун халқлар томонидан асрлар давомида вужудга келтирилган ҳамда инсониятнинг буюк мутафаккирлари томонидан умумлаштирилган, сайқал берилган маънавий қадриятларнинг ҳаётини аҳамиятга эга эканлигига кенгроқ кўламада баҳо бериш имкониятини яратди. Дунёдаги тўв ўзгаришларни таҳлил қилиш жараёнида бизнинг имкониятларимизни чеклаб келган ва ҳақиқий ниятларимизни бузиб қўрсатиш билан шуғулланган кишиларга мўайин даражада далла бериб келган кўпгина эски андозларни бартараф этилаётди.

Бизнинг бошқа мамлакатларнинг намоёндалари билан — давлат ва ҳукумат бошлиқларидан то оддий граждандаргача, фан-маданият соҳасидаги ҳамма томонидан эътифол этилган арбоблар билан, атоқли ёзувчилар билан, сийосий партиялар, жамоат ташкилотлари ва ҳаракатларнинг раҳбарлари ва делегатлари билан, касба-саноат ва социал-демократик ташкилотларнинг раҳбарлари, дин арбоблари ва парламент аъзолари билан кенг кўламада алоқа боғлабганимиз катта ролю ўйнади.

Бевосита алоқаларнинг ана шундай боғланилиги Совет Иттифоқини ташқи дунё учун баъимсоли ялғитдан «афтир» бўлди. Биз эса ўз томонидан ташқи дунёни яхшироқ қўриш ва тушуниш, унинг проблемаларини муҳомама қилишда ва бу проблемаларни ҳал этиш йўллариин излашда қатъиянлиқ, бошқа маданиятлар ва маънавий ағъаналардан келиб чиқадиган ғояларнинг фойдали жиҳатларини олиш имконига эга бўлдикки, бу нарса масалан, 1986 йили Дехли декларациясида ўз аксини топди. Ана шу «икки томонлама алоқа» ёрдамида озолик, демократия сингари қадриятларнинг аҳамияти тўғрисидаги масала ҳусусида ҳам ҳамжиҳатлиқни топиш оsonoқ бўлиб қолди.

Бугуннинг ҳаммаси совет ташқи сийосати ҳамжиҳатлик бағишлаб, бир қатор йирик ташаббусларни олға сурш имконини бери.

Ядро қуроллини 2000 йилгача босқичма-босқич тутатиш программаси, кенг қамровли хавфсизлик системаси, ривожланиш йўлини танлаш эркинлиги, манфаатлар мувозанати, «Умумеропа хонадони», Осиё — Тинч океан региониди муносабатларини қайта қуриш, мулоффа учун кифоя қилидиган қуролларини сақлаш ва ҳужум қилишмаслик доктринаси, миллий ва регион хавфсизлиги мустақимлаш йўли сифатида қурол-яролар даражасини камайтириш, ўзга территориялардаги қўшнларини олиб чиқиб кетиш ва базаларни тутатиш, ишонч таъдирлари, халқро иқтисодий хавфсизлик, илм-фан обрўсини жаҳон сийосатига бевосита қўйиш ғоясини шулар жумласидандир.

Давлатлараро йўлдаги алоқаларимизга мулоқот, қуролсизланиш соҳасида эса чуқур ўзаро контролга таъйирлик асос қилиб олинди. Бу эса ишонч доирасини оdatдиги дунёқараш спектридан анча кенг майдонга олиб чиқиб имконини берди. Биз идеология жиҳатдан ўзимиздан жуда йирик бўлган таъсирчан доираларда ҳам ҳамжиҳатлик ҳамда тинч-тотув яшаш ва ҳамкорлик қилишга таъйирлик соҳасида кўпгина имкониятлар борлигини кўрдик.

Бизнинг биргаликда мулоҳаза юритиш ва излаишга астойдил ва ошкора тақлиф қилганлигимиз дунёда катта таъсирот қолдирди. Ошкоралик, қайта қуриш эса бизнинг ташқи сийосат соҳасидаги ғояларимиз ва ташаббусларимизга «моддий» ишонч бағишламоқда.

Бундай ёндашув жаҳон сийосатида ва аввало қуролсизланиш соҳасида музокара жараёнига реал йўл бағишлаб, Вашингтон ва Москвадаги ўзгаришдаги турмушларнинг муваффақиятини таъминлаган. Женева ва Рейхсвалд учра-

шуларидидаги сингари қайта ўзгаришлар қилиш имконини берди. Натижада бутун халқро вазиёт ўзгартирди.

Жаҳонда социализмнинг мавқеи янги тафаккур нуқтаи назаридан қўриб чиқилди. Дўстларимиз билан биргаликда биз ўртоқлик руҳида муносабатларимизнинг интернационалистик моҳиятини ўтмиш саргитларидан холи этишга ҳаракат қилдик. Партиялар ва давлатлар раҳбарларининг шахсий алоқалари жонланиб, илчан ва оператив тус олди. Социалистик ҳамдўстлик ташқи сийосатини уйғунлаштириш тақомиллаштирилмоқда.

Жаҳон социализм мурракб ўзгариш даврини бошидан кечиряпти. Социалистик мамлакатларнинг янги марраларга чиқиб олганиликлари, миллий ва халқро доираларда уларнинг имкониятлари намоён бўлаётганлиги жаҳон тараққиётида социализмнинг обрўси ва ролини кўтармоқда.

Тараққиёт йўлини эркин танлаш концепцияси янги тафаккурда асосий ўринни эгаллайди. Биз цивилизацияга омон қилинишни ўзи асосий, умумий жаҳоншумул проблемага айлантиб бир пайтда бу принцип халқро муносабатлар учун универсал бўлиб қолганлигига аминимиз.

Бу концепциянинг дунёнинг кеёис даражада хилма-хиллиги ва бу хилма-хиллигининг ошиб бораётганлиги таъқоз қилади. Биз жаҳон тарихидан асрлар бўйи четда қолиб келган миллионлардаги кишиларнинг шу тарихга актив жалб этилганлигидан иборат ажойиб воқеанинг гувоҳи бўлиб турибмиз. Ана шу миллионлардаги кишилар мутлақо янги шартлардада мустақил тарихий ижодиёт саҳнасига чиқаётди. Зотан миллий онг ҳамма жойда ҳаётдан вазиётда улар тараққиёт йўлини танлашда ҳали ўз сўзларини айтаядилар.

Ана шундай вазиётда социал тузумини, турмуш тарзини, сийосатини ҳарбий йўл ҳақида гапирмаганда ҳам, ҳар қандай воситалар билан четдан мажбуран қабул қилинмишга иштило — илгарии йилларнинг хавфли қуролларидир. Суверенитет ва мустақиллик, тенг ҳуқуқлилик ва аралашмаслик халқро муносабатларининг ҳамма тан олган нормаларига айланди. Шу нарсанинг ўзи XX асрнинг жуда катта ютуғидир. Ривожланиш йўлини танлашдаги эркинликка қаршилик қилиш — ўзини тарихнинг объектив жараёнига қарама-қарши қўйиш демакдир. Шу сабабли куч ишлатиш сийосатининг ҳамма формалар ва қўришларини тарихан ўз умрини яшаб бўлган.

Хуллас, биз шунга астойдил аминдирмизки, янги тафаккур ва унга асосланган сийосат ҳозирги дунёнинг етилган талабларини ва аҳтёжларини тўғри ас эътирдир. Улар умид бағишлаб, инсоният онгида сийосат ўзгаришларига йўл очиб берилади.

Совет кишиларини ҳаммадан кўпроқ ташвишга солаётган ва уш йил илгарида иш натижасига шу масала юзасидан бериладиган баҳо ҳақидаги асосий саволга: уруш хавфини на-рироққа сура олдимиз, деган саволга биз: ҳа, сўзсиз сура олдик, — деб жавоб бера оламиз.

Хўш, бу нарса нимада ифодаланди? Аввало, шу нарсда ифодаландики, халқро ҳаётининг маркази қарама-қаршиликдан ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик томон, истиқболда конкрет натижаларга, биринчи навбатда оммавий қирғин қуроллари ҳусусида конкрет натижаларга ўттиш имконини берадиган музокаралар сари силмиди. Совет — Америка муносабатлари яхшиланди. Ядро қуролларининг бир қисмини тутатиш тўғрисида шартнома тузилди. Давлатлараро ва айлниса жамоатчилик даражасида Умумеропа жараёни жонланди.

Женева битими ва Афғонистондан ҳарбий қўшмаларимиз олиб чиқиб кетилга бошланганини умуман тинчлик учун хавф туғдираётган, халқлар тараққиётига тўғаноқ бўлаётган регионал низоларни сийосий йўл билан ҳал этиш ишида муҳим халқро босқич бўлди.

Партия конференциямиз миньяридан туриб партия ва халқ номидан солдат ва офицерларга, гражданд мутахассисларга — таъдирини шу урушдан қайта баҳолаш ва шу уруш оловидан қайта ҳамма кишиларга яна бир бор чуқур миниядорчилик низоҳ қилишга руҳлат этибдиқлар (Қарсқар). Жангчилари нима Афғонистондан Ватан амри билан чиқиб кетмоқдалар. Ватанимиз эса доно йўл тутди, шу йиллар ичиди янги сийосий ва маънавий таърибга ортирди. ҳозирги дунёни, унинг эҳдида-ияларини ва истиқбол йўлидаги қийинчиликларини чуқурроқ англаб олди.

Умуман, ўртоқлар, ҳозирги мавжуд реаликларни таҳлил қилдик, ана шу реаликларини мустаҳкамлашга ва ривожлантиришга, аришга, XX — XXI асрлар чегарасидаги дунё қиёфасини қийилди, тенденциялар белгилайди, деб таҳмин қилиш имконини беради.

— Халқро муносабатлар аста-секин демилитаризацияла-шиб ва инсонпарварлик тусини олиб боради, бунда, ниҳоят,

II. Сийосий системани ислоҳ қилиш—қайта қуриш муқаррарлигининг энг муҳим кафолати

Ўртоқлар! КПСС Марказий Комитети иктымий-сийосий ҳаётини тубдан демократиялаш ва сийосий системани ислоҳ қилиш программасини XIX Бутуниттифоқ партия конференцияси муҳомамасига қўяр экан, бу нарса сийосий тартиб-қондаларимизнинг самардорлигини тубдан ошириш, социалистик халқ ҳокимиятини нимааларга қодирлигини намоён этиш имконини беради, деб ҳисоблайди.

1. НИМА УЧУН ИСЛОҲ ҚИЛИШ КЕРАК

Биз бу ишни бўш жойдан, аввал-бошдан бошлаётганимиз йўқ. Бизнинг дунёда биринчи социалистик демократиядан иборат ноёб таърибамиз бор. Халқ ҳокимиятининг социализм туфул йўлига келган шакл ва усуллари инсониятнинг социал тараққиётига жуда катта таъсир ўтказди, ҳозирги замоннинг сийосий маданиятига сингир кетди. Айнан бизнинг мамлакатимизда Советлар республикаси тисмоллидаги меҳнаткашлар ҳокимияти, ишчилар назорати, меҳнат қилиш ҳуқуқи ва инсоннинг бошқа энг муҳим социал ҳуқуқлари, аёллар билан эркакларнинг, миллатлар ва элаларнинг тенг ҳуқуқлилиги юзага келди. Бошқача қилиб айтганда, биз XX асрнинг кўпгина демократик ташаббусларида биринчи бўлдик.

Хўш, сийосий системани тубдан ислоҳ қилиш вазифаси ҳозир ўртага қўйилаётганининг сабаби нима? Гап аввало шундаки, ўртоқлар, Октябрь революциясининг ғалабаси натижасида барпо этилган сийосий система маълум бир босқичда жиддий равишда бузилдики, бугун сиз билан биз бунин тан олишамиз керак. Натижада Сталин ва унинг атрофида-гиларнинг чексиз ҳукмронлиги ҳам, репрессиялар ва бедод-ликлар туғилди ҳам рўй бериши мумкин бўлиб қолди. Уш йилларда қарор топан бошқарувнинг буйруқбозлик-маъмуриятчилик усуллари жамятиямиз тараққиётининг турли соҳаларига ҳалокатли таъсир қилди. Биз ҳозир ҳам бошдан кечираётган кўпгина қийинчиликларнинг илдизлари ўша систематга бориб тақалади.

Партия XX съездининг қарорлари партия ва давлат ҳаётининг ленинча принципларини бузишларини бартараф этиш учун имконият очган эди. Бироқ, аввало, социалистик демократия етарли баҳо берилмаганилиги ва унинг аҳамияти камайтирилганлиги оқибатида бу имкониятлардан фойдала-нилмади. Бу эса яна шахсга сингичи ҳодисаларининг тақ-рорланишига олиб келди.

Мавжуд сийосий система бизни кейинги ўн йилликларда ҳўжалик ва социал турмушдаги туррунлик ҳолатларни кучай-тиришдан сақлаб қола олмади ва ўша пайтда бошланган исло-ҳотларни муваффақиятсизликка маҳкум этди. Ҳўжалик-бош-қарув вазифаларининг партия-сийосий раҳбарияти қўлида то-бора кўпроқ тўпланиши характери тус олди. Айни вақтда икромия аппаратнинг роли ортиқ даражада катталаштириб юборилди. Турли давлат ва жамоат органларига сайланган кишиларнинг оғи мамлакат катта ёшдаги аҳолисининг уч-дан бир қисмига етди, аммо айни вақтда уларнинг асосий оммаси давлат ва жамоат ишларини ҳал этишда амалий равишда қатнашилганидан четлаштириб қўйилган эди.

Туррунлик даврида бошқарув аппарати салкам юзта итти-фоқ ва савкиз юз та республика министрликлари ҳамда идо-раларини ўз ичига олиб, аслида ҳўжаликка ҳам, сийосатга ҳам ўз иродасини ўтказга бошлади. Айнан идоралар ва бошқа бошқарув структуралари қабул этилган қарорларнинг икром-сини ўз қўлларига олган эдилар, уларнинг ҳаракатлари ёки ҳаракатсизликлари билан нимаалар бўлиши керак-у, нимаалар бўлмаслиги кераклигини белгилаб эдилар. Советлар, кўп жиҳатдан партия органлари ҳам идоравий манфаат-лар қисувини назорат қилишга қодир бўлмаган қолган эди-лар. Қарор қилувчи орган ўз ҳаракатларининг оқибатлари учун иқтисодий жиҳатдан масъул бўлмаслиги универсал қонда бўлиб қолган эди.

худбиндик интилишлари ва ҳурофотлари эмас, балки ақл-дор, билим ва аҳлоқий нормалар дунёдаги жуда кўндан-кўн эҳдидалирини ҳал этишда ва манфаатлар мувозанатига эришишда давлатлар учун дастак бўлади, бунда ҳар бир кишининг ривожланиш йўлини эркин танлаш ҳуқуқи тан оли-нади.

— Давлатлар хавфсизлиги ҳарбий имкониятларнинг нис-бати соҳасидан тобора кўпроқ сийосий ҳамжиҳатлик ва халқ-аро мажбуриятларни қатъий бажариш соҳасига ўтиб бора-ди; халқро хавфсизлигини кенг қамровли системаси, асосан, Ёрилшдан Миллатлар Ташкилотининг роли ва самара-дорлигини ошириш орқали вужудга келтирилади.

— Фан-техника имкониятининг гўш ўсишдан оламшумул иқтисодий, экологик, энергетика, озиқ-овқат, медицина ва бошқа вазифаларини бутун инсоният фойдасини қўлаб ҳал этиш йўлида биргаликда маданийроқ тарзда фойдаланила-диган бўлади.

— Мустақил давлатлар ва халқларнинг хилма-хил ва иктерий алоқаси уларнинг моддий ва маънавий жиҳатдан ўзаро бойишга ишончли тарзда хизмат қилади, ялпи тинч-лик структурасини мустаҳкамлайди.

Бунда ҳам халқларга йўл қўётганимиз йўқмикин? На-ҳотки, агрессия ва урушларнинг империалистик манбалари йўқолган бўлса? Йўқ. Биз империалистик милитаризм томо-нидан тинчликка хавф солинатганлигини унутмаймиз ва бошланган икромий жараёнларнинг барқарорлигига ҳозирча гарантйялар вужудга келгани йўқ, деб ҳисоблаймиз. Янги сийосий тафаккур эса аъравонлик сийосати илгарингига қара-ганда кенгроқ сийосий негизда қарама-қарши туриш учун янги имкониятларни қўриш ва топишга йўл отади.

Шу асрнинг иккинчи ярмида вужудга келган янги объек-тив факторлар ҳам бу имкониятларни мустаҳкамлайди.

Мулоффа қўрилишимиз ҳам шу билан белгиланади. Бу қу-рилиш самардорлиги бундан буюк техника, ҳарбий фан жи-ҳатидан ҳам, қуролли кучлари состави жиҳатидан ҳам асосан сийосат қўрсаткичлари билан таъминланади. Мулоффа қу-рилишимиз Совет давлати ва унинг иттифоқчиларининг ишончли хавфсизлигини таъминлаш, мулоффа доктринами-га мувофиқ равишда амалга оширилиши керак.

Биз ўз амалий халқро фаолиятимизда бундан буюк ҳам мустаҳкам тинчлик ва халқро ҳамкорлик йўлини излаёе-рамиз. Бундан буюк ҳам социалистик мамлакатлар билан муносабатлар биз учун биринчи ўринда тураверади. Биз ривожланаётган давлатлар билан, қўшмаласик ҳаракати билан муносабатларимизни чуқурлаштириш йўлини изчи-либ билан ўтказавормиз. Ўз мамлакатлариди ҳокимиятга эга бўлган давлат арбоблари билан аввало жаҳон сийосатининг бош йўналишида — қуролсизланиш масалалари бўйича актив суҳбат ва музокара олиб боравермиз. Қайта қуриш йил-ларида биз қўшни ва жуда олсидида кўпгина давлатлар билан муносабатларини яхшиладик ёки биринчи бор муносабат боғладик. Ҳеч ким билан муносабатларимизни бузмадик. Бундан буюк ҳам шундай иш олиб боришга ҳаракат қиламиз.

КПСС ўзини жаҳон коммунистик ҳаракатининг ажралмас қисми деб ҳисоблайдики, бу ҳаракат ҳозир ўз тарихий та-раққиётининг янги босқичига қийишдан иборат қийин изла-ниш йўлини олиб бораётди. Биз бу изланишда тўла тенг ҳуқуқлилик ва ҳўрмат асосида актив иштирок этгаверамиз. Жаҳон фани ва адабиётининг намоёндалари бўлган кўндан-кўп жамоатчилик кучлари билан, ўзгача идеология қўйла-лидаги сийосий партиялар билан, биринчи навбатда соци-алистик, социал демократик, лейбористлар билан, «сўз» деб аталадиган бошқа доиралар ва ҳаракатлар билан янги му-носабатларимиз тобора кўпроқ халқро имкониятлар яра-моқда. Бутун дунё меҳнаткашлари билан, мустақамлачилик-на, ирчилик ва реакцияга қарши қурашчилар билан бирдам-лигимиз ўзгармасдир.

Ўртоқлар! Совет ташқи сийосати ўтмишдаги батзи хато-лар ва нуқсонларга қарамай мамлакат, социализм олдида, бутун инсоният олдида гўят катта хизматларга эга. Қайта қуриш ундан моҳият жиҳатидан ҳам, форма жиҳатидан ҳам янги сийосат талаб қилди. Ички сийосат сингари ташқи сий-сат ҳам амалда партия билан халқнинг коллектив фикрини мустаъамлаштириши керак. Рўй бераётган ўзгаришларини-ни эмас, балки бундан буюк бўладиган ўзгаришларини ҳам оператив тарзда ҳисобга олиш зарур. Дунёдаги объектив жараёнлар ҳамда бизнинг имкониятларимиз жамоатчилик ва унинг ташкилотлари иштирокида доимо илмий ва оммавий муҳомамадан ўтказиб турилиши керак. Халқро масалаларга оид ахборотлар сифатини юқори кўтариш лозим. Сийосий система ислоҳоти доирасида халқро сийосат масала-ларини ишчилар ва малакали тарзда муҳомама қи-лиши таъминладиган таъсирчан конституцион ваколатли механизмини яратиш вазифаси турибди.

Иктымий ҳаётнинг ҳаддан ташқари давлат та-ни сарруфига ўтказиб юборилганлиги ҳам вужудга келган сийосий системанинг катта камчилиги эди. Албатта, социализм шартинидаги давлатнинг вазифалари ва юмушлари ҳажми капитализм шартинидаги бўлганидан анча кенгдир. Бироқ, марксизм-ленинизм асосларининг фикрича, бошқа-рув вазифаларининг бу қадар кенгайишига маъмуриятчилик ва аърунка таъинувчи ҳокимиятини кучайтириш ҳисоби-га эмас, балки аввало демократик омилини кучайтириш, кенг халқ оммасини бошқарувга жалб этиш йўли билан эришиш лозим. Лениннинг социалистик давлат «том маънода бўлма-ган давлат» ёки тадрижий равишда ўсиб, иктымий ўзини ўзи бошқаришга айланиб боруви «ярим давлат» деган маъ-лум иборасини эсга олайлик. Афсуски, В. И. Ленин вафоти-дан кейин назарияда, ҳатто практикада ҳам давлатга «том маънодаги», яъни тушунчангиз эски маъносидидаги давлат деб ёндашиш устулик қилди. Иктымий фаолиятнинг бе-ниҳоя кен соҳаси давлат йўли билан тартибга солинадиган бўлиб қолди. Турмушининг ҳамма баҳолаларини иктер-чири-гача бир марказда планлаштириш ва назорат қилишга ишти-лиш жамятияни бутунлай йўлгақлаб ташлади, одамларнинг, жамоат ташкилотлари ва коллективларнинг ташаббуси учун катта тўеиқ бўлиб қолди. Бу эса бошқа йллатлар билан бир қаторда «пниҳона» экономика ва маданиятни келтириб чиқарди, булар давлат органларининг аҳоли моддий ва маънавий аҳтёжларини ўз вақтида ҳамда тўла ҳамда қодирлишга лаёқатсизлигидан фойдаланиб яшай бошлади.

Давлат иқтисодий ҳаётининг бюрократлашуви, омма социал ижодкорлигининг афғаллашуви жамятияни бир қоллига ва статистик тарзда фикрлайдиган қилиб қўйди. Ҳокимиятни ҳа-қиқатда амалга ошириш меҳнаткашларнинг актив сийосий фаолияти билан эмас, балки аввало икромия органлари билан айнан бир нарса деб тушуниладиган социалистик халқ ҳок-имиятининг йўқ, кемтик қиёфаси вужудга келиб, ҳозир ҳам одамларнинг онгига таъсир қилиб турибди.

Ниҳоят, амалдаги сийосий система неча ўн йиллар мобай-нида иктымий ҳаётини қонуналар доирасида ташкил этиш-га эмас, балки асосан мажбурий фармойишлар ва қўрсатма-лар билан ишлатишди. Оғизда демократик принципларнинг эълон қилиниши ва амалдаги обрўга кўр-қўрона бўйсунмиш, халқ ҳокимияти тўғрисида вазълар айтиш, аммо амалдаги волеонтаризм ва субъективизм, демократик тартиб-қондалар тўғрисидаги гап-сўзлар ва социалистик турмуш тарзи нор-маларининг амалда поймол этилиши, танқид ва ошкораликнинг кемтклиги — ана шуларнинг ҳаммаси жамяият тур-мушида жуда кенг тарқалган, илмий отган эди.

Бу усулларнинг жаоси қаттиқ бўлди — омма бефарқ бўлиб, унинг социал фаолияти сусайди, меҳнат аҳли иктымий мулдан ва бошқарувдан бегоналанди. Ҳозир қайта қуриш-нинг тўв муаммолари — иқтисодий ислоҳот ҳам, социал-маданий соҳани ривожлантириш ҳам одамларни мамлакат-да рўй бераётган барча ҳодисаларга соҳиблар

М. С. ГОРБАЧЕВДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 2, 3, 4-бетларда).

Виждон эркинлиги каби принципиал масалани ҳам тилга олмакчиман. Ҳозир Русияда христианлик жорий этилганлигининг минг йиллиги муносабати билан бу масалага кўпроқ эътибор берилмоқда. Биз номатериалистик, ноилмий дунёқараш бўлиши диний дунёқарашга ўз муносабатимизни яширмаймиз. Аммо бу диндор кишиларнинг маънавий дунёсига ҳурматсизлик билан қарашга ва бунинг устига материалистик қарашларни қарор топтириш учун ҳар қандай маъмурий тизимни қўллашга асос бўла олмайди.

Бундан 70 йил муқаддам черковни давлатдан ва мактабни черковдан ажратиш тўғрисида қабул қилинган Ленин декрети улар ўртасидаги муносабатларнинг янги асосларини яратди. Бу муносабатлар ҳаммаша ҳам нормал таркиб топавермаганлиги маълум. Аммо турмушнинг ўзи, тарих Улуғ Ватан уруши синови йилларида ҳам, социалистик жамиятимизни барпо этишда ҳам, тинчлик учун курашда ҳам советлар мамлакатининг граждандари, ватанпарварлар бўлиш диндорлар билан динга ишонувчиларни бирлаштирди.

Барча диндорлар қайси динга мансуб эканликларида қатъий назар СССРнинг тўла ҳуқуқли граждандаридир. Уларнинг гоёт кўпчилиги ишлаб чиқариш ҳамда ижтимоий турмушимизда, қайта қуриш вазифаларини ҳал қилишда фаол қатнашмоқда. Виждон эркинлиги тўғрисида ҳозир тайёрланган қонун лойиҳаси ленинга принципиалга асосланади, ҳозирги барча реалистикларни эътиборга олади.

Энди граждандарнинг шахсий ҳуқуқлари тўғрисида гапирадиган бўлсак, бунда ҳам қонун йўли билан анча аниқроқ тартибга солиниш зарур. Ҳозирдаёқ бирмунча ишлаб қилиб қўйилди. Юмалоқ хатларни кўриб чиқмаслик, танқид учун таъйиб этишга жинсий жавобгарлик белгилас, мансбдор шахсларнинг гапирокунунинг хатти-ҳаракатлари учун судга шикоят қилиш, шундай хатти-ҳаракатлар етказган зарарни ундириб олиш тартиби, руҳий касал кишиларнинг ҳуқуқлари муҳофаза этилишини кучайтириш тўғрисидаги қарор аўр мамуният билан қўйиб олинди. Бизнинг бутун ҳуқуқ-тартиботимиз граждандарнинг шахсий ҳаёти, уй-жойи дахлсизлиги, телефон сўзлашувлари, ёшчилари, почта ва телеграф орқали жўнатган нарсаларнинг сир сақланишига бўлган ҳуқуқларига қатъий роя этилишини гарантиялаш лозим. Қонун инсоннинг шахсий кадр-қимматини пухта ҳимоя қилиши керак.

Биз совет кишиларининг ҳуқуқ ва эркинликларини бутун чоралар билан муҳофаза қилиб, ҳамда гарантиялаш, уларга граждандлик бурчларидан ажралган ҳолда қарай ола-маймиз. Демократия оқилана жамоат тартибининг таъқозо эти-диган, аслини олданда, бўйсиз шахсий эркинликнинг ҳам бўли-ши мумкин эмас. Бизнинг қонунларимиз жамиятнинг ҳар хил қўлчилардан, мутахкам порабўлардан, ташкилотлардан, безорилардан, итвозар тўхматчилардан, сурутбардан қатъий ҳимоя қилиш мақсадини қўлайди. Ижтимоий ихтиёрида жамиятга элб унсурларга таъсир ўтказишнинг, уларни қай-та тарбиялаш ва нормал меҳнат ҳаётига жалб этишнинг са-марали воситалари бўлиши керак.

Яна бир муаммо ҳам бор. Шахсий ҳуқуқлар ва эркинлик-ларни қарор топтириш, умуман демократия ва ошкораликни кенгайтириш қонунчилигини мустаҳкамлаш билан, қонунни сўзсиз ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш билан айна бир вақтда амалга оширилиши лозим. Ўзбېшчилик ҳам, масъулиятсизлик ҳам, тартибсизлик ҳам демократияга зид-дир. (Қарасқлар).

Ўзларингизга маълумки, кейинги вақтларда биз демократик ҳуқуқлардан демократияга ҳилоф мақсадларда фойдаланиш йўлидаги уринишларга бир неча марта дуч келдик. Баъзи бир кимсаларга чегараларни ўзгартиришдан то оп-позициядаги партияларни тузишга ҳам қандай масалалар-ни шундай йўл билан ҳал этиш мумкиндек туюлмоқда. КПСС Марказий Комитети демократиялашган бундай суниёт-моёл қилиш қайта қуриш вазифаларига тубдан зид, ҳалқ ман-фаатларига қийосфидир, деб ҳисоблайди. (Давоми қарасқлар).

Инсон ҳуқуқлари муаммосининг муҳим халқаро жиҳати ҳам бор. Социалистик йўлнинг тўғрилигида ишончимиз қомил ва биз барча қишғириб ва бўзиллишларни бартараф-эти бориш, шахс ҳуқуқларини айна социалистик заминда бо-йитишга, тузумимизнинг табиятига мос келадиган доира-ларда ва усуллар асосида ҳаракат қилишга азму қарор берганимиз. Аммо ҳозирги шароитда инсон ҳуқуқлари, ва, аввало, яшаш ҳуқуқи бутун жаҳон ҳамжамияти таъхирли қилаётган мавзу бўлиб, ижтимоий турмушнинг бошқа қў-ғина жиҳатлари каби у ҳам интернационал тус олиб бор-моқда.

Биз бошқа барча мамлакатлар билан фаол ҳамкорлик қилишга, таърибларини баҳам қилишга, зиммасига олган манжбуриятларни бекам-қуст бажаришга тайёризм.

Қайта қуриш инсоннинг барча — социал, сийсий ва шахсий ҳуқуқларини таъминлашда социализмнинг сўзсиз афзаллик-ларини кўрсатиш имконини беражамга ишончимиз қомил. (Қарасқлар).

3. ҲОҚИМИЯТНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИ

ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Ўртоқлар! Маълумки, бизнинг давлатимиз ишчилар сиёсий диктатурасининг кулоли сифатида дунёга келган, 60-йил-ларнинг бошларида эса унинг бошқаришга умумхалқ давлатига ўсиб ўтиш тўғрисида қарар қилинган эди. Аммо биз сийсий жараёнинг маъмурий қанчалек чуқурроқ бўлиб организмиз сари давлатчилигимизни том маънодаги умумхалқ давлатига етказиш зарурлиги шунчалек равшан бўлиб қолмоқда. Бунинг учун ҳоқимият ва бошқарушни шундай ташкил этиш керакки, бунда ҳаммаша ҳалқ ҳал қи-лувчи, сўнги сўзни айтадиган бўлиш, жамиятнинг ўзини-ўзи тартибга солиш ва ўзини-ўзи бошқариш жараёнини кенг имкониятга эга бўлиб қолсин. Бунда ҳоқимият ваколат-ларини сийсий системанинг асосий бўғинлари, биринчи на-батда, партия билан давлат ўртасидаги тўғри тақсимлаш принципиал аҳамиятга эгадир.

Турмуш олимизига ҳалқ депутатлари Советларининг тўла ҳоқимиятини қайта тиклаш вазифасини жуда кескин қи-либ қўймоқдаки, бунда чала-ярим тадбирлар билан иш бит-майди. Муаммога комплекс ёндашиш ва уни тубдан ҳал этиш керак.

Конференциядан олдин ўтказилган мунозара Марказий Комитетнинг Советларни қайта қуришга доир тақлиф этган чора-тадбирлари қўллаб-қувватланаётганлиги ва маъқулла-наётганлигини кўрсатди. Асосий принциплари шундай таъ-рифлаш мумкин: давлат аҳамиятига, ҳўжалек ёки социал аҳамиятга молик биронга ҳам масала Советларсиз ҳал эти-лиши мумкин эмас. Партиянинг иқтисодий, социал, миллий сийсати, аввало, ҳалқ ҳоқимияти органлари сифатида ҳалқ депутатлари Советлари орқали амалга оширилиши лозим.

Ўзини-ўзи бошқариш, ўзини-ўзи пул билан таъминлаш ва ўзини-ўзи таъминлаш принциплари асосида маҳаллий ишларга раҳбарлиқни қайта ташкил этиш жуда зарур бўлиб қолди.

Бу иш иқтисодий ислохотнинг узвий давоми бўлиб қо-лиши, бутун жамият манфаатларини ундаги ҳар бир терри-ториал аймак ва меҳнат коллективнинг талаб-ҳўжйелари билан ўзаро боғлиқ, идоравий тарқоқликка ва маҳаллий ҳўжалекнинг парокандалигига барҳам бериши керак. Со-ветларнинг ўз қарамогидagi терри토리алари ривожланти-риш муаммоларини ҳал этишда уларнинг тўла жавабгар-лигини ва мустақиллигини белгилаб қўйиш, корхоналар кимга бўйсинишидан қатъий назар, улар олдидан фойданинг бир қисmini Советлар бюджетига ажратишни қўйатириш ло-зим.

Советлар узоқ мuddатли нормативларга асосланган сал-моқли даромад манбаларига, жумладан уларнинг терри-ториал ҳўжйелар билан қарорхоналардан олиб туриладиган тушумларга эга бўлишлари, қатта-қатта вазибаларни амалга ошириш учун маблаг жамғирлашни керак. Мазкур шаҳар, район, посёлок аҳолиси учун муштарак бўлган социал ва маданий-маиший ривожланиш масалаларини ҳал этиш мақ-садида аҳолининг пул маблагларини жалб этиш ишда ҳам уларда зарур имкониятлар бўлиши лозим.

Маъсулоти аҳолининг талаб-ҳўжйеларини қондириб билан боғлиқ бўлган корхоналарни маҳаллий Советлар қарамогига ўтказиши жадаллаштириш, юқорикор идораларга бўйсуну-чи корхоналарга ҳам буюртмалар беришда уларга имконият яратиш керак. Советларнинг корхоналар ва колхозлар билан, уларнинг меҳнат коллективлари билан муносабатларини қонунда пухта ва аниқ-равшан белгилаб қўйиш керак.

Ваколатли органлар ишини ташкил этишнинг ўзини қатъ-йин янгилас, фақат уларнинг сессияларида ҳал этила-диган масалалар доирасини кенгайтириш, депутатларнинг бир қисми Советларда ва сайлов округларида ишлаш учун вақти вақти билан хизмат ва ишлаб чиқариш вазифаларидан озод қилиб турилишини кўзда тутиш, Советлар ҳамда улар доимий комиссияларининг контроллик вазифаларини яна ҳам таъ-сирчан қилиш керак. Сессияларда ижроия қўмиталарини сай-лаш, бўлимлар ва бошқармаларнинг раҳбарларини тасдиқлаш қонунда муқобил номзодларни кўрсатиш, яширин овоз бериш, кўрсаткичлар ва бошқа демократик формалар қонунда қўйиб қилиши лозим. Барча бўғинлардаги Советларнинг иши ошқо-

ра олиб борилишига, доимо сайловчиларнинг кўз ўнгиди бў-лишига эришиш керак.

Лениннинг фикрига кўра Советлар қонун чиқариш, фар-мойиш бериш ва контрол қилиш вазифаларини бirlашти-ради. Аммо, бу давлат органлари ўртасида меҳнатни оқило-ла тақсимлашни инкор этмайди, бу эса Советларнинг ўз ижроия қўмиталари билан ўзаро муносабатлари учун ани-қисса мўҳимдир. Вазифаларни тўғри чегаралаб қўйиш, ва-колатли органларнинг ижроия қўмиталар фаолияти устидан назоратини кучайтириш манфаатларини қўзлаб, муносаба-рини қўлғина қатнашчилари маҳаллий ҳоқимият органларида Советларнинг доимий ишлайдиган раисларига ва Советлар-нинг президиумига эга бўлиш тўғрисидаги тақлифни айт-дилар. Ана шу Советларнинг раислари ва президиумлари сессияларини тайёрлаш, доимий комиссиялар ва депутатлик группаларининг ишини мувофиқлаштириш, ҳўллаш ваколатли ҳоқимият органнинг интегсив фаолиятини ташкил этиш билан боғлиқ бўлган ҳамма ишларни ўз зиммасига олган бўлур эди.

Модоимки, ҳозирги шароитда сайлаб қўйилдиган орган-ларнинг, депутатларнинг ролини ошириш вазифаси қўйи-лаётган экан, янги вазифаларни эътиборга олганда ҳалқ-нинг ваколатли органлари сифатида Советларнинг ролини партиянинг бўйсин билан мустаҳкамлашни жуда мўҳим деб ҳисоблаётган ўртоқларнинг фикри асослидир. Аммо буну ҳуқуққа қатъий асосланган ҳолда бажариш керак.

Қондир тариқасида тегишли партия қўмиталарининг би-ринчи секретарларини Советларнинг раисс лавозимларига тасвия этиш — бунинг энг реал йўлидир. Улар Советларга ва Советларнинг президиумларига раҳбарлик қила туриб, ҳалқ ваколатли органлари фаолиятининг барча томонларини яхшилашга жуда актив тарзда қўмқашади.

Бу қатта аҳамиятга молик масала бўлиб, уни муфассалроқ кўриб чиқиш керак. Ҳозир биринчи секретарлар олдига иж-роия қўмиталарнинг аъзоларидир. Бу эса кўп йиллик таъ-рибнинг кўрсатишича, ваколатли органлар бўлиш Совет-ларнинг ороу-эътиборига пўтур етказган ҳолда ижроия ор-ганларнинг, улар апапарнинг алоҳида ҳуқуқларини ихтиё-рий ёки беихтиёр равишда қўйатиришга олиб келади.

Агар партия қўмитининг биринчи секретари Совет раисс этиш сайланадиган бўлса, бу ҳол Советнинг бўйсиниши оши-ради, ижроия қўмитет ва унинг раисс фаолияти устидан контролнинг қўйатириш, бошқаруш фаолияти асосан Со-ветларга ўтказган шароитда партия ва совет органларининг вазифаларини аниқроқ чегаралаб қўйиш имконини беради.

Иккинчи томондан, ўртоқлар, партия раҳбарларининг Со-ветлар раисс лавозимларига тасвия этилиши уларни меҳ-наткашларнинг анча таъсирчан назорати остига қўйди, чуқки сайлов сессияларида яширин овоз бериш йўли билан ўткази-лади. Бунинг маъноси шунки, партия раҳбарига коммунист-лар топирадиган мандат ҳар гал Советлар системасининг барча бошқаришда ҳалқ вакиллари томонидан текширилиб, тасдиқлангандек бўлади, Партия секретариатини тасвия этил-ган номзодни депутатлар қўллаб-қувватламайдиган ҳоллар ҳам бўлиши мумкин, албатта. Ўз-ўзидан равшанки, бундай ҳолларда партия қўмитети, коммунистлар ҳам бундан тегиш-ли ҳўлосларини чиқариб олишлари лозим бўлади.

Ижроия қўмитет аъзолари ҳамда унинг бўлимлари ва бошқармаларининг раҳбарлари тегишли совет депутатлари составига қира олмайдиган қондани белгилас ваколатли ва ижроия органлар ўртасидаги ваколатларни яхшироқ чегаралаб қўйишга хизмат қилиши лозим. Ҳозир ижроия қўмитет аъзолари, унинг бўлимлари ва бошқармаларининг раҳбарлари советларнинг депутатлари бўлиб, мажлис қи-ладилар, ўзларига ўзлари топириш берадилар. Бу топириш-лар бўшроқ ва камроқ бўлишидан уларнинг манфаатдорлиги равшан. Бундай принциплар судайлар, прокурорлар, админ-истратсия, СССР Иттифокда Иттифокнинг автоном республика-ларига эса ҳўкумат аъзолари билан идораларнинг раҳбарла-рига ҳам таъйиб этиш мақсадида мувофиқдир.

Сайлаб қўйилдиган лавозимларни эгаллаб туришга бир қанча демократик чеклашларни жорий этиш зарур бўлиб қо-лди. Ўтмиш таърибиса мана шундай чеклашларнинг йўқ-лиги марказда ҳам, жойларда ҳам ҳоқимиятни суниёт-моёл қилишнинг бош сабабларидан бири бўлганлигини кўрсатмоқда. Жуда муносиб, қобилиятли раҳбарлар неча ўн йиллар мо-байнида бир лавозимда туриб даққи бўлиб қолган ва раҳбар-лик лавозимини эгаллашда давом этиш ишда тўғаноққа ва тирик тоновга айланган қўғина мисолларни биланам.

Конференция олдидан ўтказилган мунозара материаллари бундай аҳолини ўзгартириш асида умумшартиятвий, умумхалқ талаби бўлиб қолганлигини кўрсатмоқда. Тўғри, бунда ҳар хил нукта-назарлар билдирилди. Баъзилар гарчи фавқу-лодда ҳолларда бўлса ҳам сурунсига учинчи мuddатга сайлаш ҳўжйелари ҳўсусидан писанда кераклигига шўҳа-ландилар. Бошқаларнинг фикрича эса ваколатларни учин-чи мuddатга узайтиришга ҳоқимиятнинг энг юқори доираси-дагина йўл қўйилиши керак. Келинг мана шу тақлифларни ҳўжйеларга қилиш.

Яна бир нарсас агар Теизларда мuddатларни чеклаш сайлаб қўйилдиган лавозимларга таллуқли бўлса, мунозаранинг қўғина қатнашчилари уни Советлар тайи-лайдиган ва тасдиқлайдиган ҳоқимларга ҳам жорий этишни тақлиф қилдилар. Бизнингча, бу тўғри мулоҳаза ва уни қўллаб-қувватлаш керак.

Муайян ёшга етгандан кейин сайлаб қўйилдиган лаво-зимларни эгаллаб туришни чеклаб қўйиш тўғрисидаги тақлиф ҳам ҳўжйелар қилинди. Бундай қилиш сайловчиларнинг суве-рен ҳўқуқини чеклаб қўйиш бўлур эди деган қарар-қарши фикрлар ҳам айтилди. Ҳоқимият ва бошқаруш органларини тузишнинг бутун жараёнини кенг демократиялаш ҳўсоби олсин, бу муаммо ўзининг ўзгартириш йўқотди, уни сайлов-чилар ва депутатларнинг ўзлари демократик тадбирлар ёрдамида ҳал этишлар, деб ўйлайман.

Ҳалқ депутатларининг реал сийсий бўйири — Советлар фао-лиятини юксалтиришнинг сийсий шартидир, депутатнинг сий-сий бўйири эса ваколатли ҳоқимият органларини тузишнинг бутун жараёни билан бевосита боғлиқ. Сайлов системаси-ни қатъйин янгилас зарурлиги ҳам ана шундан келиб чиқа-ди.

Биз партия XXVII съезди қарорларини бажара бориб сий-сий системасини янгилас йўлга ўтдик. Сўнги сайлов даво-мида сайлов округларининг бир қисмида сайловлар кўп мад-датли схема бўлиб ўтказилди, қўғина округларда икки-тадан ва ундан кўпроқ номзодлар кўрсатилди. Умуман мам-лакатимизда ҳўжйелар қилинган номзодларнинг умумий со-ни мандатлар сонидан кийраи икки баравар ортиб кетди. Мусобақалашув сайловни қизиқарли қилди, унга сайловчи-ларнинг қизиқилишни кучайтирди, депутатларнинг масъу-лиятини оширди. Эндиликда сайлов системасига янгица ён-дашувларни ўзлаштириш ва мустаҳкамлаб, ана шу йўлдан олга бориш керак.

Советларни тузиш чоғида чекланмаган миқдорда номзо-дларни кўрсатиш, уларни кенг ва эркин ҳўжйелар қилиш, сайловнинг демократик тадбирларига қатъий риоя этиш, де-путатларнинг мунтазам ҳўсобида бериб бориш, уларни қаъ-риб олиш имконияти ҳўқуқларини таъминлаш лозим бўла-ди. Округ сайловдоли йиғилишларга янада кенгроқ ваколат билан келиш керак, улар номзодларни мусобақа асосида тандаб олишнинг демократик аниқлигига айланиши керак.

Умуман, ўртоқлар, эндиликда бизда депутатлар корпуси раивариди асосида эмас, балки, аввало, сайловчиларнинг ўз продаларини жойлар, эндиликда асосли равишда шак-лантйрилиши лозим. Советлар давлат миёсидида фикр юри-та оладиган, ўз сайловчиларининг муносиб вакили бўла ола-диган ва ҳоқимият органлариди фаол ҳаракат қиладиган принциплал, сергайрат ва таърибали кишиларни сайлаш Советлар иши самарадорлигининг биринчи шартидир.

Аҳоли туриш қатламлари вакиллариинг номунасиб-лиги қўрқмаслик керак. Бизда ишчилар синфиди ҳам, де-ҳқонлар орасиди ҳам, эндиликда қаторида ҳам жанговар, сий-сий жиҳатдан саводли ва фаол кишилар бор. Сайловчилар уларни энг яхши тарзда тандаб олишларини таъминлайдиган яхши соналган мусобақалашув механизмининга барпо этиш керак. Ана ўшанда аҳолининг барча асосий группалари, уларнинг манфаатлари Советларнинг составиди ўз ифодаси-ни топади. Бизнинг тушунишимизча, жамиятда маҳаллий Советлар состави сонини қамайтириш масаласида айдилди бор.

Марказий Комитетнинг конференцияда Теизларини ҳўж-йелар қилиш чоғида барча Советлар учун бир хил — беш йил мuddат муddатини белгилаб қўйиш тўғрисидаги тақлиф кенг қўллаб-қувватланди. Бундай шароитда маҳаллий Совет-ларнинг депутатлари тадбирлар иш олиб борадилар. Ўз Река-ларини амалга ошириш учун етарли вақтга эга бўладилар. Дангаса ёки ўз ишнини уздайла олган депутатни қаъриб олиш, ёки зарур бўлган тақдирда Советнинг составини тўл-дириш мумкин бўлади — сайловчиларнинг бундай ҳўқуқла-ри ҳаммаша сақланиб қолаверад.

Совет ҳоқимиятининг олий органлари қандай тузилганли-ги ва қандай ваколатларга эгаллиги Советлар ишининг сама-рай бўлиши учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Депутатлар, Президиум, СССР Олий Совети комиссиялари фойдали ишларни қиладиганга қарамай, Олий ҳоқимият организмиз структураси ва унинг фаолияти режими жиҳиди ўзгартириш-ни талаб қиладиганлиги ҳаммага равшан. Марказий Коми-тет Теизлари таварғида авж олиб кетган бахсларда бу ма-салага алоҳида қизиқиш билан қаради.

Оқтибдран кейинги ўн йилликлар таърибисига мурожаат қилиш керак, деган қўғина тақлифлар қилиш, ўша вақтда бизда Советлар съездалари системаси амал қилур эди. Бу

съездалар ҳалқнинг кенг ва тўла ҳоқимиятга йиғилишлари бўлиб, съездалар оралиғида гоёт ваколатли марказий ижроия қўмитетлар иш олиб боради.

Ваколатларнинг омманайлиги қонун чиқариш соҳасидида доимий иш, бошқариб ва контрол билан қўйиб олиб бори-ларди. Бахсларда жамоат ташкилотларимизнинг мамлакат Олий ҳоқимият органлида бевосита вакили бўлиши зарур, де-ган фикр ҳам айтилди.

КПСС Марказий Комитети ана шу фикрларни умумлаш-тириб, конференция ҳўжйеларига қўйидаги тақлифларни киритди.

Биринчи. Давлат ҳоқимияти олий босқичида меҳнаткаш-лар вакиллари сонини анча кенгайтириш.

Бунинг учун Иттифок Советига территорияга қараб аҳоли вакиллариини сайлаш ҳамда Миллатлар Советига миллат-лар ва элатлар вакиллариинг сайлашнинг ҳозирги ана шу тартиби бизнинг сийсий системасига қирадиган жамоат ташкилотлариди бевосита вакиллар кўрсатиш билан тўл-дирилиши керак. Шундай қилиб, 1500 депутат ҳозирдек терри-ториал ва миллий округлардан сайланган бўлур эди, тахминан ана 750 депутат эса партия, қасаба союзи, коопе-ратив, йиллар, хотин-қизлар, ветеранлар, илмий, ижодий ва бошқа ташкилотлар съездаларида ёки уларнинг марказий ор-ганлари пленумларида сайланган бўлур эди. Бундай таъши-лотларнинг рўйхатини ва ваколат нормаларини конституция-да белгилаб қўйиш мумкин бўлади.

Беш йил мuddатга сайлаб қўйилдиган барча депутатлар биргаликда давлат ҳоқимиятининг янги ваколатли Олий ор-ганли — СССР халқ депутатлари съездининг ташкил этган бўлур эди.

СССР халқ депутатлари съезди йилига бир марта ўз маъсулият тўғрисида, мамлакат ҳаётидаги энг мўҳим консти-туцион, сийсий ва социал-иқтисодий масалаларини ҳал этган бўлур эди.

Қонунлар, ижро ва контрол тусидаги барча масала-ларни ҳўжйелар қилиш ва ҳал қилиш, ўзига бўйсунувчи органлар ҳамда Советларнинг қўйи бўғинлари ишини йўнал-тириб туриш учун халқ депутатлари съезди ўз составиди сон жиҳатиди унга қатта бўлмаган (айтайлик, 400—450 кишидан иборат бўлган) икки палатали СССР Олий Со-ветини сайлаши мумкин. Бу эса халқ депутатлари съездида бўйсунадиган доимий ишлайдиган Олий ҳоқимият органи бў-лур эди. Шундай қилиб, қонун чиқариш ва контрол қилиш-га доир ишларнинг ҳаммаси бевосита Олий Совет ва унинг комиссияларида муҳасамалаштирилади, бу эса Олий дав-лат структурасини демократиялаш йўлида янги қадам бў-лади.

СССР Олий Совети составининг бир қисmini вақти-вақти билан ўзгартириб туришни ҳам ўйлаб қўйиш керак.

Иккинчи. СССР Олий Совети палаталарининг ишини фаол-лаштириш, уларнинг ҳозирги мавжуд вазифалари ноаниқ-лигига барҳам бериш керак.

Ўз-ўзидан равшанки, давлат ҳаётининг асосий муаммолари доир қонунлар ва қарорларнинг лойиҳаларини илгарий-гидек Олий Советнинг ҳар икки палатаси аъзолари ҳўжйелар қилиб қабул этиши лозим.

Шу билан бирга мамлакатнинг барча миллий-давлат ва миллий-маъмурий ташкилотлари вакили ҳисобланган Мил-латлар Совети уларни иқтисодий ва социал ривожлантириш, миллатларро муносабатлар, бу соҳада қонунларга риоя қи-линиши, республикалар, автономия бўлимлари манфаат-ларига дахлдор бўлган иттифок министрликлари ва идора-лари фаолиятини контрол қилиш, масалалари ва бошқа масалаларни кўриб чиқиши мумкин бўлур эди.

Ўз набатиди умумхалқ манфаатларини, барча синфлар ва социал гуруҳларнинг ҳўжйеларини ифодалайдиган Итти-фок Совети диққат-эътиборини қатта социал-иқтисодий про-граммалар ва палларини ишлаб чиқишга, нарх-наво ва солиқ, меҳнат муносабатлари, граждандар ҳўқуқларини ҳимоя қи-лиш, мамлакат мудофая қобилиятини мустаҳкамлаш, халқ-ро шартномаларни ратификация қилиш ва бошқа соҳалар-даги сийсат масалаларига қаратиши мумкин бўлур эди.

Шу ерда, конференциямизда палаталарининг вазифалари-ни принципиал белгилаб қўйиш тўғрисида келишиб олини-ми керак. Буларнинг ҳаммаси СССР Конституциясида ва бошқа қонун актларида ўзининг конкрет ифодасини топиши лозим.

Муҳома фаол бахсларга сабаб бўлган ана бир мавзу борлигини кўрсатди. Бу — партия ва давлат олий лавозим-ларининг ийсотиби, олий ҳоқимият структурасиди улар-нинг ўрни тўғрисидаги масалалар. Шун муно-сабат билан баъзи бирлар В. И. Ленин ҳаёти-нинг чоғида мавжуд бўлган практикада қайтишни тўғри деб ҳисобламоқдалар. Ўша вақтда партия раҳбари айна бир пайтда ҳўкумат бошлиғи эди. Бошқалар эса, умуман партия ва давлат лавозимларини бир вақтда эгаллаб туриш ному-қубуллиги тўғрисида гапирмоқдалар. Яна бошқалар эса СССР Президенти лавозимини таъсис этиш ҳақида фикр билдир-моқдалар. Баъзилар эса, КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари амалда мамлакат олий вакили ролини бажар-идаган ҳўлат ҳўқуқли давлат концепциясига мос келмасли-гини ўқитиримоқдалар. Яна қўғина бошқа мулоҳазалар ҳам айтилмоқда.

Ўртоқлар, бу жиҳиди масала ва уни конференциямида батафсил муҳома қилиш керак. Масалани сийсий система-ни ислох қилиш давомида энг мақбул ечимини топадиган тарзда муҳома қилиш даркор.

КПСС Марказий Комитетининг фикрича, СССР Олий Совети раисс лавозимининг таъсис этилиши ваколатли олий органлар ва халқ депутатлари Советлари бутун системаси-нинг ролини оширишга, ҳоқимиятнинг ҳўқуқли характери-ни мустаҳкамлашга, жаҳон ишлариди Совет Иттифокни энг ях-ши тарзда иштирок этишига мос бўлур эди.

СССР Олий Советининг Раисс СССР халқ депутатлари съездида яширин овоз бериш йўли билан сайланади ва қаъриб олинади, съезд олдиди тўла маъсул бўлиб, унга ҳўсоби беради, деб белгилаб қўйиш керак.

Ваколатли органлар ролини умуман ошириш шароитида СССР Олий Советининг Раисс етарли даражада кенг дав-лат ваколатларига эга бўлиши лозим. Ҳўсусан у қонунлар ва энг мўҳим социал-иқтисодий программаларни тайёрлашга умумий раҳбарлик қилиши, ташқи сийсатнинг мамлакат мудофая қобилияти ва хавфсизлигининг асосий масала-ларини ҳал этиши, мудофая қанғашига бошчилик қилиши, СССР Министрлар Совети Ра

М. С. Г. Р. Б. А. Ч. Е. В. Д. О. К. Л. А. Д. И

(Давоми. Боши 2-, 3-, 4-, 5-бетларда).

Маҳаллийлаштиришнинг ҳамда маҳкамачиликка қарши курашнинг гоят муҳимлигини эътиборга олиб, буларнинг маҳаллийликни рағбатлантириш билан ҳеч бир алоқаси йўқ. Бунақдай ҳафс жузда реал бир нарсани бўлиб турибдики, бизда бу ҳафсга қарама-қарши қўйилган жиҳдий омилилар бўлиши лозим. Марказда ўз сўзини айтиш ҳуқуқи сақланган қоллиши керак. Энг муҳими эса қуйидаги, меҳнаткашлар томонидан бўладиган демократик контрол қатъини мустақамланиши шарт. Ўйлаб-манни, ҳаммамиз ўз-ўзини бошқаришнинг тарафдоримиз, аммо биз ўзобонимчалликка қаршимиз, маҳаллий манфаатлар ҳисобга олинишининг тарафдоримиз. Лекин бу маҳаллий манфаатлар бутун жамият манфаатлари билан албатта қўшиб олиб борилаётганини ҳам тарафдоримиз. Хуллас, маҳаллийлаштиришга қаратилган йўл маҳаллийчилик ёки маҳаллий худбилик учун йўл беради, деб ҳисобловчи кишилар қатъий янгиланган бўлишлар.

Централизм билан маҳаллийлаштиришнинг бири-бири билан оқилона қўшиб олиб бориш мумкинми давлат қорхонаси (бир-лашмаси) тўғрисида, кооперация тўғрисида, яки тартибдаги меҳнат фаолияти тўғрисида қабул қилинган қонунлар муносабати билан ҳам қўйилган бўлиб турибди. Ана шу ҳужжатларда таърифланган принциплар бошқарув вазифалари ва бошқарув органлари структурасини белгилашда асос бўлиб хизмат қилиши керак. Бу органлар энди аввалгидек меҳнат коллективларига бўйруқ беролмайдиган бўлиб қолади.

Умуман, ўртоқлар, ислохотнинг биринчи босқичидек биз шунга амин бўлдимки, ҳўжалик ҳисобиди ишлайдиган эвею, айрим меҳнат коллективи ёки кооператив даражасида демократиялаштиришнинг, территориял органлар, марказий иқтисодий идоралар даражасида бошқаришни демократиялаштириш бўлиб қолмас экан, бу иш лозим даражадаги самарани бермайдми.

Бу эса бошқарув органлари структурасини соддалаштиришга, соҳалари ва фаолият тармоқлари бир хил бўлган бошқарув органларини бириктиришга, министрликлар ва идоралар сонини қисқартиришга, ортиқча бўғинлар, оралик ва воситачи структураларни тутатишга қаратилган йўлни изчил амалга ошириш, демократия.

Ўртоқлар, ҳаммамиз билдирдикки, қайта куришга, жамиятни демократиялашга, бошқарув ишига халқни кенг жалб этишга оид гоят мураккаб вазифалар қай қилинаётган ҳозирги кунда аппаратсиш дўшимиз битмайдми, биз аппарат кадрларига менсимай қарашга чек қўйишмиз керак. Бошқарув аппаратсиш бизга зарур, аммо у ҳозиргига қараганда бошқача аппарат бўлиши керак.

Юсуф профессионал билимга эга бўлган, замонавий ахборот технологиясини оғалатган, халқ демократик тарада контрол қилиб турадиган, иқтисодий ва социал таракқиётни олға қаратилантири оладиган янги тиндаги аппарат яратиш учун курашмоқ доркор. Бундай аппаратда бошқарув органи асосларини яхши билдиган кишилар ишлаши зарур. Тегишли кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашни замонавий даражада, янгиласига йўлга қўйиш вазифаси ана шундан келиб чиқади.

Ҳозирги кунда ҳамма бўғинларда бошқарув структурасини тартибга солиш соҳасидаги ишлар бошланган кетди. Марказда ва республикаларда министрликлар ва идораларнинг, қойларда бошқарув бўлимавларининг бири қисми тутатилди. Бошқаруvingни янги бош ехемалари кўриб чиқиш, тасдиқлади. Шу ехемаларга мувофиқ, Иттифок идораларининг аппарати 40 процент, иттифокдош республикаларда ярми, автоном республикалар, ўлкалар ва областларда учдан бири қисми қисқартирилмоқда, авж олиб бораётган иқтисодий ислохот дорасида қорхоналар ҳам ортиқча маъмурий ҳодимлардан халос бўла бошладми.

Аммо бу жараён силлиқ бормайпти, қаршиллик дуч келяпти. Лекин шунини айтиш керакки, меҳнаткашлар иш сўст борапти, деб КПСС Марказий Комитетини ҳам, ҳукуматни ҳам қайли равишда танқид қилмоқдалар. Ҳозир қайта куриш бошлангандан кейин уш йил ўтгач ҳам жузда катта бошқарув аппарати сақланиб турибдики, унинг анчагина қисми жамият манфаатлари билан ҳисоблашмай ўш марфеини сақлаб қоллишга эри бериб уринмоқда. Биз бу ўринда халқнинг мутлақо асосли талабларига биноан иш кўришимиз керак, албатта.

Бизда мавжуд бошқарув системаси самарадорлигини тубдан ошириш зарурати ҳақида сўз юритилганда, бу системани яхлит олиб қараш керак. Унинг бирорта ҳам бўғини демократик янгиланиш принциплари асосига қурилган қайта куриш жараёнидан четда қолмаслиги зарур. Бу ташқи сийсий ва ташқи иқтисодий вазифаларни бажариш билан боғлиқ муассасаларга тўла тааллуқлидир. Мазкур муассасаларда кейинги вақтда олиб борилаётган муҳим ўзгаришлар замон руҳига мос нормал жараёндир. Давлат ҳавфсизлиги комитети, Муҳофаа министрлиги ва бош қатбанинг жамиятнинг ривожлантиришнинг, демократик жараёнларни авж олдиришнинг ҳозирги босқичида ўз фаолиятини тақомиллаштириш соҳасида амалга ошираётган собитқадар ишларини ҳам қўлаб-қувватлаш керак.

Хуллас, ўртоқлар, демократиялаш жараёни марказ бўли жойларнинг, сайлаб қўйиладиган органлар билан икоро органларнинг тўғри нисбатини белгилаш, меҳнаткашларнинг бошқарув ишига реал қатнашушини таъминлаш йўли билан бошқарув системасини сифат жиҳатдан яхшилаш вазифасини ўткир масала қилиб қўймоқда. Бинобарин, иш соф ташкилий ўзгаришлардангина нобрат эмас. Бу нарсани келажакдаги ишнинг ҳусусиятини англаш учун жузда муҳим аҳамиятга эгадир.

5. МИЛЛАТЛАРА МУНОСАБАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Ўртоқлар! Тенг ҳуқуқли миллатлар ва елатларнинг мамлакатимизда тартиб топан иттифоқи социализмнинг энг буюк ютуқларидан бири бўлиб қолди. Бу эса ўзгаришлар билан: ленинча миллий сийсатини изчил амалга оширишгана бундан буюн ҳам таракқиётимизнинг бирдан-бир соғлом негизи бўлиши керак, деб айтиш имконини беради.

Буюк иттифокимизнинг ташкил этилишида асос бўлган гояларнинг ҳақлигини ҳаёт тасдиқлади: куч-гайратларнинг қўшилиши, бириктирилиш қар бир миллатга ва умуман жамиятга ўз ҳаракатини ҳескин равишда жадаллаштириш, тарихий таракқиётнинг янги марраларига чиқиб олиш имконини берди. Ўйлашимизда учраган барча қийинчиликларга қарамай, бутунини кунда биз бу иттифок вақт синоидан ўтди, деб айта оламиз. Мазкур иттифок ҳамма халқларимизнинг бундан буюнги ривожланиши учун ҳал қилувчи замин бўлиб қолаверади.

Маълумки, миллатлараро муносабатларни ривожлантириш масаласига Марказий Комитетнинг махсус Пленумини бағишлаш мўлжалланган. Аммо биз айни шу кунларда, конференциямизда мазкур жузда муҳим ва ўткир проблемани кўриб чиқишимиз керак. Шу ўринда бутун реал манзарани: шубҳасиз ютуқларни ҳам, конкрет социал-иқтисодий масалаларнинг ҳал қилинмаганлиги, шунингдек баъзан миллий ва умумхалқ манфаатларини бирга қўшиб олиб боришда қўноқлик қилинганлиги билан боғлиқ бўлган ҳаммага равшан нуқсонларни, камчиликлар ва қийинчиликларни ҳам кўра билиш мумкин.

Олдимизда республикалараро тартиб топан ҳўжалик ва илмий-техник алоқаларни янада ривожлантириш ва маъбуд ҳолатга келтириш билан пухта шугулланиш, Иттифок ичиди меҳнат тақсимоти ва меҳнат кооперацияси афзалликлари, илмий жиҳатдан асосланган регионал сийсатини тўлароқ амалга ошириш вазифаси турибди. Бу ўринда ошкораликнинг аҳамияти катта. Меҳнаткашлар ўз республикаси қандай ривожланаётганлиги ва у халқ ҳўжалик комплексига қандай ўрни эгаллаётганлигини тўла-тўқис биллиб туришлари керак. Улар фақат ўз қўйишларини эмас, мамлакатдаги барча республикалар қандай ялаб-ривожланиб бораётганлигини ҳам ҳабадор бўлишлари даркор. Бу ишнинг шунинг учун ҳам амалга ошириш лозимки, баъзида республикалараро ўзаро муносабатлар тўғрисида унвалчи тўла бўлмаган ёки ҳатто бир ёқлама ахборотга асосланган гап-сўзлар ва фикрлар дуч келинади.

Агар партия конференциямиз экономика соҳасида миллатлараро муносабатлар учун ишончли йўналишлар сифатида адолат ва бир-бирига қардошларча интернационал ёрдам кўрсатиш принципларига, умумий юксалиши ҳам, мамлакатимизда яшовчи барча миллатлар ва елатлар иқтисодий ва социал турмуш шароитини яхшилашни ҳам таъминловчи ҳамкорчилик принципларига тарафдор эканини изхор этса, тўғри бўлади.

Ҳозирги шароитда иттифокдош республикаларнинг ҳуқуқлари янглаб олиниши ва тўб иқтисодий ислохотга мувофиқлаштирилиши зарур. Афтидан, мазкур республикалар, Иттифок фонди олдидида ўз мажбуриятларини бажариб, моҳирона, ташаббусдорлик билан ҳўжалик юритиш ҳисобига ўз эҳтиёжлари учун ишлаб чиқаришни ўстира олишлари мақсадга мувофиқ бўлса керак. Бу миллий муносабатларни ривожлантиришда социал адолат талабларига мувофиқ келган, олға қаратган умумий ҳаракатимизни рағбатлантирган бўлур эди.

ривожлантиришда социал адолат талабларига мувофиқ келган, олға қаратган умумий ҳаракатимизни рағбатлантирган бўлур эди.

Кейинги йилларда демократиялаш ва ошкоралик жараёнида шундай муаммолар ҳам кўриниб қолмоқдаки, уларнинг мавжудлиги ҳаммаша ҳам етарли равишда қиссига олимай қелинади эди. Масалан, тил, маданият, адабиёт ва санъат, тарихий ёдгорликлар, табиятни муҳофаза қилиш билан боғлиқ масалалар шулар жумласидандир.

Кўп миллатли давлатимизнинг ривожланиши, табиийки, миллий ўзлигини англашнинг кўчаиши жараёни билан боғлиқ ҳолда кечади. Бу яқиний ҳодиса, аммо мазкур ҳодиса билан боғлиқ юзага келаётган янги талабларга ҳаммаша ҳам зарур даражада эътибор берилмаганлиги сабабли айрим масалалар мураккаб тус ола бошлади, қатор ҳолларда миллатчилик тусини олди.

Бу масалаларни умуман осойишта, турли сийсатимоллар ва ҳаддан ошшишларга йўл қўймасдан ҳал қилиш мумкин эди.

Кейинги вақтда биз миллатлараро муносабат масалаларни қанчалик мураккаблаштиб кетиши мумкинлигини ўз кўзимиз билан кўриб ишонч ҳосил қилдик. Бинобарин, халқларимиз қардошлиги ва дўстлигини кўз қорачидек асраш керак. Бошқача йўлга, омилига тадбирнинг ўзи йўқ, ўртоқлар. **(Қарасалар).** Бунинг тескарисини исбот қилишга уринадиган киши ўзини ҳам, ошқаларини ҳам алдайди. Бунинг устига, турли миллатларга мансуб кишиларни ўзаро тўқнаштиришга уриниш, улар орасида адолат ва нафрат уруғини сочиш — қонун у ёқда турсин, балки ўз халқи ва социалистик жамият олдиди оғир масъулиятни ўз зиммасига олиш демократиядир. Бундай хатти-ҳаракатлар объектив равишда демократиялаш жараёнига ҳам, қайта куриш ишига ҳам тўқилиш қилади.

Биз миллатлараро муносабатлар масалаларини кўп миллатли Совет давлати таракқиётининг ҳозирги босқичи нуқта-назаридан ҳам қараб чиқишимиз лозим. Ҳазимиз тўплаган тажрибани умумлаштириш, барча қимматли ютуқлардан фойдаланиш ва айни вақтда қўтулишимиз зарур бўлган ҳолларни биллиб олишимиз керак. Тўғрисики айтсак, бу ишда бош қотарибдиган муаммолар бор. Аввало Иттифок билан республикаларимизнинг ўзаро ҳамкорлигини йўлга солиб турадиган қўпгина норматив актларга баҳо беришимиз, улар ҳозирги шароитга, кўп миллатли жамиятимизнинг вазифа ҳамда талабларига, демократиянинг ривожланиш даражасига қай тарада мос келишини баҳолашимиз зарур. Бу иш афтидан Иттифокдош, автоном республикалар, бошқа миллий давлатларнинг мақодини, ҳуқуқ ва вазифаларини аниқлаш ҳам талаб этиди.

Масалани ана шундай ёндашув асосида қўйиладиган масалани ҳам кўриб чиқиб қарор. Аҳоли истиқомат жойларининг ўзгариб туриши жамиятимизга мос ҳусусият бўлиб, қўпгина кишилар ўз миллий давлатларидан ташқарида яшайдилар, шундай елатлар ҳам бори, улар ўзларининг территориял автономиясига эга омаслар. Буларнинг ҳаммаси кўп миллатли давлатимиздаги мавжуд реаликландир. Бу борада — муайян келишмовчиликлар пайдо бўлиши мумкин ва уларни ҳал этиш учун ихтиёрийида фақат биргина йўл бор. Тартиб топан Иттифок давлат тизулиши доирасида ҳар бир миллат ва елатнинг ҳудуд бутун совет халқлари жамиятининг манфаатларини мумкин қадар ҳисобга олишни таъминлаш зарур. Бизнинг конкрет шароитимизда масалага бошқача ёндашишнинг умуман имкони йўқ, бошқа йўлдан боришга ҳар қандай уриниш ҳалокатли бўлур эди.

Масалан, Қозғистонини олиб кўрайлик. У таракқиёт учун катта имкониятларга эга бўлган жузда улкан республика, чинакам интернационал оила бўлиб, унинг ютуқлари барча халқларимиз ҳамкорлигининг самарасидир. Бу заминни қозқлар, руслар, украинлар, немислар, қирғизлар, татарлар, ўзбеклар, туркменлар, бошқа қўпгина миллатлар ва елатларнинг вакиллари ўзлаштириш, у ерда ягона оила бўлиб яшамоқдалар. Айни вақтда ҳеч қим Қозғистон республикасининг яхлитлигини шубҳа остига олаётгани йўқ. Худди шундай манзарани бирон-бир даражада бошқа республикаларда ҳам қўзатиш мумкин.

Бизда эконоимика, умуман бутун иқтимоий турмушнинг интернационалаштиришдан бўлак йўл йўқ. Бинобарин, миллий маҳдудликка ҳар қандай уриниш иқтисодий ва маънавий қашшоқликкагина олиб келиши мумкин. Масалата бизнинг социалистик ёндашувимиз бошқача қайси миллатга мансуб бўлмасин ҳар бир киши мамлакатининг исратган ерида амалда тенг ҳуқуқли бўлишига, ҳамма ерда ўз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини амалга ошира олишига иштиляимиз.

Биз миллатлараро муносабатларни янада мустақамлаш учун курашар эканмиз, Совет Иттифок давлатининг ривожланиши, халқларимизнинг интернационал алоқалари ва қардошлиги ҳаётбахш муттасил жараёндар аниқлигига асосланмиз. Бу жараёнлар доимо ҳам республика, ҳам Иттифок органларининг диққат марказида туриши керак. Бу талаблар билан боғлиқ муаммоларни халқларнинг хоҳиш-продасига, уларнинг ўзаро роилингига таяниб ва барча совет кишиларининг манфаатларини ҳисобга олиб ҳал этиш керак.

Сийсий тузумимиз доирасида доимий асосда миллатлараро проблемаларнинг бутун комплекс билан шугулланадиган давлат ва жамоатчилик муассасалари бўлиши жузда муҳимдир. Аввал айтиб ўтганимиз, бу СССР Олий Совети Миллатлар Советининг асосий вазифаларидан бири бўлиб қоллиши лозим.

Умуман, ўртоқлар, Совет Социалистик Республикалари Иттифок — бизнинг муштарак хонадонимиздир. Бинобарин, биз ана шу хонадон соҳиблари, доимо ўз хонадонимиз ҳақида гамхўрлик қилишимиз, уни асраб-авайлашимиз ва обод қилишимиз, барча совет кишилари бу хонадонда ишлаб, ўз социалистик Ватанидан факрланишлари учун ҳаракат қилишимиз зарур. **(Давоми қарасалар).**

Афтидан, бунини конференциямиз резолюциясининг миллий муносабатларни тақомиллаштириш тўғрисидаги қисмида алоҳида таъкидлаб кўрсатиш даркор.

6. СОЦИАЛИСТИК ҲУҚУҚИЙ ДАВЛАТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Марказий Комитет Теизисларининг совет жамиятини изчил демократиялаш жараёни социалистик ҳуқуқий давлатни барпо этиш билан тугаллашни лозим, деган қондиси қизикниш уйғотганлигини таъкидлашмасдан ўтломайман. Қисқа қилиб айтганда бўлсак, ҳуқуқий давлатга бериладиган таърифда асосий нарсани қонуннинг устулгинини амалда таъминлашдан нобратдир. Бирорта ҳам давлат органи, бирорта ҳам мансабдор шахс, коллектив, партия ёки жамоат ташкилоти, бирорта ҳам киши қонунга бўйсуниб мажбуриятдан халос этилмайди. Гражданилар ўз умумхалқ давлати олдиди масъул бўлган сингари, давлат ҳокимияти ҳам гражданилар олдиди масъулдир. Гражданиларнинг ҳуқуқлари ҳокимият ва унинг вакилларининг ҳар қандай ўзобонимчалигидан мустақам ҳамма этилган бўлиши даркор.

Қайта куриш биздаги мавжуд ҳуқуқий тартибнинг қолқилини айланиб равшан қарашга берибди. Бу тартиб кўп жиҳатдан ҳозирча раҳбарлигининг демократик, иқтисодий, еттодларига эмас, балки жузда кўп таъкидлар ва майда-чўйда тартибга солишларга асосланган бўйруқчилик-мажбурий методларга асосланган. Шу босишдан ҳам ҳозир амалда бўлган қўпгина ҳуқуқий нисомлар иқтимоий таракқиётга зарурати ана шундан келиб чиқади. Бу ислохот жузда кўп ҳуқуқий нормаларни, биринчи навбатда социалистик мулкка, планлаштиришга, ҳўжалик, меҳнат, солиқ, пенсия ва бошқа муносабатларга оид ҳуқуқий нормаларни қамраб олиши зарур. Қонунларни янгиллашда қонун билан таққилланмаган ҳамма нарсасига ижозат берилади, деган принцинга қатъий амал қилиш керак.

Суд органларининг фаолияти жузда катта аҳамиятга эга. Қўлаб кишиларнинг тақдирини, улар ҳуқуқларининг ҳимоя қилиниши, қонунни бузган кишиларнинг албатта жаазоланиши оид судловнинг қанчалик аниқ ишлашига боғлиқдир. Ана шундай шароитда демократиямиз системасида суднинг роилига ленинча баҳо бериши тиклаш, судларининг мустақилиятини, уларнинг фақат қонунга бўйсунини принциптига қатъий амал қилиш гоят муҳимдир. Судларнинг юқори халқ депутатлари Советлари томонидан узоқроқ, айтилиш, 10 йиллик муддатга сайланиши бунинг муҳим гарантларидан бири бўлиши мумкин.

Жамоатчилик судга ҳурматсизлик қилганлиги учун, унинг фаолиятига арашлаганлиги учун жавабдорлигини қўчайтириш, суд жараёнининг томонлар рақобати ва тенглиги, ошкоралик ва очқилик каби демократик асосларига қатъий риоя қилинишини таъминлашни, ишнинг ҳар қандай равишда олдидан ҳал қилиб қўйиши, ҳаддан ортиқ қоралаб юбориш итисоти яташши, айбонлиқ таъминийлиги принципининг оғишмай амалга оширилишини талаб қиломоқда.

Халқ маслаҳатчилари роилини ошириш тўғрисидаги масала ҳақия равишда ўртага қўйилмоқда. Жумладан, энг мураккаб ишларни кўриб чиқишда суд маслаҳатчилари сонини ошириш тўғрисидаги тақлиф диққатга сазовордир.

Шундай қилиб, ўртоқлар, биз суд соҳасида катта ислохот зарурлигини ҳис этиб турибмиз.

Прокуратуранинг роли ва масъулиятини тўғрисида алоҳида таъкидлар керак. Кейинги йиғирма йил мобайнида прокуратура энимасига жузда кўп қўпимча вазифалар юклатдики, булар у ёки бу даражада прокуратуранинг қонунга риоя қилиш устидан назорат этиш бораидаги вазифаларини иккинчи ёки ҳатто учинчи ўринга суриб қўйди. КПСС Марказий Комитети бундай оғишни бартараф этишни зарур деб топиб, ленинча фикрга қайтиш ва совет қонунларига ҳамма жойда аниқ тушунилган ва қўлланилган ҳолда риоя қилиниши устидан назорат этишни прокуратуранинг асосий вазифаси сифатида тасдиқлаш зарур деб топди.

Жиноий, сўғра эса, процессуал ва ахлоқ тўзатиш меҳнат қонунларини ўзгартриш соҳасида бошланган ишлар, мазкур қонунчилик нормаларини таракқиётнинг ҳозирги босқичида жамият талабларига мувофиқлаштириш жиноятчиликка қарши курашнинг қўчайтиришнинг муҳим шартидир.

Милиция ишнини яхшилашга катта эътибор бериш лозим. Кейинги икки-уч йил ичиди партия комитетлари ва меҳнат коллективлари тавсиясига биноан, ўн минглаб коммунистлар ва комсомоллар — ишчилар синфи ва деҳқонларнинг вакиллари милиция ишига ўтдилар.

Бу тадбир Ички ишлар министрлиги органларини соғломлаштиришга хизмат қилади, маълумки, бу ерда ишда жиҳдий нуқсонларга ва афсуски, сийсатимолларга ҳам йўл қўйилмоқда. Кадрлар билан ишлаш, уларнинг сийсий тарбияси, юридик тайёргарлиги билан шугулланиш ҳамда касб маҳоратиини ошириш — милиция иш и даражасини қўзғатиш оширишда бизга қўмақлашадиган асосий омилдир.

Яқин вақт ичиди жиноят ишларининг асосий қисминини текшириб чиқишни Ички ишлар министрлигининг тергов аппарати тасаруфига ўтказиш ва уни маҳаллий милиция органларига бўйсунмайдиган мустақил структура қилиб ажратиш тўғрисидаги тақлиф ҳам қўлаб-қувватлашга арзийди. Афтидан, бу тадбир жиноятчиликка қарши курашда, жамоат тартибни сақлаб туришда совет милициясининг имкониятларидан янада яхшироқ фойдаланиш имконини беради.

Гражданиларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қилишни қўчайтириш мақсадида ўз-ўзини бошқарувчи уюшма бўлган адвокатуранинг роилини ошириш масаласини, шунингдек жиноят ва граждани ишларини кўриб чиқишда адвокатларнинг ақтироқ иштироксини таъминлаш тўғрисидаги масалани ўртага қўйиш тўғри бўлур эди.

Экономиканининг ҳўжалик ислохоти принципларига ўтиши муносабати билан Советлар, министрликлар, идоралар, ҳўжаликлар ва бошқа ташкилотларнинг юридик жамиятини, давлат арбитражи органларини анича мустақамлаш лозим. Ишлаб чиқариш алоқалари тобора кўпроқ равишда тартибга муносабатлар асосига қуриладиган ҳўжалик ҳисоби ва Узини Узи бошқариш шароитида юридик жамиятнинг пухта ишлаши биринчи даражада аҳамиятга эга бўлади. Бунингсиз қайта куриш, демократия пайдо бўладиган жузда кўп ҳуқуқий масалалар ва бошқа масалаларни тўғри ҳал қилиш тўғрисида таъкидлар мумкин эмас.

Белгиланаётган ҳуқуқий ва суд ислохоти (бу ислохотнинг асосий йўналишларини конференциямизнинг алоҳида резолюциясида белгилаб бериш тақлиф этилади) шубҳасиз, кадрлар билан жиҳдий равишда таъминлашни талаб қилади. Бу ўринда юристлар тайёрлаш ва уларни қайта тайёрлаш махсус программасини ишлаб чиқиш зарур. Айни бир пайтда юридик кадрлар моддий жамиятнинг етилган масалаларини ҳам ҳал қилиш лозим.

Юридик умумий таълимни мактабдан бошлаш, уни техникумлар ва олий ўқув юртрларида, қорхоналар ва муассасаларда давом эттириш керак. Моддий манфаатдорлигини ошириш, ҳўжалик ҳисоби шароитининг ўзи ҳам меҳнаткашларнинг кенг оммаси ҳуқуқ билимлари асосларини ўрганишларига, мамлакатимизда ҳуқуқ-тартиботни мустақамлашга кўп жиҳатдан қўмақлашадми, деб ўйламан.

7. СИЙСИЙ СИСТЕМАДАГИ ЖАМОАТ ТАШКИЛОТЛАРИ

Жамиятдаги турли социал табақалар манфаатларини йфодалидиган жамоат ташкилотлари совет сийсий системасининг муҳим таркибий қисмидир. Социалистик қурилиш тариҳида касабга союزلари, комсомол, кооперация, хотин-қизлар ташкилотлари ва бошқа ташкилотлар муҳим роль ўйнади. Ҳозир ҳам улар ўз фаолиятини активлаштириш, жамиятни революцион янгиллашга қўшаётган ҳиссаларини қўлайтириш йўллариини изламоқда. Лекин жамоат ташкилотларида — улар қанчалик ҳилма-ҳил бўлмасин — қайта куриш секин ва оғир қўймоқда. Партия ва давлат органларининг раъйига қараб ишларни эскича олиб бориш одати жузда кучли.

Мамлакатдаги умумий муҳит, қабул қилинган бир қанча сийсий қарорлар ва қонун актлари жамоат ташкилотларига қайта куриш жараёнида ўз иқодий имкониятларини янада дадиллик билан ишга солиш имконини беради. Кези келганда шунини айтиш керакки, касабга союزلари ҳуқуқлари тўғрисидаги, ёшлар ҳақидаги, қўпгина жамиятлар, ташаббускор жамоат органлари ва ташаббускор жамоат биришмалари тўғрисидаги қонунлар қабул қилиниши лозим бўлган навбатдаги қонунлардир. Бинобарин, ҳозир жамоат ташкилотлари фаолиятини янги шароитга мослаб қайта куриш учун яхши замин вуқудга келтирилган.

Аммо гап фақат қарорлар ва қонун актларида эмас, албатта. Энг муҳими, гап жамоат ташкилотларининг ўзлари ҳозирги босқичдаги ўз роли ва ўринини қандай англаб олишида. Чамаси, биз конференциямизда жамоат ташкилотлари фаолиятини қўчайтириш билан боғлиқ бўлган муаммоларни ҳар томонлама муҳомаа қилишимиз лозим. Шу муносабат билан ўз фикримизни айтиб ўтмоқчиман.

Аввало касабга союزلари тўғрисида гапирман. Равшанки, уларнинг мустақилигини ҳурмат қилиб, ўз ишини қандай қайта куриш тўғрисида уларга янги рецент бермаслигимиз керак. Бунинг устига касабга союзларининг XVIII съезида ҳам шу ҳақда гап борди. Энг муҳими — касабга союз ташкилотлари ҳаётининг ўзини демократиялаш ҳамда жамиятни демократик жиҳатдан янгиллаш жараёни айланибса меҳнат ташкилотлари даражасида келтириб чиқарётган янги вазиятни улар ҳисобга олишларидир.

Ҳозир давлат органлари бажарётган баъзи вазифаларни жамоат ташкилотларига топириш учун қўлай истиқбол вуқудга келмоқда. Биз касабга союзлари ўзини ўзи бошқариш асосларини қўчайтиришнинг фаол тарафдорлари бўлишини қўтишга ҳақликим. Меҳнат коллективларининг ўзини ўзи бошқариш касабга союзларининг меҳнаткаш нисон демократик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш наби вазифасининг аҳамиятини оширади. Касабга союзлари демократизм фойдасига тагин ҳам дадилроқ ҳаракат қилиб одамларнинг қайғайтиришга қулароқ таъсир ўтказишлари, қолқиликни бартараф этишда уларга ёрдам беришлари, коллектив ва жамият ишларини бошқаришга меҳнаткашларнинг кенгроқ жалб этилиши мумкин.

Касабга союзларининг биринчи навбатда меҳнат муҳофазаси, ҳавфсизлик техникаси, социал страхование, одамларнинг дам олиши ва турмушини таъмин этиш соҳасида меҳнаткашларнинг социал-иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилишларининг аҳамияти қаймайди, балки тобора қўлайверади, албатта. Бинобарин, иқтисодий ислохотни амалга оширишда касабга союзлари ўз реал жойларини топиб, янада актив роль ўйнашлари лозим. Зеро ишчилар синфининг, барча меҳнаткашларнинг турмуш шароитларини фақат шу йўл билангина анча яхшилашга эришиш мумкин.

Кас

М. С. ГОРБАЧЕВ ДОКЛАДИ

(Бош 2, 3, 4-5, 8-бетларда).

III. КПСС раҳбарлик фаолиятини ва ички турмушини демократиялаш

Эртоқлар! Қайта қуришни амалга оширар эканмиз, биз партияга, ана шу революцион жараёнда унинг ўрни ва ролига фикри-зиқримизни яна ва яна қаратамиз.

Шу нарса диққатга сазоворки, партиянинг фаолияти ва унинг раҳбарлик ролига оид масалалар кейинги вақтда жамиятимизнинг эътибор марказида турибди. Бу эса ҳалқ қайта қуриш жараёнини, истиқболдаги умидларини партия билан боғлаётганлигини яққол тасдиқловчи далиллардан биридир. Ҳатто партиянинг буткул ички проблемаларига ҳам бутун ҳалқ манфаатдорлиги билан қарай бошлади.

КПСС 1985 йил апрель ойида янги йўлни тақдир қилиб, худди шу йўл жамиятининг программаси мақсадларини ифодалагани, худди шу партия мамлакатини янгилашни йўлидан олиб бора оладиган сиёсий куч эканлигини тасдиқлади. Партия кризислигида вазиятнинг ва турғунлик ҳоли-саларининг сабабларини дадил очиб ташлаб, вужудга келган аҳвол учун масъулиятни ўз зиммасига олди. У ўз фаолиятига, раҳбарлик методларига ҳолисона назар ташлаб, олғил равишда жамият танқидини ўзига қаратди.

КПСС XXVII съездида бу айнаси Марказий Комитетнинг 1987 йил январь Пленумида умуман жамиятдаги асос, балки партиянинг ўзида ҳам кейинги ўн йилларда рўй бериб қолган сиёсий ҳолатнинг тақдирини қилибди. Биз: чинакам демократик тақдир оидидаги таъинлар, жон-тани билан меҳнаткаш ҳалқ партияси бўлган КПСС нима учун Сталин шахсига сиғиниш билан боғлиқ бўлган социализмнинг бузилиш жараёнига тўқилиш қила олмайди? Нима учун Ленинизм принципларидан чекинилганлигини очиб ташлаб ва қоралаб, кейинчалик юзаси ўзгаришлар билангина қилинган қолди ва бунинг натижасида мамлакат ривожланишида шу қадар жиғиди турғунлик ҳолисаларига йўл қўйилди? — деган принципиал саволларга жавоб беришимиз керак эди.

Бу саволларга жавоб, аввало, шундан иборатки, партиянинг ўзида, унинг фаолияти мазмунини ва меҳнаткашлар билан алоқаларида муайян бузилишлар рўй бериб, бу нарса аввал бошдан оқинг унга ҳос бўлган. Ленин ва унинг садоқатлари узоқ йиллар давомида сарфлаган куч-гайрат тўғрисида вужудга келган кўпгина демократик-большевистик аъёнларнинг йўқотилишига олиб келди.

КПСС XXVII съезди партия ишнинг тубдан қайта қуриш вазифасини қўйиб, эътиборини партия ички турмушини демократиялашга қаратди. Ҳақиқат сабоқлари сафларимизда онинг ва покларини жараёнининг ўсишига дадил берди. Коммунистлар, партия ташкилотлари, партия матбуоти жамиятда ўзларини кўпроқ гайрат билан намоён қила бошладилар, етилган масалаларни дадил қўйиб ҳал эта бошладилар.

Янгилашни жараёни қийинчиликлар билан бўлса-да ортиб бораётди. Аммо биз партия турмушларида ҳақиқатан ҳам кўпроқ ўзгаришларни қайд қилар эканмиз, ҳалқ ҳамма ишлар йўлга тушиб кетмаганилигини айтмасак, тўла самийини нш тутмаган бўламиз. Партиянинг ҳамма ташкилотлари ҳам ўз ишларини янги талаблар асосида қайта қураётганлари йўқ. Партия ҳодимларининг ва ҳатто комитетларнинг бир қисми консерватив позицияларда турибди. Кўпгина кишиларга ишнинг янги методларини, ошқоралик ва демократия вазиятида ҳаракат қилиш маҳоратини ағаллаш осон кўчмаётди.

Ҳа, аҳвол шундай. Лекин мен конференция делегатларига, бутун ҳалққа энг асосий гапни айтмоқчиман — партиянинг раҳбарлик фаолияти бўлмаса, унинг сиёсий йўли амалга оширилмаса, қайта қуриш вазифаларини ҳал этиб бўлмайди. Акс ҳолда қайта қуриш сиёсий жиҳатдан ҳам, идеология жиҳатдан ҳам тақдирини жиятдан ҳам барбод бўлади. (Узгунча қарсаклар).

Ҳозирги бурлиш босқичида КПСС жамиятнинг раҳбар кучи сифатидаги функцияларини ва вазифаларини тўла ҳажмда амалга ошириши керак. Аммо унинг сиёсий раҳбар бўлишдек худди ана шу ҳал қилувчи аҳамияти ҳозирги шароитда партия фаолиятининг конкрет мазмунини асосли тарзда муҳокама қилишни тақозо этади.

1. ПАРТИЯ ИЧКИ ДЕМОКРАТИЯСИНИ ТЎЛА-ТЎКИС ТИКЛАЙЛИК

Бунда энг муҳим нарса нима? Теzisларда КПСС Марказий Комитетининг принципиал позицияси айтилган. Уни эслатиб ўтамиз: «Партия марксизм-ленинизм таълимотига асосланиб, ижтимоий тараққиёт назарияси ва стратегиясини, ички ва ташқи сиёсатини ишлаб чиқиши, социалистик янгилашни идеологиясини шакллантириши, омма орасида сиёсий ва ташкилотчилик ишларини, кадрларни тарбиялаш ва жой-жойига қўйиш ишларини олиб бориши зарур».

КПССнинг сиёсий авангард сифатидаги вазифаларини биз аниқлаб олганмиз. Аммо бу вазифалар амалга оширилиши учун партия бошлангич ташкилотдан то Марказий Комитетгача ўз фаолиятини, иш услубини, методи ва формаларини қайта қуриши лозим. Ҳар бир коммунист партия сиёсатини амалга ошириш учун ҳалқ манфаатлари учун ҳақиқатан ҳам курашиш бўлиши керак.

Биз нима учун ўзимиздан норозиимиз? Партиявий ҳолатимиздаги ишларнинг аҳволини нима учун жиғиди танқид қилибди? Шунга аниқлаб олишимиз мумкин. Хўш, гап нимада?

Гап, аввало, шундаки, КПСС қурилиши ва фаолиятига асос қилиб олинган демократик централизм принципини муайян босқичда кўп жиҳатдан бюрократик централизм билан алмаштирилган эди. Бу нарса, аввало, шу сабабли рўй берди, бошлангич партия ташкилотлари, оддий коммунистлар кўп жиҳатдан партия фаолиятининг мазмунини таъсир кўрсатишда реал имкониятлардан маҳрум бўлиб қолдилар. Лениннинг барча партия органлари, уларнинг кадрлари партия оммасининг доимий контроли остида бўлиши керак, деган жуда муҳим талаб жиғиди равишда бузилиб кетди. Партиядаги кўпгина салбий ҳолисалар, шунингдек сайлаб қўйилган органлар роилининг заифлашгани, барча даражаларда аппарат роилининг беқисс ортиб кетганлиги билан ҳам боғлиқдир.

Яна бир гапни айтиб ўтиш керак. В. И. Ленин бизнинг партияимизни масаласидан ташкилот тарзида тугатган бўлиб, барча проблемаларни эркин муҳокама қилиш ва қарор қабул қилинганидан кейин қарор беришнинг таъминлаш партия турмушининг ҳуқуқи эди. Аммо буйруқбозлик-маъмуриятчилик системаси қарор топиши билан партиявий биродарлик вазияти ўрнига аста-секин буйруқларга ва ижрога асосланган муносабатлар, партия аъзоларининг бошқилар ва бўйсунувчиларга бўлиниши, коммунистлар тенгчилиги принципининг бузилиши ағаллаш бошлади. Бундай аҳволга мурасан бўлиш кераклиги аҳён-аҳёнда тан олинди турган бўлса-да, ҳаётда ҳамма нарса эскичасига қолаверди.

Марказий Комитетнинг 1964 йил октябрь Пленуми ҳам аслида партия турмушининг ленинча принциплари ва нормаларини тиклаш ишори остида ўтганлигини эслайлик. Реал жараёнда эса бошқа томонга бурлиб юборилди ва турғунлик йилларида баъзан жуда хунук туш олди. Бошлангич партия ташкилотлари, сайлаб қўйилган органларнинг аъзолари фаолиятига кадрларни алмаштириб туриш жараёнининг тўхтатиб қўйилганлиги ҳам таъсир кўрсатди — коммунистларнинг бутун-бутун авлодлари партия турмушида чинакамгина иштирок эта олмадилар. Иккинчи томондан, узоқ йиллар давомида раҳбарлик лавозимида қоллиб келганларнинг кўпчилиги ўзларини ҳатога йўл қўймайдиган ва тенги йўқ кишилар деб ҳисоблай бошладилар. Сайлаб қўйилганлар кишилар ва партия аппарати каттагина қисми масъулиятининг пасайганини, уларнинг партиянинг оммадан, меҳнаткашлардан ажраллиб қолганини қўпгина сиёсий ва ахлоқий тубайлик билан туғалганини биз энди яқин билдимиз. Қайта қуриш жараёнида фой этилган ҳокимиятнинг суверенитет қилиш, ахлоқий бўлишдан иборат шармандали фактларнинг илдин худди ана шунда эди.

Мен бундай ҳолисалар ҳақида таассуф билан гапирардим. Улар партия ва унинг ташкилотлари фаолиятини оғир таъсир кўрсатди. Ишнинг ана шу томонини ҳис ҳеч қачон унутмаслигимиз керак. Аммо унинг бошқа томони — биз учун айнаси муҳим томони ҳам бор. Ана шу ҳамма йиллар давомида маълумлаб партия аъзолари ва янгилаб партия йиллари объектини ва субъектини жиғидан мураккаб шароитларда ўз партиявий ва гражданилик бурчларини ҳалол бажариб келдилар. Улар революция байроғини муносиб тарзда олға айтиб, ўз иштирокларида мамлакатни ривожлантириш

учун, социализм учун қўлларидан келган ҳамма ишларни қилдилар. Кўпгина раҳбар кадрларимиз, ҳўжалик ходимлари ва мутахассисларимиз, олимлар, маданият арбоблари ҳақида ҳам худди шу гапни айтиш мумкин.

Партиявий муҳитда ленинча анъаналар чуқур илдин отиб яшайди. Ҳеч нарсага қарамай, худди шу партиянинг ўзида социал-иқтисодий сиёсатда кескин бурлиш яшашга ва қайта қуриш, янгилашни йўлини бошлаб беришга қодир бўлган кучлар тўпланди ва шаклланди.

Марказий Комитетнинг апрель Пленуми КПССни демократиялашнинг, унинг ички ошқора бўлишини ва аввало, бошлангич партия ташкилотлари фаолиятини, партиянинг сайлаб қўйилган органлари ишида партия ҳаёти ленинча нормаларининг тўла-тўқис тикланишини қатъий билан ёқлаб қилди.

Бу ҳусуда Марказий Комитет Теzisларида айтилган мулоҳазалар партиядаги асос, балки умуман жамиятда жўшқин мунозара келтириб чиқарди. Барча совет кишилари, ҳар бир коммунист, ҳар бир бошлангич партия ташкилоти, ҳар бир партия комитети ҳақиқатан ҳам жўшқин сиёсий куч бўлишларидан манфаатдордирлар: конференция арасидаги мунозараларда партия йигилишларининг роли ҳақидаги, партия ташкилотлари ва партия комитетлари, ҳар бир коммунист фаолиятининг формалари ҳақидаги масалалар янгила қўйилди. Бунинг сабаби маълум, чунки худди шу бошлангич партия ташкилоти ҳар бир меҳнат коллективининг таркибий қисми бўлиб, жамият турмушида партия доимо иштирок этаётганлигини тисмолидир.

Шу мақсадда партияда принципиаллик, ошқоралик, мунозаралар, танқид ва ўз-ўзини танқид, олғил интизом, партиявий биродарлик ва қатъий шахсий масъулият, ишчанлик вазииятни тўла-тўқис тиклаш керак. Партия ташкилотларидаги жараён ҳозир худди шу йўналишда авж олдириляётди, зотан конференциянинг вазифаси ҳам ана шу жараёнларни қатъий қўллаб-қувватлаб, улар учун чексиз майдон очиб беришдан иборат.

Эндиликда ишлаётган жойидаги ишларнинг аҳволи учун, қайта қуришга шахсий ҳиссаси учун, ўз коллективининг фаолияти учун ҳар бир коммунистнинг масъулияти ҳақидаги масалани янгилашга қўйиш лозим. Бу яна шунинг учун ҳам муҳимки, уларнинг кўпчилиги қанча: қайта қуриш бошлангич партия ташкилотларига этиб келгани йўқ, — деб шикоят қилишмоқда. Хўш, бунинг учун ким айбдор? Келингллар, масала аниқлик киритиб олайлик.

Қайта қуришга қаратилган сиёсий йўл съездеда белгиланган ва маъқулланди. Ишнинг энг муҳим йўналишлари Марказий Комитет Пленумларининг қарорларида баён этиб берилди. Турмушнинг турли соҳаларига оид қонунлар қабул қилинди. Партияда ва жамиятда ошқоралик вазияти вужудга келтирилди, ташаббус, мустақиллик, гражданилик позицияси таъриқланаётди ва рағбатлантириляётди.

Кўпгина коммунистлар, комсомоллар ва партиясизлар ўз қабилларининг амри билан социалистик янгилашни учун курашининг турли участкаларида актив иш олиб бораётдилар. Ўзларини эса нимадан қутиб ўтиришди. Эски касалат кўрсатма куттиш илдин ўз таъсирини кўрсатяётди. Кўрсатмалар бор-ку, ўртоқлар, коммунистларни қўлидан етаклаб юриш ярашадими, ахир.

Теzisларда қўйилган партия сафларининг ўзига хос кўрғинини ўтказиш ҳақидаги масала ҳозир шу муносбат билан гойат муҳим аҳамиятга эгадир. Худди ҳар биримиздан қайта қуриш вазифаларини амалга ошириш соҳасида иш қилиш, реал ҳаракатни амалга ошириш талаб этилади. Бугунги кунда коммунистларнинг аҳолигарлик роли иш билан исботланиши керак. (Қарсаклар).

Марказий Комитет коммунистларнинг ижтимоий-сиёсий аттестациясини ўтказиш фикрини айтди. Биз бу тақлифга принципин жиҳатидан маъқулловчи муносабатини ҳис қилиб турибмиз.

Тўғри, икки хилдаги ҳафлар ҳам айтиляётди. Баъзи кишилар аттестация ҳеч қандай натижа бермайдди. Бунинг ўрнига партияни тозалаш, ортиқча юкдан қутулиш керак, деган фикрни айтишди. Биз Марказий Комитетдагилар қайта қуриш ва демократиялаш шароитида бундай ёндашши тўғри бўлмайди, деб ҳисоблаймиз. Бунинг яна бир сабаби бор. Янгидаги актив иш билан бўлмаган, партия ташкилоти билан алоқаси узлиб қолган, ана шундай ортиқча юк ҳисобига қилиб қўйилган кишиларнинг кўпчилиги бугун ҳаётда ўз ўринларини топиб олишга ҳаракат қилмоқдалар. Партиядаш ўртоқларга ниҳоятда ҳурмат билан муносабатда бўлмоқ керак. Биронта софиди ҳодимини қайта қуришдан четда қолдириб бўлмайди — келингллар, ана шу фикрдан келиб чиқайлик. Бу ленинчасига, большевикчасига ёндашши бўлади. (Қарсаклар).

Бошқалар эса аттестация ўч олишга ўз гаразли манфаатларини қўлаётган айрим гуруҳларга мақбул бўлмаган ҳозир пайдада актив позицияда турган кишилардан ҳасос олишга айланиб кетмаса эди, деб чўчмоқдалар.

Агар бу жиғиди иш жиғиди муносабатда бўлини, у ёки бу ҳавфсиралар беҳуда бўлади, деб ўйлайман. Биз партиянинг ўзини мусаффо қилиш гоисини ўртага қўяр эканмиз, аттестация қандайдир махсус «учлик» ёки «бешлик» иштирок киди, яшнрича текшириш ва махфий характеристикалар тузиш асосида эмас, балки Устав нормаларига мувофиқ, нормал демократик жараён доирасида, очик партия йигилишларида ўтказилиши керак, деб умид қиламиз. Аттестация жараёнининг ўзи коммунистлар учун тарбия мактаби бўлиб, улар ана шу мактабдан қайта қуриш ҳаммаимиз олдинда қўйган муштарак мақсадлар ва вазифалар бирашарган партиявий ўртоқлик ришталари билан мустаҳкамланиб чиқишлари лозим.

Яна бир гойат муҳим масала — партияга қабул қилиш масаласидир. Партия учун ҳаётий муҳим ҳисобланган бу масалага ҳар қандай раънаридалар, бюрократик ёндашувлардан қатъий ҳисоб бўлишимиз керак. Партия сафига кирувчи кишилар фазиалатларига баҳо беришда асосий меъзон — уларнинг позицияси ва қайта қуришдаги реал иштирокидир. Бу тартибнинг замоналарига ҳам тааллуқли бўлиши зарур.

Одамлар меҳнат коллективларида ўзларини ҳаммаимиз олдинда тўлароқ намоён қилишларини биз ҳаммаимиз яқин билдимиз. Партияни ким қалб амри билан қираётганини ва ким шахсий манфаат қўлаётганлигини шу коллективда ажратиб олишди.

Партияга кириш учун энг яқин одамларни бевоcита меҳнат коллективлари тасвир қилсинлар, деган тақлифлар тушяётди. Партияга қабул ҳақидаги аризаларни аввал меҳнаткашларнинг йигилишларида муҳокама қилиш мақсадида мувофиқ эканлигини таъриба тасдиқлаб турибди. Ўз-ўзиндан маълумки, коммунистлар КПСС аъзолигига қабул қилиш чоғида коллектив фикрини эътибор билан кўриб чиқишлари керак.

Энди партиянинг сайлаб қўйилган органлари ҳақида. Бу соҳада биз кўп нарсаларни ўзгариштиришимиз, ўзгаришлардан ҳам тубдан ўзгариштиришимиз лозим. Аввало, сайлаб қўйилган органларнинг коммунистларнинг воқолатли вақилилар сифатидаги обрўсини қайта тиклаш лозим. Секретлар ҳам, бюрократ ҳам ва айнаси партия аппарати ҳам сайлаб қўйилганлар партия органининг контроли остида бўлиши керак. Бундан бўён биро аъзолари ёки партия аппарати ҳодимлари сайлаб қўйилганлар комитет аъзолари нисбатан буйруқбозлик қила оладиган вазият ҳеч қачон вужудга келмаслиги керак.

Партия комитетлари муҳокамасига янги шароитда партиянинг авангардлик роили амалга ошириш, унинг омма орасидаги ташкилотчилик ва сиёсий иш билан боғлиқ энг йирик принциплар масалалар киритилидиган бўлиши ҳам ниҳоятда муҳим масалалар.

Коммунистларнинг партия йигилишлари кун тартибига ўнлаб майда, аҳамиятсиз ишларнинг киритилишидан иборат практикага қатъий чек қўйиш зарур. Масалаларни тайёрлаш ва муҳокама қилиш жараёнида тадбирбозлик, дабдабозлик ва гапвонлиқдан асар ҳам бўлмаслиги керак. Сайлаб қўйилганлар барча органларда ошқоралик, танқидий ёндашши, ишчанлик вазиият ҳўкмрон бўлиши лозим. Партия аппарати фаолиятини ҳам ана шу ҳислатлар ҳос бўлиб, ишда кабинетбозликни ва беҳуда махфийликни истисно қилиши лозим.

Айтилган гапларнинг ҳаммаси партия ва жамиятда алоҳида ўринини ағаллаб турган КПСС Марказий Комитети фаолиятини ҳам тўла-тўқис тааллуқлидир. Съездлар ўртасидаги даврда ички ва ташқи сиёсатнинг энг муҳим масалалари

худди шу ерда ҳал этилади. Марказий Комитетнинг қандай ишлаётганлиги, қандай масалаларни муҳокама этаётганлиги, қандай қарорлар қабул қилаётганлиги, унинг фаолиятидаги муҳит қанчалик демократик эканлиги бутун партия учун, бутун жамиятимиз учун гойат катта аҳамиятга эга.

Марказий Комитетда кўп йиллар давомида аҳвол қандай бўлишини ҳақида Марказий Комитетнинг январь Пленумида гапириб ўтган эдик. Тақоррамасдан шунингга айтмоқчиманки, агар мамлакатда раҳбарлигининг етилган проблемалари ўз вақтида ва пухта ўйлаб ҳал этилганда, агар партия Марказий Комитетининг иши ҳаммаша тўлақонли ва демократик руҳда бўлганда эди, кўпгина нуқсонларнинг олдини олиш мумкин бўлур эди.

Ҳозир, айнаси партия XXVII съезидан кейин вазият ўзгара бошлади. Мен шундай дейишим мумкин: Марказий Комитет тикланиб, куч йигаётди. Марказий Комитет Пленумлари ҳозир бошқага ўйгайди. Шундай бўлса-да, биз баҳо беришда ҳали аҳтиёт бўлишимиз, мулобагаларга берилиб кетмаслигимиз керак.

Марказий Комитет аъзоларининг ўз жойларидагина эмас, балки умумпартия қарорларини тайёрлаш, муҳокама қилиш ва қабул этиш жараёнида ҳам актив ишлаши энг муҳим проблемадир. Мен бу ҳақда гапирар эканман, муайян таърибаи назарда тутялман. Кейинги Пленумлар арасида Марказий Комитет аъзолари партия комитетларининг секретарлари билан олдиндан маслаҳатлашиб олиш, кун тартибига оид ҳужжатларни юбориш ва шу сингарилар таъминла кирди. Буларнинг ҳаммаси Марказий Комитет аъзоларининг активлигига ҳам, қабул қилинаётган қарорлар сифатига ҳам таъсир кўрсатди. Бу, аслида, ишда ҳатоларга йўл қўйилишга қарши муайян гарантсия ҳамдирки, бундай ҳатолар нақадар қимматга тушиби маълум.

Пленумлар ўртасидаги даврда ва Пленумларнинг ўзида ишчи ташкил этилишини янги формалари ҳақида ҳам ўйлаб қўйишимиз керак. Марказий Комитетда ички ва ташқи сиёсатнинг энг муҳим йўналишлари бўйича комиссиялар тузиб, уларда Марказий Комитет аъзолари мунтазам иш олиб бору салар яқин бўлмасмикин? Шунда партия аппарати ҳам ўзи га муносиб ўринини ағаллайдиган бўлади.

Марказий Комитет аъзоларининг Сиёсий бюро ишида иштирокини ҳам кенгайтириш керакка ўхшайди. Бундай қилинмай, деб айти олмаман. Лекин ҳозирча бу иштирок кўп даражада пойтахт аппарати, идоралар ва илмий муассасалар ҳодимлари билан чекланыётди.

Сиёсий бюронинг ўз фаолияти ҳақида Марказий Комитет Пленумларида ҳисобот ва ахборот бериб туришлари мунтазам бўлиб қолиши керак.

Партия комитетлари, сайлаб қўйилган органлар тўлақонли иш олиб боришлари ва Уставимизда ёзилган ҳамма ҳўқуқлардан фойдалана олишлари учун уларни шакллантиришнинг тартибини кескин янгилаш керак. Бу — сайлаб қўйилганлар ҳар қандай орган, шу жумладан партия органлари фаолиятининг ҳал қилувчи омилдир. Ҳамма даражадаги сайловлар нисмодларнинг кенг муҳокама қилинишини, беллашувни таъминлайдиган ва натижада ишга ҳақиқатан ҳам берилаш, шўҳасиз оғрута ёта бўлган ва қайта қуриш сиёсатини ўтказма оладиган талант, муносиб кишилар сайланишини таъминлайдиган демократик вазиятда ўтиши лозим.

Муҳокама қилиниши, сўнгга эса овоғза қўйилиши керак бўлган нисмодли секретарь айтидиган, яқин деганда область, шаҳар, район партия комитетининг бюро аъзолари иштирок ишда шу нисмод айтиладиган ёснча ёндашувлардан фойдаланиб, бунга эришиб бўлмаса керак.

Шу муносабат билан, ўртоқлар, конференция муҳокамасига қўйилган мулоҳазани қўймоқчимиз: охирги фикрни айтиш ҳўқуқини умумий йигилиш ёки конференция делегатларига қолдирган ҳолда қуйи ташкилотларга конференция ёки съездега делегатлар сайлаш билан айнаи бир вақтда юқори партия органи составига нисмодларни тақлиф қилиш ҳўқуқига ҳам берилиши керак. Мунозара шунин кўрсаткичи, коммунистлар барча партия комитетларига то КПСС Марказий Комитетигага сайловлар вақтида мавжуд мандатларга қараганда кўпроқ нисмодлар кўрсатиш ҳўқуқига ёки бўлишлари ҳақидаги, бунда нисмодли қўрсатилган киши қандай лавозимини ағаллаши эмас, балки унинг қайта қуришдаги позицияси эътиборга олиниши кераклиги тўғрисидаги тақлифни қўйиш қатъий қўллаб-қувватлади. (Қарсаклар).

Бизда ана шундай тартиб амал қилганда эди, конференция делегатларини сайлаш вақтида ҳам рўй берган бир қатор ҳолларга йўл қўйилмаган бўлур эди.

Барча партия комитетлари учун воқолатларнинг ягона беш йиллик муддатини белгиллаш, КПССда сайлаб қўйилган лавозимларни сурунсисига икки мулат давомида ағаллаш билан чеклаш ҳақидаги, фавақулда ҳоллардаги учинчи муддатга сайлашга йўл қўйиш тўғрисидаги тақлиф ҳаммаимиз эътиборини жалб қилди. Бу масалага қизиқиш тасдиқий эмас, бунда коммунистларнинг ҳам, партиясизларнинг ҳам ўзимида раҳбарлик лавозимларини узоқ вақт ағаллаб туриш сабабли йўл қўйилган бузилишлар ҳусусидаги ташвишларини намоён бўлди. Бизнинг тўшунимизимизча, бунда аслида уч хил муҳим нуқтага назар айтилди. Баъзи ўртоқлар Теzisлардаги тақлифларни қўллаб-қувватламоқдалар. Бошқалари партиянинг барча бўғинларида сайлаб қўйилган лавозимларини ағаллашни кетма-кет икки муддат билан чеклашни ёқлаб чиқдилар. Ниҳоят, учинчи тоифадаги ўртоқлар сурунсисига уч муддатга сайлаш ҳақидаги қандай фақат юқори бўғин учунгина йўл қўйилиши керак, деган фикрни айтишди. Қани, ўртоқлар, яна бир бор маслаҳатлашиб қарор қабул қилайлик.

2. ПАРТИЯ ВА ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ВАЗИФАЛАРИНИ АНИҚ БЕЛГИЛАБ ОЛАЙЛИК

Партия ва давлат органлари вазифаларини аниқлаб олиш масаласининг тўғри ҳал этилиши ҳозирги шароитда партиянинг сиёсий авангард сифатидаги роилин идрок этиш учун гойат катта аҳамиятга эга. КПСС Марказий Комитетининг бу ҳусусдаги позициялари Теzisларда баён қилинди ва гойат манфаатдорлиги билан муҳокама этилди. Бунинг сабаби маълум. Аслида сиёсий системанинг қайта қурилиши ҳам, умуман қайта қуришнинг муваффақияти ҳам ана шу масаланинг ҳал этилишига боғлиқ.

Мен бу ҳақда нима учун шу қадар аниқ гапирарман? Бизнинг жамиятимиз жуда масъулятли босқичда турибди. У кўпроқ ўзгаришлар жараёнига қадам қўйиб, ишончли сиёсий ва идеология йўл-йўриқлари ҳар қачонгидан ҳам кўпроқ муҳитга бўлиб қолди. Гойат катта назарий ва кадрлар потенциалига эга бўлган, ҳалқ билан чамбарчас боғланган, ўз таърибларини ҳалқ оммасининг таърибига билан доимо қиёслаб ва боғиби борадиган партияга ана шундай йўл-йўриқлари, ижтимоий тараққиёт стратегиясини ишлаб чиқиш ва уни сиёсатда мужассамлаштириши мумкин.

В. И. Ленин йўқ идора қилувчи партия меҳнаткашларининг бошқа ташкилотларини писанд қилмасдан ёки уларнинг ўрнини босиб бевоcита раҳбарлик қилиш керак, деган тасаввуриларин зарарли эканлигини бир неча бор кўрсатиб, «партия (ва унинг Марказий Комитети) функциялари билан совет ҳокимиятининг функцияларини бир-бирдан янада кўпроқ аниқ қилиб ажратишни талаб қилган, ҳар қандай конкрет проблеманинг ҳал этилиши учун масъулиятини партия зиммасига юкллаш йўлидаги интилишларини кескин танқид қилган, «конкрет бир мада ишни Сиёсий бюрого кўтариб келганликларини» қоралаган эди.

Шуни айтиш керакки, партия билан давлат ўртасида вазифани аниқлаб олиш масаласи жамиятимиз тарихининг турли босқичларида бир неча бор ўртага қўйилган эди, бунда мавжуд аҳволнинг нормал эмаслиги ва уни ленинча принципин асосида ўзгариштири зарурлиги тан олинган эди.

Шунга қарамай, иш яқин томонга ўзгариши у ёқда турсин, балки йил сайин тобора ёмонлашиб борган эди. Ҳўжалик ривожланишининг проблемалари мураккаблашиб борган сари партия бошқарушининг хилма-хил вазифаларини ҳал этишга жалб қилинаётди, шунга мувофиқ унинг аппарати ҳам ўсаборди. Буйруқбозлик-маъмуриятчилик системасининг мангити ана шундай практикани сақлаш ва мустаҳкамлашни тақозо қилди. Бунинг устига баъзи кишилар ва тарихимизнинг айрим босқичлари таърибларини рўнақ қилиб, тараққиётимизнинг у ёки бу проблемаларини ҳал этилишини энг самарали йўли гўё ана шунда, деб исботлашга уриндилар. Партия раҳбарлик роилининг очиб бориши ҳақидаги қонда биринчи навбатда худди шу нарса билан боғлиқдир.

Вазифаларини аниқлаб олиш проблемасини биз мамлакатда раҳбарлигининг юқори бўғинларидан бошлаб ҳал этишимиз керак деган фикрга қўйилмаслар, деб ўйлайман, ўртоқлар. Мен давлат ҳокимияти ва бошқарушининг юқори органлари

М. С. ГОРБАЧЕВ ДОКЛАДИ

(Охири. Бош 2, 3, 4, 5, 6- ва 7-бетларда).

Шубҳасиз, кейинги йилларда ачинарли ва ҳатто фожияли гаплар, қайғу, алам, ўқинч ва норозилик тугдирувчи гаплар кўп айтилди. Буларни билмаслик, улардан хабардор бўлмаслик, албатта, бетаъбиҳидир. Аммо бундай ёндашув замирида қайта қуришни муваффақияти учун жуда зарур бўлган инсоннинг революцион онги, гражданлик позицияси, мардлиги ва юксак масъулияти юзага келмайди. Айтиш шундан: партия ўтмишнинг танқидий қайта кўриб чиқишга, тарихий ҳақиқатни қайта тиклашга, ноҳақ сиёсий айбловлар ва беододликлар қурбони бўлган кишиларни оқлашга дадил киришди. Бу ишни давом эттирмак лозим.

Биронта саволга жавоб беришдан бўйин товламаслик керак, бу саволлардан қўл ситлаш мумкин, деган шубҳа бўлмаслиги керак. Гап бизнинг партиявий шон-шарафимиз ва виждонимиз ҳақида, Ленин партиясининг интеллектуал қадр-қиммати ҳақида бормоқда.

Ҳақиқатта йўл очиб жўн ва ёсон иш эмас, аммо мафкурарий бадастирлик шароитда яшайдиган, ҳақиқат меннинг қўлимда ва уни ҳар кун қўлга қиритиш керак эмас, балки пўлат сандиқдан олинуваради, деб ҳисоблайдиган партия — мана шундай партия ўзининг маънавий ва ахлоқий обрў-эътиборидан, ўзининг революцион характеридан ва жамиятнинг сиёсий авангарди бўлиш қобилиятиндан маҳрум бўлиб қолгани мумкин.

Бизнинг ижтимоий онгимиз, совет кишига хос бўлган қўшгина ажойиб фазилатлар бор. Бу — ҳақ гап. Шундай бўлса-да, ҳозир биз одамларни ташаббускорлик, мустақиллик, янгиллик сийқидилдан интилиш, унга эҳтиёс сезиш руҳида аниқ мақсадни қўлаб тарбиялаш зарур, деган масалани қўймоқдамиз. Шундай қилмай туриб, қайта қуришни янги марраларни эгзалаб қилмайди. Жамият турмушининг демократик усуллари таъинган тақдирдагина шу фазилатларини тарбиялаш мумкин.

Қайта қуриш ошкоралик турмушининг олдинги маррасига чиқариб қўйди, ошкоралик жуда турли шаклларда — давлат ва жамоат ташкилотларининг ишида, йилгилилар, митингларда, илмий ва ижодий конференцияларда, одамларнинг гурунгларида рўйбега чиқмоқда. Ҳозир оммавий ахборот воситалари ижтимоий фикрнинг қудратли минбари бўлиб майдонга чиқмоқда. Улар тарихий ҳақиқат ва адолатни қайта тиклаш, қамчилик ва нуқсонларни танқид қилиш, қайта қуриш тақрибасини оммашлатиш одамларда янгичасига, ижодий соҳилдамади фикрлаш ва ҳаракат қилиш маҳоратини ҳосил этиш учун кўп иш қилди.

Аммо ҳозир олға бориш керак. Биз партия матбуотининг янги сифатига, унинг сиёсий билим бериш ва ташкилотчилик роли янги сифатига эришмоғимиз керак. Ҳозир матбуотимиз қайта қуриш йўлидаги ҳаракатга ҳалақат бераётган ҳамма иллатларни танқид қилиш руҳини пайсатирмай, жараёнларга чуқур кириб бориш, турмушимизнинг барча соҳаларида янги жамият қарор топишининг мураккаб диалектикасини, индидиализмининг таҳлил этиши керак. Бунинг учун эса кўп билим ҳам, кўп омилдорлик ҳам, кўп амалий иш ва масъулият ҳам керак бўлади. Матбуот бу вазифани жамиятнинг кенг доираларига жалб этиш, қайта қуришнинг ҳақиқий ишбилармон тақрибасини намуна қилиб кўрсатиш йўли билангина ҳал этиши мумкин.

Ошкораликсиз янгиланиб бўлмаслигига, ошкораликсиз биз шу қадар қисқа муддатда салбий ҳодисаларнинг сабабларини, уларни бартараф этиш йўллари таҳлил этиш борасидаги жуда катта ишни қила олмаслигимизга, жамиятда янги маънавий сиёсий муҳитни вуқудга келтири олмаслигимизга, қайта қуриш гоиларини олдинги ўринга чиқариб қўй олмаслигимизга энди ишлотириб ўтиришнинг ҳожаги йўқ.

Ошкоралик ички ва халқаро сиёсатнинг ҳар қандай масалалари ҳусусида фикрларнинг ҳар хиллигини, турли нуқтаи назарларни эркин таққослашни, мунозараларни назарда тутди. Мана шундай ёндашилган тақдирдагина ошкоралик ўзининг ижтимоий ролини ўйнаши, халқ, социализм манфаатларига хизмат қилиши мумкин.

Бироқ демократиянинг ҳар қандай қўрилиши каби ошкоралик фикрларини монополия қилиб олиш даъвогарига, биз

воз кечаётган ақидалар ўрнига бошқаларини тикштиришга, гуруҳларнинг манфаатларига хизмат қилишга ва аниқ-са, фактларни сохталаштиришга, шахсий ҳусулатга мутлақо эътибор қилишга, танқид қилинган кишиларни аслида танқидга жавоб бериш имкониятидан маҳрум қилиш ҳақдан тақрибга тайинловчи бир ҳолдир. Бунинг нимаси ошкоралик! Мунозаралардан, йилгилилардан, матбуот саҳифаларидан, телевидение экранларидан даҳанаки жанг қилиш, ҳақоратлаш ва ёришлар осон учун фойдаланиш эса мутлақо номақбулдир. (Қарсаклар).

Айни вақтда, ўртоқлар, танқидни бўғиш, ҳатто унинг учун ўч олиш ҳоллари ҳамон мавжудки, буни конференцияда дағал айтиб ўтиш керак. Биз партия ташкилотларида ҳам, меҳнат коллективларида ҳам, жамоат ташкилотларида ҳам, бошқарув аппаратида ҳам, оммавий ахборот воситаларига нисбатан ҳам шундай фактларга дуч келмоқдамиз. Кўпинча совет кишиларнинг конкрет қамчиликларни аниқлашдаги активлиги ва мурасизлиги, уларнинг эскилик ва масъулиятсизлигига қарши, мансабдор шахсларнинг суистеъмолчиликларига қарши чиқишлари баъзи қимсаларни газаблантормоқда ва улар бунга қарши ҳаракат қилмоқдалар. Улар ҳақиқатчи ҳимоя қилиб чиқибди, кишиларни сийлаб ташлаётганликларини, ҳатто таъкиб қилаётганликларини аниқ кўриб туришми. Барча даражадаги партия ташкилотлари билан партия комитетлари танқид ва ўз-ўзини танқидни ривожлантириш посбони бўлишлари, принципал позицияларда туриб иш қилишлари лозим.

Ўртоқлар, биз сиёсий маданиятни тарбиялаш, инсоний муносабатларда маданийлик тўғрисида гапирганимизда бизнинг оммавий ахборот воситаларимиз жуда катта роль ўйнаши, шу жумладан ўз намунаси билан гоёт катта роль ўйнаши мумкин.

Конференциянинг ошкоралик тўғрисидаги резолюциясини тайёрлаш чоғида мана шуларнинг ҳаммасини назарда тутиш керакми ўхшайди.

Қайта қуришнинг ҳозирги босқичида партия сиёсий фаолиятининг яна бир идеологик жиҳати тўғрисида гапирмоқчиман. Ҳозир ҳақиқат ва адолатни қайта тиклаш, социалистик ислоҳоти ва практикани бугунги нарсаларнинг ҳаммасини воз кечиш, сиёсий усуллар ва ақидаларни емириб ташлаш жараёнида баъзилар тўғр бу — социализм принципларини, асосларини йўққа чиқариш, унинг тарихини қоралаш, деб даъво қилмоқдалар. Бунга қўшилиб бўлмайди, ўртоқлар. Мутлақо қўшилиб бўлмайди! (Қарсаклар). Қайта қуриш доғматизм ва консерватизм тоғида, қимсаларнинг бирдари тўғрисида боришти. Зотан, биз вазиятнинг ўткирлигини ҳали англаб етмаган кишиларга уни тўшунтириб беришимиз шарт. Ҳаммамиз учун эҳсосий мана шу масалада мурасозлик бўлиши мумкин эмас. (Қарсаклар).

Бу ерда, конференцияда жуда аниқ қилиб шуни айтмоқчиманки, биз бундан буён ҳам барча чинакам социалистик қадриятларни ривожлантираверамиз, социализмнинг революцион назарияси ва қиёфасини бугунги нарсаларнинг ҳаммасини қатъийат билан бартараф этаверамиз.

Жўшқин мунозаралар ва эҳтирослар кураши қувончли ва илҳомбахш мўҳим бир ҳолатни юзага келтирди. Бу ҳолат қанчадан-қанча синовлар, қайғу-аламли вазиятлар ва фожия воқеалардан кейин халқимиз 1917 йилда танлаган тарихий йўл — социализм фойдасига танланган йўлнинг тўғрилигини янги куч билан тасдиқламоқда. (Қарсаклар).

Бир қаранг-а, эндиликда ҳар бир киши нимани ўйласа, шуни гапирсин ва нимани хоҳласа, шуни айтиши мумкин. Фикрлар, мулоҳазалар, ҳис-туйғуларнинг мана шундай гоёт хилма-хиллиги ижтимоий турмушда мислсиз мийёсларда ва жуда хилма-хил формаларда ўз ифодасини топтоқда. Хўш, нима рўй берди? Биз мўғомбирлик қилмай ва беэзаб кўрсатмай, шуни айта оламизки, шу вақт ичиде биз эшитган фикр-мулоҳазалар қанчалик ўткир ва танқидий бўлмасин, совет халқи қайта қуриш давомида социализмни ёқлаб яна бир марта қатъий ва кучли овоз берди. (Қарсаклар).

Ҳа, биз 30-йилларда социализмни бузган ва 70-йилларда уни турғунликка олиб келган нарсаларнинг ҳаммасидан воз

кечмоқдамиз. Аммо биз шундай социализмни истаймизки, у ўтмиш даврларнинг қалашиб кетган иллатларидан тазаланган ва шу билан бирга таълимотиимиз асосларининг ижодий тафаккурни бунёдга келтирган, халқнинг меҳнати ва куч-гайрати билан турмушда муваффақиятларини, унинг озу-умидларини акс эттираётган барча энг яхши нарсаларни меҳор қилиб оладиган бўлсин. Биз жаҳон ривожининг бутун илгор тақрибасини ўзига сингдириб, инсоният тараққиёти ютуқларига батамом таянгандагина социализмни истаймиз.

Биз қайта қуриш орқали бораётган истиқболнинг конкрет қиёфасини ҳозир муфассал тасвирлаб беришнинг имкони йўқ, албатта. Бироқ, биз жамиятнинг сифат жиҳатидан янги ҳолати деб атаётган келажакнинг асосий белгиларини, энг муҳим ҳусулиятларини кўрсатиш мумкин ва лозим.

Уни кўрсатиш мумкин, чунки ижтимоий ўзгаришларнинг бош йўналишлари ва тенденциялари ҳозирдаёқ намойиш бўлиб қолди. Уни кўрсатиш лозим, чунки аниқланган қамчиликларни танқид қилиш, нимадан воз кечишимиз шартлигини аниқлаш билан бир қаторда практикани социализмнинг пировард мақсадлари ва идеалларига яқинлаштириш йўллари ҳамда воситаларини белгилаб берадиган амалий, ижодий йўналишларга бўлган талаб-эҳтиёж ҳам шу қадар каттадир.

Биз социализмни чинакам, реал инсонпарварлик тузуми, деб биламиз, бунда инсон амалда «жамини нарсалар мезонини» жамиятнинг экономикасида бошлатиб то маънавий-идеологик соҳасига унинг бутун тараққиёти инсоннинг талаб-эҳтиёжларининг қондиришга, уни уйғун қамол топтиришга қаратилгандир. Шуларнинг ҳаммаси одамларнинг ўз меҳнати, илҳом, ғайрат-шиқоати билан амалга оширилмоқда.

Биз социализмни фан-техника тараққиётининг энг яхши ютуқларига таянувчи ҳамда энг юқори меҳнат умумдорлигини таъминловчи самарали ва жўшқин экономикага; жамият эҳтиёжларини қондиришга бевосита бўйсундирилган, шу талаб-эҳтиёжларга қарши мулоҳазаларга экономикага эга бўлган, тузум деб биламиз. Жамоат мулкни билан шахсий мулкнинг, ишлаб чиқаришни ташкил этилишини хилма-хил формалари шундай экономиканинг асоси бўлиб, бунда меҳнатқашлар учун реал соҳиллари бўлмоқда, иш ҳақининг меҳнат натижаларига бевосита боғлиқлиги таъминланмоқда. Экономикани планли бошқариш структуралар масалаларини ҳал этиш чоғида марказнинг роллини тоғи ишлаб чиқарувчи, хўжалик ҳисоби ва мустақиллик асосларида фаолият кўрсатиб, бозор учун ишловчи бўлиқлар сифатида ишлаб чиқариш бирликлари негиз мустақиллиги билан узвий қўшиб олиб боришдан келиб чиқади.

Биз социализмни социал адолат тузуми, деб биламиз, бу тузумда инсоннинг меҳнат, соғлиқни сақлаш, маориф, уй-йўл, социал таъминот соҳасидаги ҳаётий муҳим эҳтиёжларини социал таъминотлар меҳнатга қараб тақсимлаш принципини изчил ўқатиш билан, текисчилик ва социал текисчиликнинг ҳар қандай формаларини батамом тугатиш билан қўшиб олиб борилади. Бу шундай жамиятни, унда инсоннинг қобилиятлари, самарали меҳнати, маҳорати ва истеъдоди ҳамма нарсалар юқори қадрланади ҳамда моддий ва маънавий жиҳатдан муносиб равишда тақдирланади.

Биз социализмни юксак маданият ва ахлоқий тузум, деб биламиз. Бу тузум инсоннинг маънавий қамолотининг энг яхши ютуқларини, унинг бош маънавий тақрибасини меҳор қилиб олиб қўйиб туримоқда. Бу — меҳнат ахлоқининг турмуш моддий ва маънавий жиҳатдан тўлақонли ҳамда бой бўлган, истеъмолчиликни, ахлоқсизликни ва маданий қоқонликни рад этидиган жамиятидир. Юксак маданият тўғрисида жамиятнинг экология соҳасидаги маданиятини ҳам, одамлар турмуши ва ишлаб чиқариш фаолиятининг табиий шароитларига нисбатан эҳтиёткорлик билан оқилона муносабатда бўлишни, табиат бойлиқларини сақлаш ва қўлайтиришни ҳам ўз ичига олади.

Биз социализмни чинакам халқ ҳокимияти тузуми, деб биламиз, бу тузумда меҳнатқашларнинг ҳаммасига ўз талаб-эҳтиёжлари ва манфаатларини изҳор этиш учун тўла имконият, ижтимоий жараёнларни бошқаришга қатнашиш таъминланмоқда, инсоннинг ҳокимиятдан беғоваллашуви бартараф этилмоқда. Бу — халқнинг социалистик ўзини ўзи бошқариш жамияти, экономикаси, социал жараёнларини бошқаришда чуқур ва изчил демократизм, қонунчилик, рўй-ростлик ва ошкоралик жамиятидир.

28 июнь 1988 йил.
Эрталаб соат 10.00.

Бу соат тарихга ўчмас саҳифа бўлиб қолди. Мамлакат коммунистлари, ҳар бир меҳнаткаш ортиқча кутган катта сиёсий аниқлам.

XIX Бутуниттифоқ партия конференцияси иш бошлади.

Фараз қилинг, айтиш шундай. Ватанимизнинг ҳамма бурчақларида яшаётган ва ишлаётган барча совет кишилари ҳам, бутун ер шарни ахли ҳам радио ҳамда телеэкранлар ёнига ҳар қанчондан яқинроқ ўтирилар. Улар ҳозир улуғ Ленин гоилари руҳи билан сўғорилган конференция овозига қўлоқ тутмоқда.

Минбарда партия Марказий Комитетининг Бош секретари М. С. Горбачев...

Совет Иттиҳоди қайта қуришни қандай амалга оширмоқда? Ўтган уч йил — янгиланиш йилларида нима ўзгариш юз берди? Ун иккинчи беш йиллик планлари қандай бажарилди? Мамлакат XXI асрга қандай қадам қўйди? Халқаро мийёсда унинг тугган позицияси, ўрни қай даражада бўлди? Инсоннинг эртанги порлоқ ҳаёти учун нима қилиш керак?

Гап шулар ҳақида бормоқда.

Докладнинг дастлабки қисми тугади. Залин гулдурос қарсаклар қоплади. Бу — қўлларга, оғилларга елдек етиб борган янги-янги гоилар ва революцион фикрларнинг конференция делегатларини улуғвор ишларга, хайрли мақсадларга, эзгу тилда қадимдан эгзаланган ёридан ёридан далолат эди. Ана шу ҳақиқатлардан фойдаланиб ҳали илк таассуротлар қизғин ўчмай, сўзни делегатларга берамиз.

Докладдан олган дастлабки тўшунчам шу бўлдики, муҳим масалаларни ечишда халққа эндиликда бўйруқбозлик эмас, партиявий раҳбарлик керак. Аниқ

Москва, Кремль:

ЖАҲОН ТИНГЛАЁТГАН ОВОЗ

XIX БУТУНИТТИФОҚ ПАРТИЯ КОНФЕРЕНЦИЯСИ ДЕЛЕГАТИ. «СОВЕТ ЎЗБЕКИСТОНИ» МАХСУС МУҲБИРИ НОМОЗ САЎДУЛЛАЕВ КОНФЕРЕНЦИЯ ЗАЛИДАН ХАВАР БЕРАДИ:

роқ айтганда партия ташкилотларининг секретарлари илгаридек «секретарчасига» эмас, чинакам ташаббускорлик, ижодкорлик билан иш тутиши, ташкилотчи бўлиши лозим.

Кечирасиз, гапингизни бўламан, аввал ўзингизни таништириг.

Абдуғофур Эсиргаев, Сирдарё вилояти, Гулистон райониди «Красная зоря» колхозининг пахтачилик бригадаси бошлиғи, цех партия ташкилотининг секретари.

Абдуғофур ака, партия ташкилотининг секретари, деган лавозимнинг номи ун ўзгариши керак, демократизм, шундайми?

Ҳа, масалан, партия ташкилотининг дейиш мумкин эмасми? Қолаверса, гап лавозимини ўзгариштириш эмас, аввал амалда бажарётган ишларининг мийёсат-эҳтиёжларига, пировард натижасида бўлиш, дейман.

«Жуда тўғри гап!», — қувватлади уни Жарғўрон райониди «Коммунизм» колхозининг бригада бошлиғи, вилоят партия комитетиди «Оддий меҳнаткаш» ўқда турсия, партия ташкилотининг секретари бўлиб, ўғирлик қилаётган, пора олаётган.

Биз социализмни барча миллат ва элатлар чинакам тенг бўлган, улар социал, маънавий жиҳатдан равиқан тоғиб, бир-бирини ўзаро бойитиб, миллатлараро адолатнинг, миллатчилик ва шовинистик ҳурофотларнинг ҳар қандай қуришларига ўрин бўлмаган, халқлар интэрнационализи ва қардошлиғи тантана қилаётган жамият, деб биламиз.

Нихоят, биз социализмни тинчликка, қардош социалистик мамлакатлар билан ҳамкорликни ва баҳамжиҳат ҳаракатни мустақамлашга, барча халқлар ва давлатлар ўртасида тенг ҳуқуқлилик, бир-бирларининг ишларига аралашмаслик, халқларнинг ўз тақдирини ўзи белгилашдан иборат суверен ҳуқуқини эътироф, этиш каби демократик принциплар асосиди нормал, маданий муносабатларни йўлга қўйишга интилиш ўз табиати ва манфаатларига узвий хос бўлган тузум, деб биламиз.

Коммунизм сари ҳаракатнинг муҳим босқичи бўлиши жамиятимизнинг сифат жиҳатидан янги ҳолати тўғрисида гапирганимизда биз социализмнинг айти мана шундай демократик, инсонпарвар қиёфасини назарда тутамиз.

Келусиз йиллар мамлакатимиз истиқболнинг, совет тузуми тақдирини белгилаб беради. Биз учун ана шу истиқбол уни қандай яратсан, шундай бўлади. Биз ўзимиз яратамиз, биз учун ёни бизнинг ўрнимизга уни ҳеч ким аратмайди. Масала шу тахлитда турибдики биз унга бевосита жавоб топишимиз шарт. Рўй-рост ва гапларни чада қолдирмай истаётган нарсалар билан амалдаги нарсани, сўз билан ишни, субъектив тасаввурлар билан объектив воқеаларнинг ҳақоқ қиёс-лаб қўришдан бўйин товлашга уринмай, жавоб топишимиз шарт.

Совет халқи истиқболнинг равиқан бўлишини истади. Бекани-қўст ва ҳеч сўзсиз демократияни, истисносиз қонунчиликни, катта ва кичик ҳамма ишларда ошкораликни, муносабатларда қардошлик ва ўртоқликни, меҳнатсеварлик ва истеъдод, ишга ва ижтимоий фаровонликка, бурғи сарфот билан хизмат қилиш ҳурмат қилинишини хоҳлайди. Бизга социал устунолар эмас, балки ижтимоий ривожланиш тенденциялари равиқан қўришни учун, ўтмишда неча мартабала бўлган, қонундалик иқри-қичир ишлар ва ҳўнақўрнинг даб-дабозлик ҳаммаёқни босиб кетмаслиғи учун ўзгаришларнинг барча босқичларида социалистиклигини аниқ-пўхта йўналишлари, объектив мезонлари керак.

Социал адолат жамиятини, эркин ва тенг ҳуқуқий кишилар цивилизациясининг барпо этиш мумкинлигини илмий асослаб берган марксизм-ленинизм таълимотиининг ҳаётийлигига ишончимиз қомил. Биз революцион қайта қуриш давомида ҳам шунга амал қилмоқдамиз. Биз конференциямиз бошлаб бераётган унинг янги, гоёт муҳим босқичида ҳам шундай ҳаракат қилаверамиз! (Қарсаклар).

Ўртоқлар! Докладимиз таомалдай туриб, конференциядан олдин бўлиб ўтган ва Марказий Комитет Тезислари эълон қилингандан кейин айтмаси қулайиб кетган мунозара тўғрисида умумий тарада бир-икки оғиз гапириб ўтмоқчиман.

Шу қадар кенг, эҳтиросли ва самарали, амалий фикрлар, қўлдан-қўл тақлифлар айтилган, баъзида фикр-мулоҳазаларнинг кескин тўқнашувлари рўй берган бундай мунозара партиямизда, жамиятимизда қўлдан бўлиб бўлмаган эди. Аслини олганда, қайта қуришнинг, ижтимоий турмуш ва партия ички турмушининг демократияланиши энг асосий масалалари мунозара марказида бўлди. Гап амалда бир нарс ҳақида, у ҳам бўлса, бу ишларни қандай қилиб яхшироқ амалга ошириш тўғрисида бори.

Шуни тўп-тўғри айтиш мумкинки, Марказий Комитет конференцияга тақдим этиш тақлифлар ва гоилар партиянинг, бутун халқнинг коллектив тафаккурини билан юзага келган.

Демократия кўпроқ, социализм кўпроқ бўлиши, меҳнаткаш инсоннинг яхшироқ яшаш, мамлакатнинг улдуворлиги ва бахт-саодати — бизнинг мақсадларимиздир.

Шу қўнларда биз ана шу мақсадларга эришиш манфаатлари йўлидаги ишларнинг яқинларини чиқаришимиз ҳамда қайта қуришга янги омил бағишлай, уни муқарар қилиши лозим бўлган гоёт катта аҳамиятга молик ҳужжатларни қабул қилишимиз лозим. Хар бир делегатнинг, бутун конференциямизнинг партия ва совет халқи олдидаги масъулият мезонини айти мана шу нарс белгилаб беради. (Давоми қарсаклар).

кутияси? — юзландик Хоразм вилояти Хива райониди Беруний номи колхоз раиси Рўзмет Ражабова.

Очиги, шахсан мен конференциядан қандайдир эълон билан рўй берувчи мўъжиза кутётганим йўқ, — деди у ўйчанлик билан ва сўзиде давом этди. Жамиятимизда қатор ўн йиллар давомида тўлқиниб қолган муаммоларнинг ҳаммасини бир неча кун ичиде ечиб бўлмайди. У шу ечимларга фақат сурбат бағишлайиш мумкин. Аммо довлдани тинглаб, шунга ишонч ҳосил қилиш, партия бундан бўён сиёсий тузумимиз, экономикаси ва социал турмушимиз масалаларига онд ечимларда илгаридек яқинлашувчи қилмасдан халқ билан бамаслаш, коллектив иш тутиши керак. Ленинча партиянинг ўртоқлиги, қайта тикланиши олд тўсига қириб қолши лозим. Бу билан партиянинг обрў-эътибори тушиб қолмайди. Балки қўтарилади. Октябрь революцияси «Бутун ҳокимият Советларга!» шiori остида амалга оширилган, партия унга раҳнамо бўлган, раҳбарлик қилган, ташкилотчилик роллини ўйнаган. Энди ҳам шундай бўлиши керак.

Ранс фикрга атрофимизда ҳозир бўлган делегатларнинг ҳаммаси — Вухоро вилояти Вобекан райониди Калинин номи колхозини озуқачилик бригадаси бошлиғи А. Собинов, Жиззах вилояти Мирзачўли райониди Абай номи совхоз бошқаруви Р. Маматова, Алдиқон вилояти Хўжабод райониди Абдулла Навиев номи колхоз трактористи С. Бойбўтаев ва бошқалар ҳам яқин қўшилиди.

Большевистик ишчанлик, ҳақиқийлик ва ошкоралик билан ўтаётган XIX Бутуниттифоқ партия конференцияси ўз ишнинг давом этирмоқда. Унинг юксак минбариди янграётган асризмнинг 80-йиллар революцион овозини бутун жаҳон тинглайди.

Редактор
Л. ҚАЮМОВ.

МОСКВА. 1988 йил 28 июнь. КПСС XIX Бутуниттифоқ конференцияси. Суратда: Ташкент вилояти делегати В. ЕГОРОВ ва В. МАСТЮКОВ телефотоси.

ЎЗБЕКИСТОН АРХИТЕКТУРАСИ КУНЛАРИ

Ташкентда бошланган Ўзбекистон архитектура кунларининг программаси рағбаранг. Республика меъморлари энг яхши лойиҳаларининг кўриниш 27 июндан 4 июлгача давом қилади.

Байрам Тошкент политехника институтининг архитектура факультетинда бошланди. Бу ерда студентлар ва дипломантларнинг ишлари кўргазмага қўйилиб, муҳокамадан ўтказилди, сўнгра Санъат саройида «Ўзбекистон ша-

ҳарларини қуриш» виставкаси ҳамда Архитекторлар союзига «Ўзбекистон архитектура» ва шаҳарсозлиги» виставкалари тантанали равишда очилди.

Архитектура кунлари программасида Ҳамза номидаги театр лойиҳаси, иккинчи давраси конкурси ишларининг муҳокамаси, етакчи меъморлар билан ижодкор союзлар вакилларининг учрашуви бор. Тошкентнинг бош архитектори ва район архитекторлари

Чалов номидаги авиасозлик биносининг ишчилари ҳўзурига келиб, шаҳар қурилиш тўғрисида уларнинг фикрини эшитадилар. 30 июнь, пайшанба кўни эса Тошкентнинг бош архитектора-планлаштириш бошқармаси томошабинлар учун эшикларини очди. Ана битта учрашуа пионерлар лагерига бўлиб ўтди.

Республикада архитектура кунлари иккинчи марта ўтказилди, — деди Ўзе-

кисон Архитекторлар союзини раҳбарлигининг раиси Т. Койрова. — Байрамнинг асосий партияни мулоқот ва ижодий жиҳатдан бир-бирини бойитишдан иборатдир. Меъморлар билан халқ ўртасига бир вақтлар қўйилган гоиларни олий ташлайдиган вақт келди. Лойиҳаларнинг жамоатчилик муҳокамалари чоғида айтиладиган талаблар, мулоҳазалар, янги гоилар шаҳар ва қишлоқларимизни янада кўрнамалаштиришга имкон беради.

Ўзбекистонда архитектура кунлари 1 июлда бўладиган халқаро архитектура кунларига тўғрилаб ўтказилмоқда. (ЎЗАТА).

Телевидение

29 июнь, ЧОРШАНБА

MT-II 7.00 — «120 минут»
9